

M

OSZK

316.468

.....

OSZK

OSZK

NAGY
NAPOLEON CSÁSZÁR

ÉLETTÖRTÉNETE

1290
*LOVASZY DEZSŐ KÖNYVTÁRA

1878. X. 11. 118.
Kegelman
Andrássy

IRTA

Ifjabb MÓRICZ PÁL

BUDA PEST,
ORSZÁGOS KÖNYVKIADÓ VÁLLALAT
1900.

OSZK

(R
2)

M-316468

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
Φ 1999/1986
LEITÁRI SZÁM

SZEGED

GÖNCZI JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA
1900.

I.

(Sasok a háztetőn.)

A tenger morajlása örök zenét ver Korszika sziget sziklás partjain. A morajló tenger lágy hullámai, a tajtékzó viharok váltakozva ölelik, fenyegetik ezt az olajfás szigetet, ahol nagy Napoleon császár született... Csodálatos népek lakják ezt a szigetet. Virágillatos, enyhe a sziget. . Virágillatos, enyhe a sziget, de tűz szikrázik a lakosok szeméből, tűz lángol a lakosok szívében. A tőr mindegyiknek övébe van szurva, a karabélytól sem idegenkedik egyiknek sem a válla. Szikár, szenvedélyes nép a korszikai lakos. Ott a sértést vérrel szokták lemosni. Bevett törvény a vérboszu hetediziglen lemenőleg is. Azért turbékoló gerlicze fészket ne rakja e ligetekbe. Sasoknak való hely ez. Azok éhen nem pusztulnak. Véres holttest mindig elég akad az utféleken. Nagy Napoleonnak is a sas madár volt a kedvencz madara, mint második Czézár: ő is a sast választotta hadi jeléül. A merre az ő érczsasai elvonultak, véres holttestek ezrei jelezték az

utat. Midőn Napoleon Ajaccióban, ügyvéd apja házában megszületett, mondják, aznap sem gólya kelepelt a háztetőn, kevély sasok viaskodtak, vijogtak ott . . . A tenger pedig tarajos hullámokat csapkodott az olajfás sziget mohos szikláihoz. 1768-ban augusztus 15-dik napján született nagy Napoleon, de a mise mondó ruhás pap akkor még egyszerüen »Napoleone Buonaparte« néven vezette be az öreg keresztelő könyvbe, csak a sasok érezték, micsoda lángész született az egyszerü ügyvéd házban. A sasok megsejtették, ha ez a barna sápadt arcú csecsemő felnő, vértenger támad minden lépte nyomán. Rettegni fogja a világ. Vijogtak a sasok, Ő lesz a sasok császára. Morajlott a tenger, a melynek beszéde örök titok.

(A Buonaparte családról.)

A Buonaparte család Olaszországból származott a sasfészkes Korszikára. Az olaszföld első családjaival régóta rokonságban állott. A régmúlt századokban vezető szerepet is játszottak Olaszország történetében. Különben a család krónikásai a konstantinápolyi gyöngy koronás császárok, a Komnenusok származó ágaként nevezték a családot. De Napoleon maga, ez öntudatos lángész, piczinyke emberek mód-

jára nem kapaszkodott az ősök családfájába, mert később, a midőn osztrák Lujzával egybekelt, ő mondotta a családfája után kutakodó geneologusokak :

— Én családom elseje vagyok!

Az is volt.

(Napoleon a családi körben.)

Napoleon anyja egy szépséges, szigorú erkölcsű olasz nő volt, a Napoleonidák világtörténetű hírességi anyja Ramolino Laeticzia. Ő sok tekintetben befolyt a fiatal sas jellemének a szilárdítására. Oly páratlan nő volt, a kit Napoleon holta napjáig a legnagyobb tiszteletben tartott. Atyja, Károly, mint előkelő nemes és ügyvéd a köztevékenységnek volt a rabja. Egyik első embere volt Korszikának, így gyermekei nevelésére gondot nem is igen fordíthatott. Node hiszen jól marokba tartotta azokat a márványszép és alabástrom tiszta Laeticzia asszony, noha a sasok császára, a kis Napoleon, gyermekkorában igen makacs és kíváncsi gyermek volt. Semmitől sem riadt vissza, soha nem csüggedt. Valódi rémje volt még nagyobb testvérének Józsefnek is. Bátran rátámadt, össze vissza körmölte, verte, tépte. Csak az anyja tekintete előtt juhászodott meg, a ki példátlan gondossággal őrködött gyerme-

kei fölött. A hibát büntette, a makacsságot megtörte, a csalfát megvetette. Ilyen asszony volt Napoleon anyja. Csak a magasztost, a nemest, a nagyszerűt ápolta gyermekei szivében. Az anyák tanulhatnak nagy Napoleon anyjától. Ő a leggyöngébb anya volt, de kérlelhetetlen szigorú, ha midőn nemtelen hibák irtásáról volt szó.

(Giacominetta, a csinos kis lyány.)

Mindamellettt madarászó, fára mászó urficska volt a kis Napoleon. Vakmerően felkúszott a legmagasabb fa tetejére. A pelyhes madár fiókákért, néhány vörhenyeges vércse tojásért ki tudja hányszor koczkáztatta a hajlékony ágakon az életét. . . . Azonban a Buona parte ház szabója bizonyosan kedvelte a kis urfit, még másik olyan ruha nyövő aligha került a családban. Fára mászó Napoleon urficskának a nadrágja, a harisnyája mindig lyukas, feslett volt. Azon urfiak közé tartozott, a kiken egy napig sem lehet új ruha. . . . Vércsefészek, verekedések az ilyen urfiak ábrándjai. . . . Mindamellettt eltekintve a kiszaggatott bugyogóktól, a homlokát, arcát éktelenítő — ütésektől, zuzódásoktól Napoleon urfi feltűnően szép gyerek volt. Nagy olajbarna szemével bátran tekintgetett a világra. Hat

éves korában beadták egy közös magán iskolába a hová lánykák is járogattak. A nők iránt egész életében érzékeny Napoleon itt gavallérkodott legelőször. Giacomietta nevű csinos, eperajkú kis lyánynak szegődött a gavallérjává. A kik látták, mind megmosolyogták a kis golyhót. Micsoda hetyke legényke volt. Iskolából jövet mindig karonfogva vezette eperszájú kis barátnőjét. De a többi gyerekek irigykedtek is reá. Többször kicsufolták. Még nótát is költöttek reá, úgy kiabáltak utána:

— Ni a rongyos strimflis Napoleon, hogy szerelmeteskedik Giacomiettával.

Napoleonnak sem kellett több, uczczu rajta a gyerek hadnak. Ha még annyian voltak is nekik rohant. A mi kezeügyében került, azzal ütötte a csufolkodó fiukat. Bizonyára azok sem maradtak adós az ütlegekkel. Hanem az is bizonyos, hogy Napoleon urfi soha sem hátrált meg a tömegtől. Ilyen maradt akkor is, midőn később sereget vezetett a csatába. Rettenthetetlen és a csinos eperajku Giacomietták iránt olvadékony szívű . . . Elrepültek a gyermekévek. A vércse biztonságban költhette közönséges tojásait magas fára, hajlékony ágakra rakott fészkében. Napoleon urfit elszállították Franciaországba egy katonai iskolába. Elszakadt a szülei háztól, de a sasvagyakat a sasok császára ma-

gával vitte. Oly különös sziget az a Korszika. Ott tört hordoznak az emberek. Imádják a szabadságot és a sasmadárt megbecsülik. Illatos a levegő. Morajló hullámokat ver a tenger. Mintha csak örök időnkig azt susogná vagy azt bömbölné, ha midőn haragos viharja támadt:

— Napoleon! Napoleon!

(Katonai iskolában.)

A kis Napoleon úgy érezte magát a hullámoktól ringatott gályán, minthacsak börtönbe csukták volna. Búsan nézte a sziget elmosódó körvonalait, mely szinte elvesztette régi szabadságát, francia uralom alá került. Irigyelte a sirályokat, melyek kedvük szerint csapkodtak a hullámok felett. Midőn pedig elfáradtak, szállottak az árbocz fára pihenni . . . A sirályok szabadok voltak. De a kis Napoleont börtönbe, francia katonai iskolába szállította a gályahajó. A tenger párái között eltűnt Korszika sziget. Isten veled Giacomietta, vörhenyeges vércse tojások, Napoleon urfi már többé nem játszik veletek.

A briennei katona iskolában helyezték el. Ott eleinte sok keserüséget szenvedett szilaj természete miatt, de aztán megszerették pályatársai, tanárai. A kis katona lángeszének már

itt is fényes jeleit adta. Szegény volt a többi kényes, gazdagon ellátott urfihoz képest, de tehetsége valamennyinek föléje emelte. Egykoru társait már akkor igyekezett akaraterejével legyőzni, de az előljárók parancsait megbecsülte.

(Mint diák.)

Mint diák az elsők közé tartozott. Különösen a számtudományból, a történelemből tündökölt ki. A szünóráiban a könyvtárt bujta a ragyogó szemü, szabályos szép arczu kis sápadt fiu. A midőn pedig felügyelő volt, inkább maga szenvedett, mint semhogy a czimborák csinjait bejelentette volna.

Oly nagy volt az önérzete, egyszer egy új tanító, aki még nem ismerte a fiut, arra ítélte, hogy az ebédlő szoba ajtajában térden állva ebédeljen. Nagy megbecstelenítés volt ez, oly annyira felháborította a kis Napoleont, hogy midőn lekellett térdelni, elfogták a görcsök, hányást kapott . . . Pichegru tábornok, az intézet előljárója arra menvén, a fiut nemcsak fölmentette a büntetés alól, de a tapintatlan új tanítót megdorgálta, hogy ily kitünő tanítványt ily módon megbecstelenített.

(Napoleon játéka.)

A labdaütés, tekézés, bigézés, bakugrás és a többi ilyen gyerekjátékok nem érdekel-

ték e csillogó szemü, magába mélyedt kis katonát, ámde ha katonásdit játszottak, ha hadra oszlott a növendék sereg, akkor a kis Napoleon mindig a vezetők között volt. Azon a részen biztos is volt a győzelem. Különösen télen volt az elemében, mikor lehullott a hó, az a gyönyörűségesez tehér hó, miből lövegek gyanánt pompás hógolyók gyurhatók. Az egyik télen annyi hó esett: derékig belesüppedtek a kis katonák. Ezt a jó alkalmat használta a kis Napoleon. Míg mások hóembereket építettek volna: ő kis pajtásaival hóvárat épített. Ragyogott a fiuk szeme. Pirult a fagyos széltől csi-pett arczuk. A kis sápadt korszikai még soha nem örült annyira. Ő pirosodott ki valamennyi között a legpirosabbra. A szeme ugy lángolt, mint a tűz. Hangja messze csendült. — A czimborák ösztönszerűleg alávetették magát határozott parancsainak. Mint a vár védője, mint a vár támadója kitüntette magát. Okos, villámgyors intézkedései határozott diadalt arattak. És az ilyen harci játékok közben nálánál egyik sem volt boldogabb. Kipirosodott a halvány arcza.

(Felsőbb katonai iskolában.)

A kitűnő magaviseletű és előhaladásu fiut méltányolták az előljárók. Bevitték a párisi

katona iskolába, a hol a legjelesebb növendékeket szokták összegyűjteni. Lequille nevű oktatója már akkor megjósolta: — Mind születésére, mind jellemére korszikai, kedvező körülmények között nagy dolgokra képes.

Azonban a párisi iskolában igazi urfiaknak növelték a növendékeket. Pompa és kényelem környezte őket. Napoleon gyermekesével sem helyeselte ezt. Ennek hangot is adott. Emlékiratot nyújtott a parancsnoknak. Hagynák a pompát, hagynák a fényt, mely megrontója a testnek, léleknek. Egyszerűség nélkülözések nevelik az igazi katonát. Nem a selyem paplan alatt, de a pokrócz alatt igazi nyugodt a katona egészséges álma.

Midőn pedig 1785-ban a pattantys tudományból kitűnően levizsgázott, a testtel s lélekkel katona elérte szive vágyát. Másodhadnagyi rangot nyert. A La Fere tüzérezredbe nevezték ki. Ugyanez évben meghalt atyja is.

(A csapatnál.)

A fiatal hadnagy szerény zsoldjából, de természeténél fogva is mérsékelt szigorú életet élt. A mi szabad időt engedett a szolgálat, azt leginkább egyszerű legényotthonában töltötte. A duhajkodás helyett tanult. Pályamunkákat írt. Egy pályamunkáját a lyoni

akadémia is díjazta. Ámde fiatal szívét még sem tagadta meg. Valencében állomásozván, különösen sokat forgolódott bizonyos Colombier nevű asszonylyánya körül. Ez csak aféle galambturbékolás volt. Igazi diák szerelem. Sok séta, sok sohajok a holdvilágos, csillagos égfelé, igen sok préselt virág, még több sugva mondott bohó szavak, no meg aztán, mint az életrajz írók említik, a két bohó fiatal estenként együtt cseresnyézett . . . Se több, se kevesebb, egy tányérből fogyasztották a ropogós, zamatos piros cseresnyét.

Akkori szokás szerint az ezred időnként helyőrséget változtatott. Flandriában, Burgundban állomásoztak néhány év alatt. Marsoltak a poros országutakon. A burgundiai állomásozás alatt réztányéros, szappanhabaró borbélyhoz szállásolták. Kerek termetű, telt piros ajku francia menyecske volt a borbélyné asszony. Szivesen hajlott volna a szép tisztúr karjába. De Napoleon, daczára a kísértésnek, nem elegyedett a kalandba . . . Később, midőn már babérkoszoruzott vezér volt, úgy fordult a sors, átutazott a régi állomás helyen és kint állott a kerek termetű, piros ajku borbélyné a bolt ajtó előtt. Szóbeszédbe elegyedtek. Az őszinte Napoleon ekkor mondta tréfásan a piruló menyecskének:

— Oh asszonyom, ha mi akkor az ön ki-

vánsága szerint töltöttük vón' az időt, alighanem a pattantjusoknál rekedtem vóna... Maradtam vóna pattantjus kapitány... Vagy tán nem is lett volna rosszabb! mondá és bucsuzott a pirosajku szép menyecskétől.

Napoleon 1791-ben a grenoblei pattantjus ezred kapitányává lépett elő. Szívének még akkor is minden álma az volt, hogy valamikor pattantjus ezredes lehet. Az is szép sarzsi... De közbe jött a forradalom vihara, viharos fürgetege, mely elsöpörte a régi rendet királyostul, királynéstul, mindenestül együtt. Előrepültek a kis pattantjus kapitány kedves sasmadarai... Ő a sasok szárnyába kapaszkodott, azok röpitették a szédítő magasságba..

II.

(A nagy forradalom.)

A rabszolga megrázkódott, a gyávaság bilincseit lerázta erős tagjairól, mint évszázados gonosz álmot úgy tűnt fel a multja. Megifjodott. A szabadság első óráiban a boszúvágy, a féktelen élvágy ragadták el a szivét. Ugyanigy történt a nagy francia nemzettel is, midőn rabbilincseit lerázta, a szabadság, egyenlőség, testvériség szent igéit törvénykönyvbe iktatta. Vakon dobta magát a boszú és élvezetvágy gyönyöreibe. A leköpött rab királyi szeretők széttépett patyolat ingébe, selyem diszruháiba törülte sáros, véres lábait . . . A nyaktiló ezrével, tizezrével, száz-ezernyi számban pusztította a francia nemzet kiválóbb tagjait, a kiknek nevéhez a századéves elnyomás emléke tapadt, de még többet az ártatlanok közül, nőket, gyermekeket is . . . Szent Lajos király fehérliljómait véres kaszával kaszálták a dühöngők. Vérpardon halt XVI-ik Lajos király és a szépséges, hófehér, gömbölyű nyaku királyné, Mária An-

tónia, a pásztorjátékok egykori gondtalan szivü, aransarku czipős gyöngyvirág fehér fejedelemasszonya. Ő a büszke Habsburg-család lyánya volt, mégis kevély fejét a hóhér vágta le. Ha bünei voltak, a mely bünök egyedül neveléséből származtak, ő életével fizetett a bünökért . . .

A rémület leigázta a nemzetet. A párisi rémemberek, a mezitlábos Jakobinusok királyt, Istent ellöktek maguktól. A királyt, a királyság eszméjét a vérpadon irtották ki, az Isten-ség eszméjét pedig a templomok oltáraitól döntötték le. A szent jelvények helyére gyönyörű szép testü meztelen nőket állítottak, azok előtt hódolt, azoknak a testét csókolta a vértől, bortól elbódult szörnyü tömeg.

A hazafiakat rablók, iszonyu gyilkosok szoritották félre. Garázdálkodtak a gyilkosok. A gaz kegyetlenség nem ismert határt, nem ismert kiméletet. Évekig huzódott ez a tombolás, a vértől büzhödt véremberek ezen rettenetes uralma és midőn a mezitlábos, mámoros nép a király párisi palotáját megtámadta és hősieles küzdelem után legyilkolta a testőrsereget, Napoleon, a fiatal pattantjus kapitány szemtanuja volt ennek a jelenetnek. Az ajkát összeharapta. Szeme tüzszikrákat szórt. Csak ennyit mondott kísérijének :

— Volna csak néhány ágyum, majd szét-
riasztanám én ezeket az őrvölgőket.

— Halál! Halál! azt kurjongatta a nép.
Iszonyu vérvirágok fakadtak a népszabadság
lépte nyomán.

De nem volt elég a belviszály, a
belső pártoskodás rémjelenetei, az önma-
gát gyilkos késsel vagdosó országra ki-
vülről is reátámadtak a szövetkezett európai
fejedelmek sárkányfejű zsoldos seregei. Aczél
szuronyos hadsorok törtek a francia nép
leigázására. Már csatákat is vívtak. Már a
zsarnokság golyói tépdesték a háromszinü
nemzeti lobogót, a szabad nép első szent jel-
vényét és felzugott a marseillesi induló, mely
öregnek, ifjunak felgyújtotta a vérét, mely a
leggyönyörűb ének volt a csatákban és a csaták-
ban elhullott szabadsághősök holtteste fölött,
a kiknek dicső vére lemosta a francia nem-
zet testéről ama iszonyu vért, mit a rém-
emberek, a véres bakók ontottak őrvölgésük
közben, mikor szent Lajos király fehér liljo-
mait, a királyság fehériljomeit irgalomnélküli
kaszáikkal kaszálták . . . Kegyetlen, rémitélet
volt az, de ne feledjük, hogy a letarolt liljo-
mok helyén virult ki a népszabadság gyönyörű
piros rózsája. Elkövetkezett amaz idő is, a
midőn a fiatal Napoleon a gyakorlótérről, a
kaszárnyából, a szerelmet turbékoló lányokak

szügies, fehér firhangos szobácskájából kilépett a csata mezejére és merre csak ment, mindenütt előtte repültek a diadal hirnökei, a sasok.

(Napoleon első diadala.)

A forradalom viharai közepette sok régi katona elpártolt a népszabadság új, fiatal zászlajától. Azon ezrednél is, amelynél Napoleon szolgált, csak négy kapitány maradt vissza, de közöttük volt Napoleon is. A köztársaságnak, (mert már ekkor köztársaság volt Franciaország), a legnagyobb szüksége is volt ily katonákra. A Rajna mentén, Hollandiából, a tengerről, minden irányban ellenséges hadak támadták szép Franciaországot. Toulon, a híres kikötőváros és jeles erőd is, idegen kézre került. A lakossága királypárti volt, megnyitották a kikötő lánczokat az angol és spanyol hadihajók előtt, most így a külső ellenséggel összeszövetkezve védték a sánczokat a saját hazabeli seregek ellen.

Ehhez az ostromsereghez küldötték Napoleont, mint szakavatott tüzérkapitányt. Itt tüntette ki magát legelsőbb. Itt emelkedett ki a pattantyus ezred szürke keretéből, a midőn az ostromtervét elfogadta a haditanács és ezáltal, de Napoleon személyes,

kitünő vezérlete által is bekövetkezett, hogy a kevély város falaira végre feltűzték a háromszinű lobogót. Napoleon még az angol hadihajókat is tetemesen összelövöldözte. Azok menekültek és velük együtt sok ezer francia család. Toulon romokban hevert. A szabadság katonái a diadalt megvíván, a vérbírák telepedtek helyükre. A hősokeket a csatamezőn így követik a csatatér hiénái, a martalóczok.

Az ostromsereg főparancsnoka Dugommier tábornok tábornoki rangra ajánlotta a fiatal tüzérkapitányt. Napoleon megkapta az arany-paszomántot és nevét az első katonák között emlegették Franciaországban. Pedig ez még csak kezdete volt bámulatos hadi dicsőségének.

(Napoleon levelet ír.)

A touloni ostromárkokban történt, ahová százával csapkodott a golyó, az egyik ágyutól ellőtték már mind a tüzért. Napoleon ekkor maga fogta kézbe a töltő vesszőt, maga sütötte ki a kanócczal az ágyut az ellenségre, minden lövése halált szórt szerteszét . . . Ámde az elesett tüzér után bőrbetegséget kapott. A töltővesszőről ragadt Napoleonra a betegség. Sokáig szenvedett benne.

Ugyanekkor valami parancsot akart meg-

irni. Egy fiatal katona ajánlkozott, hogy megírja a levelet. És miközben Napoleon az ágyut töltötte, az ágyut sütögette, a fiatalembernek bement a levél szavait is. Elkészült a levél, de ugyanekkor egy ellenséges ágyugolyó csapott a levélíró fiatal ember mellé. A bamba golyó magasra csapta a port. A por egész belepte a fiatalembert is, egész fiatal káplár volt, de mégse rettegett, nyugodtan, tréfásan csak ennyit mondott az ifju:

— De jól van! Legalább nem kell porzó.

Junot-Doppet volt névszerint a fiatal káplár, később a sas császár világhódító seregének ő volt az egyik legvakmerőbb, legvitézebb tábornoka.

(Napoleont Olaszországba küldik.)

Az aranypaszomántos fiatal tábornokot Olaszországba rendelte az országos bizottmány. Nehogy túl magasra emelje fejét, letették az öreg Dumberbion főtábornok vezérkarába. Szóval mellékszerepet osztottak neki. De Napoleon tábornok így is oly hasznos haditanácsokkal szolgált a tapasztalt öreg tábornoknak, hogy az a bevehetetlennek hitt Col di Tende havas heglánczokat is elfoglalta. Ez ellenséges seregeknek a kikémlésére egy gyönyörű holdvilágos éjszaka néhány katonával kiosont

Napoleon. Fent töltötte a havasokban az egész éjszakát. Az ezüst testü holdvilág ezüstös lepedőket takart a hegyekre, az örökzöld erdők fölé, a régi vártornyokra, a sereg pislákoló tábortüzeire, a ködpáraktól borított rónára, mely mosolygott virágos szépségében, midőn másnap kidugta arczát a hegyek mögül a nap és sugarait aranypatakok gyanánt ömlesztette a rónára; ámde a sirámos pásztorkürt helyett ágyuk búgó zenéje bömbölt és a pacsirták helyett apró fegyverek pittegetek-pattogtak... Napoleon belenézett a napba. Fialat szive hevesen dobogott... Pedig még nem érkezett el az ideje, még csalódások érték.

Robespierre ekkortájt került a vérpadra. És Napoleont is visszahívták az olaszoni seregtől, mivel úgy tartották felőle, hogy hive a Robespierre által vezetett pártnak. Azért közte és a hatalomra jutott kormány között kenyértörésre került a sor.

(Napoleon még fiatal.)

Midőn Napoleon Párisba ért, ellenségei és irigyei a tüzérségtől alárendelt gyalogsági tábornoki állásra akarták áthelyezni. A királypárti Vendeeba akarták küldeni, hogy ott küzdjön a vivott véres küzdelemben a saját vérei, a vendeei fehérilijom zászlós fölkeltek

ellen. Napoleon vonakodott ettől a kevés dicsőséget, annál több keserőséget szaporító megbiztatástól. De ekkor aprópénzzel kifizették. A hadügyek vezetője, Aubry azt mondta neki :

— A tábornok ur még fiatal : a tábornok ur még várhat ! Hadd haladjanak az öregebbek előre !

— A csatában hamar megöregszik az ember és én éppen onnét jöttem, — Napoleon így felelt, mire törölték a tényleges tábornokok sorából. A rákényszerített nyugalom óráit tanulásra fordította, mert lángesze sejdítette, őt nem lehet ily könnyű szerrel félre dobni és hogy reá elkövetkezik még a cselekvések ideje. El is következett. Kartácsra töltött ágyuival megrettegettette, megfékezte a szilaj Párist.

III.

(A köztársaság megmentője.)

A rémuralom rettegett vezetőit elpusztították. Ugyanaz a nyaktiló nyakazta le őket is, amely alá vad nótát dalolva hurczolták a királyt, a királynét és ezreket és ezreket. Más szellők lengedeztek Páris utczáin. A mennydörgető viharok után illatszerektől terhes párák, a melyek a piperkőczök, a divatmenyecskék ruháiról terjengtek. A rémes, véres mezitlábás őrjögők ismét visszaszorultak oduikba. A divaturacsok a királypárti felkelők viseletével kezdtek tüntetni, de viszont a veres sipkás Jakobinusok is elégedetlenkedtek a helyzettel, a mely az ő legelső vérebereiket pusztította el a nyaktiló alatt. Végül is e két oldalról izgatott párisi polgárság nyíltan fölzendült. A városnegyedek nemzetőrsége egyesült a nemzetgyűlés ellen, voltak negyvenezren a nemzetgyűlés ötezer katonája ellen, ámde a nemzetgyűlés a veszély legvégső pillanatában előszólította Napoleont egyszerű legényotthonából és a mellőzött fiatal tábornokot teljhatalommal állították a kis sereg élére.

Napoleon még negyven ágyut hozatott egy külvárosi tüzércaszárnyából Párisba. Aztán a szükséghez képest szétszította kis seregét. Midőn a jól fegyverzett, rendszeren begyakorolt nemzetőrség tenger tömege tényleg megtámadta csekély seregét, megdördültek a Napoleon ágyuk. Oldalról, homlokról söpörte a hadsorokat a kartács. A touloni győző néhány óra alatt megtisztította a várost a zendülőktől és ugy ünnepelték, mint a köztársaság megmentőjét; sőt közfelkiáltással a belhadak fővezérévé választották. Ez időtájt ismerkedett meg Beauharnais Jozefinnal, a ki szépségével, kedvességével teljesen meghódította a fiatal tábornok szívét. Kivirágzott a világhódító szive.

(Napoleon házassága.)

Kedves, megindító eset, hogy Napoleon miképp ismerkedett meg első feleségével, a bámulatos kreol asszonykával Beauharnais Jozefinnal. A nemzetgyűlés ugyanis elrendelte a város negyedbeli polgárság lefegyverezését, tudniillik a zendülés elfojtása után. Ekkor a katonák minden háztól beszédtek a fegyvereket, még a családi ereklyéket sem kimélték meg. Az özvegy Beauharnais tábornoknél is találtak egy aranyozott főtiszti kardot. Ez

a kard a szép özvegy férjének a kardja volt. A köztársaság seregében vitézül harczolt Beauharnais tábornok, de mert nemes származásu volt, a nagy liljomkaszáláskor e vitéz tisztet is lefejezték a véremberek. Busongó családjának csak az aranyozott hadikardja maradt tőle emlékül. Most elvitték ezt is.

A tábornokné sirt; de a tábornok tizenkétéves fia, a bátor Beauharnais Jenő nem hagyta oda az apja kardját. Felment a kis fiu a tábornoki kar elé és ugy esdekelle vissza apja kardját. Egyszerü, gyermekes szavaival elmondta azt is, hogy ki volt az ő apja, mint pusztult el az ő apja . . . Napoleont annyira megindította a gyermek ragaszkodása, hogy azonnal visszaadatta a fiucskának az ősi kardot és midőn a gyermek anyja személyesen is köszönetet mondott a szivélyességért, Napoleont annyira elbájolta a szép kreol asszony, hogy viszonyt kötöttek, sőt 1796. márczius havában házasságra is léptek. De még a mézesheteknek sem élvezhette végét, máris indulni kellett Olaszországba. A fiatal Buonapartét az olaszországi hadak fővezérévé nevezték ki. Szerelmi csókkal ajkán indult a hadak utjára. Ez a szerelmi csók szerencsét hozott reá. Nemsokára világszerte emlegették nevét.

(Két hét alatt hat győzelem.)

Midőn Napoleon Nizzába, a franczia hadsereg főhadiszállására megérkezett, igen sanyaru helyzetben találta a katonákat. Elmondhatta: se pénz, se posztó. Üres volt a hadikassza, rongyos volt a sereg. A kopár hegyvidéken valóságosan bőjtöltek a katonák. Ekkor 30,000 embere, 30 ágyuja volt Napoleonnak, aki lángesze sugalatát követve, vakmerő hadiszerencsét próbált. Odalent a gazdag olaszrónán 80,000 osztrák és 200 ágyu őrizte a tündérföldet. Elcsigázott, de a szegénységtől annál inkább edzett seregével ezt a kevély, tulerős sereget támadta meg Napoleon. Ott élelem, kincsek, ruha, fegyver, kellemes ég-alj, mind dus mennyiségben várta őket, mivel Napoleonnál senki sem tudott jobban a katonák nyelvén, tehát ily rövid velős hadiparancsban gyujtotta tettvágyra lelküket.

— Katonák! Ti éheztek! Ti mezitelenül jártok! A türelem és állhatatosság, melyet itt a sziklák közt tanusítottatok, csodálatot érdemel, de nem hoz dicsőséget. Én a világ legtermékenyebb sikjaira vezetlek. Dus tartományok, nagy városok fognak hatalmunkba esni s ott gazdagságot és dicsőséget arattok!

Ezt megértette minden franczia katona. Midőn tehát sasmódjára a buja olaszrónákra

lecsaptak, a lángeszű Napoleon lelkesült katonáival egymásután vivta ki a szebbnél-szebb győzelmeket. Tizenöt nap alatt hat diadalt vivott ki. Huszonöt zászlót, ötvenöt ágyut nyert, elfoglalta Piemont leggazdagabb részét. 10,000 ellenséget pusztított el e csatákban és 15,000 volt azon ellenség száma, amely rabságába került. Szardínia királya békét esdekelt, Az osztrák sereg riadtan menekült az erődített helyek felé, de a sasok fejedelme nyomon követte őket. Eközben vesztette el egyik legvitézebb tábornokát Laharpét, akit czirkálás közben saját őrszemei lőttek agyon.

(Kiskáplár.)

Napoleon nehéz süveges öreg gránátosai csakhamar megszerették a fiatal vezért. Nemcsak hadvezéri tudományával, de rettenthetlen személyes bátorságával is kitüntette magát a csatákban; így például Lódinál is, ahol az ellenség rémitő ágyuzása közben, noha a halál ott a legsűrűbben aratott, maga irányozta a lódi hid tulsó oldalán levő ellenségre, az ellenséges tüzérségre két ágyúját. Az ellenséges ágyúk egyenként elnémultak, ekkor vitéz főtisztjeivel öreg süveges gránátosait vezette iszonyú rohamra. Beaulieu osztrák fővezér ismét vesztette a csatát. Ágyúin

kivül több zászlót, 2500 foglyot hagyott martalékul Buonaparte tábornok kezében. E dadalnak a következménye Milánó meghódolása volt. A medvebőr süveges gránátosok a rettenthetlen fiatal vezért ekkor nevezték el »kis káplár«-nak. A vén katonák még császár korában is így emlegették Napoleont. A szeretet, a bizalom találta ki ezt a nevet.

(Napoleon és a vén huszárkapitány.)

Mind a Napoleon hadviselésére, mind a czopfos osztrák generálisokra jellemző egy rövid párbeszéd, mely Buonaparte és egy koros magyar tiszt között folyt le. A beszédes vén huszárkapitányt czirkálás közben csipték el a francia lovasok, A vén huszár csak akkor engedett a tulerőnek, mikor már széles kardjával tovább nem védelmezhetette magát. A fehér bajuszu, aranymetáliás vén tiszt megdetszett rendkívül Napoleonnak, mert a magyar huszárt mindig legjobban becsülte Napoleon. És a tábori tüznél szóbeszédbe elegyedett vele. A fehérköpönyeges vén huszár még csak nem is sejtette, hogy e fiatal főtszt a rettegett Napoleon volna. Elfogadta a tábori kulacsot, a nyílt kérdésre őszinte magyar módjára felelt.

— No hát hogy vannak az osztrákok?
Napoleon kérdezé.

— Biz uram! elég roszul! az öreg huszár megvakarta az ősz fejét. Még ilyen kalambajkát soha sem láttam. Egy fiatal tábornok tánczoltat bennünket, de hogy! Majd előttünk, majd oldalt, majd a másik perczben a hátunk mögött tűnik fel, azt sem tudja az ember, merre forduljon. Mire észretérnek a mi vén generálisaink: mindig az övé a győzelem. Ki látott már ilyen szabálytalan hadakozást.

A fiatal Buonaparte elmosolyodott. Eleget tudott a vén czopfos osztrák generálisokról, a kiknél mindig meg volt az a tévhit, hogy ha megüttetik a nagy rezes dobot mindjárt megszalad az ellenség. Csalódtak. A Borghetto melletti gyönyörű rónán már a híres osztrák lovasokat is szétugratták a Murat francia lovasai.

(Buonaparte veszélyben.)

Buonaparte Napoleon Valeggióban táborozván, majdnem az osztrákok kezébe került. A magyarhuszárok meglopták a francziákat, a kik hátráló, az üldözött ellenség mellett még csak előörsöket sem állítottak ki. Ekkép a huszárok bevágtattak a városba, egész Buonaparte szállásáig. Az őrség fegyverbe kiállott, csakhogy épp becsukhatták a kaput. Napoleon nyeregbe pattanván a kerteken át me-

nekült, de a huszárok sok francziát levagdaltak. Ámde e zajra Massena katonái földhöz vágták a főzőkotlikot és a riadóra úgy rohantak a hadiszállás felé. A fürge huszárok már ekkor túljártak árkon-bokron. Kis hiján mult, hogy el nem fogták Napoleont.

(30,000 franczia, 100,000 osztrák ellen.)

Napoleon az Etsig nyomult. A három tó között fekvő Mantovát, az osztrákok büszke erősségét ostromolta. A köztársaság zászlai már egész Tirol szorosainál lobogtak. Megrémültek Bécsben, most már a vén vitéz s tapasztalt Wurmser tábornagyot is Olaszhonba rendelték a Rajna mellől, hogy nagyobb sulya legyen még 30,000 főnyi válogatott csapatot is rendeltek mellé. Ezzel a sereggel együtt az olaszthoni osztrák haderő 100,000 főre emelkedett. Napoleont egyedül lángeszze menthette meg. Összevissza 30,000 katonával rendelkezett. Hiába kért a köztársaságtól segílyt . . . Egyedül Napoleon lángeszén mult, hogy be nem teljesedett a régi hadi mondás: — Olaszország a francziák sirja. . .

(A Lángész csodákat művel.)

Mig czopfos Wurmser a Rajna mellől megérkezett, Buonaparte következetesen törte az ellenségeit. És a vén osztrák fővezér abban

a hitben ereszkedett le az olasz rónákra, hogy majd az ő szabályos mozdulatai által Mántova körül két tűz közé szoritja Napoleont. De kétón állott a vásár. Megint beteljesedett a vén huszár kapitány szava, hogy Napoleon szörnyen ért az osztrák generálisok megzavarásához. Értett is. Vakmerően keresztül gázolt a régi czopfos hadi fogásokon. Támadásaival, kigyóyszerű gyors és változékony mozdulataival elcsavarta a vén Wurmser fejét is. A várat ostromzár alatt hagyván, Ő maga Wurmser háromfelül nyomuló hadtestére vetette magát. Egyik osztrák hadtestet a másik után verte tönkre. Castiglione mellett annyira tönkre verte Wurmser seregének romjait, az futva menekült. E rövid egymásután következő csatákban 70 ágyut, 15,000 foglyot, 25,000 holtat és sebesültet, csaknem minden gyalogsági lőszerkocsit vesztek az osztrákok. A francziák vesztesége nem haladta meg a kétezret.

De meg kell adni, hogy az új és újabb seregek szervezését illetőleg csodákat remekeltek az osztrákok is. De sok magyar szüle árvaságra jutott akkor, de sok magyar szülének kötéllel hurczolták az utolsó legényfiát is az idegen csatamezőre... Lám a vén Wurmser is alighogy rendezte a sereg roncsokat Tirolban, már újabb 20,000 ezer segélyhaddal erősítették. De nem okult az osztrák a

régi veszteségek után, újból támadólag lépett fel. A most már másodszor ostromzárolt Mantovát akarta felszabadítani. De Napoleon előtt meg sem állhatott. A fiatal sas véres ütközetet véres ütközet után viva: Mantova alá verte az osztrákokat. Wurmser seregével együtt beszorult a híres vár négyszögbe. De már ekkor serege a mantovai helyőrséggel együtt alig rugott 33,000 emberre, noha még így is többen voltak az ostromló francziáknál, mert azoknak a száma is megfogyott e kétségbeesett csatákban.

Ámde az osztrák nem hagyta könnyen Mantovát, hol az olasz birodalom kulcsát őrizték, a bécsi kormány Alvinczy tábornagyot újabb 60,000 emberrel küldötte Wurmser megsegítésére. Ekkor már Napoleon is kifakadt. Neki még mindig nem küldött segélyt a kormánya. Teljesen magára hagyták e szörnyü véres diadalok után is, mely hasonlatos ama mesebeli sárkányokkal vívott küzdelemekhez, ha a sárkánynak egy fejét levágta a hős, újabb hét fej nőtt helyette. A vitéz dalia kezdhette újból a kétségbeesett viadalt. Napoleon is ugyanigy harczolt az osztrákokkal, miután Beaulieu, Wurmser egyenlőtlen nagy háromszoros erejü seregeit szétroncsolta a régi megfogyatkozott erejével most újabb nagy osztrák sereggel kellett mérkőznie.

(Napoleon panaszos levele.)

Ekkor irta ezen nevezetes panaszos, sokat mondó rövid levelét a kormányhoz :

— Az olaszországi hadsereg kimerült. Csak egy maréknyi emberből áll már. A lodi, castiglioni, bassanoi hősök vagy meghaltak hazájukért, vagy kórházban fekszenek. Joubert, Lannes, Viktor, Murat stb. sebesültek. A ki velem van a bajnokok közül, a folytonos veszélyek s csekély haderőnk mellett bizonyos halálnak néz szemébe. Tán nem sokára üt az órája a vitéz Augereaunak, a rettenthetetlen Massenanak, Berthiernek, nekem magamnak, s mi történik akkor bajnok katonáinkkal?

(A kis káplár az arcolei hidon.)

Azonban a sereg előtt nem mutatott csüggedést Napoleon, a régi merész kis káplár maradt mindvégig veteránjai szemében, a ki mindegyiket nevéen szólította, a ki mindenütt legelől járt a golyózáporban. Az első döntő csatát Arcolemellett vivta Alvinczyvel. Győzött, noha borzasztó elszántan harczoltak az osztrákok is. Az iszonyú tűz harcz már megintgatta a medvebőrsüveges francia gránátosokat is. Pedig ha hátrálnak : végzetes csapást mérhettek volna az osztrákok a francziákra.

Napoleon nem habozott, leugrott a nyeregből és megmutatta, hogy ő a régi kiskáplár, a sebesült zászlótartó kezéből kiragadta a zászlót. Daczára a borzasztó ellenséges tüzelésnek, daczára a halomra lőtt véres holttesteknek, felrohant a világtörténeti hírességü arcolei hidra. Csak ennyit kiáltott a gránátosoknak:

— Utánam katonák! hát nem vagytok ti többé a lódi hősök?

A csata sorsa eldőlt. Alvinczy 30 ágyut, 5000 foglyot s 6000 holtat vesztett. Wurmser teljesen beszorult Mantova falai közé. A kiskáplár nevét csodás szeretettel emlegették a francziák, annál inkább rettegte az osztrák.

(Ujabb csaták.)

A kis káplár az arcolei fényes diadal után serege ujabb erősítéséről gondoskodott. Némely segélysereg érkezett Francziaországból; de Alvinczy táborszernagy is 70,000 emberre emelte a bevont segéderőkkel seregét. A hadiszerencse ezuttal sem kísérte zászlaját. Rivolinál teljesen tönkreverte Buonaparte. Az üldöző franczia sereg elől alig birt átmene-külni Tiroalba a havas hegyszorosokon. Napoleon nem üldözte a vén czopfos generálist, hanem váratlan gyorsasággal visszafordult Mantova alá s ott Provera szárdiniai tábornok

seregét tönkre verte, elfogta, mielőtt a mantovai őrsereggel egyesülhetett volna. Ez a két csata végzetesen nehezedett az osztrákokra. Az öreg Wurmser kénytelen volt feladni Mantovát, való igaz, hogy akkor már minden lovat elfogyasztottak a védők. Való igaz, hogy ekkor már három napra való élelme alig volt az ostromolt várkatonáknak. Napoleon ott sem volt a vár átadásánál, amelynek még mindig volt 20,000 védője. Huszonkétezer katonát a föld alá temetett a háromizbeni ostromzár. Napoleon nem akarta az öreg, különben vitéz Wurmser tábornokot megszégyeníteni, azért vonult másfelé a híres vár átadásától. A Mantovában foglyul esett huszárok között szolgált, mint főbb tiszt Kisfaludy Sándor a költő is, a kesergő és boldog szerelem koszorus költője, őt mint hadifoglyot a balzsamvirágos Franciaországba, a troubadourok virágos földjére, Provánszba bellebezték a francziák

(Biboros vezérek.)

Még pap katonával is kellett mérkőzni Midőn serege egyrészét átparancsolta a pápai birtokokra, mert a pápa a fegyverszünetet megszegvén, az osztrákokkal szövetkezett. Nohát ez a veszedelem szent Péter utódjára

hozott veszedelmet. Egy bibornok vezette a pápai sereget, melyet a pápok őrvongásig felizgattak. 6—7000 főnyi gyülelész sereg volt, mindössze nyolcz ágyuból állott az egész tüzérségi erejük.

Már igen kifáradtak a francziák, mikor elérték a Senio folyót. A tulsó partról üzente a bibornok vezér:

— Ha tovább mertek nyomulni, akkor rátok lövetek!

A katonák kaczagva fogadták a félelmetes üzenetet és tréfásan visszaüzenték a bibornok vezérnek:

— Uram! mivel félünk a mennyköveidtől, hát ezuttal csakugyan megállunk, éjszakára letáborozunk; de reggel hadd jöjjön, a minek jönni kell.

Hát biz reggelre csufosan szétverték a bibornok gyülelész seregét. Maga a piros selyemruhás főpap is alig birt elmenekülni. Rettentő megijedt a szentszék, noha Napoleon még ezuttal nem hatolt a szent városba, hanem, nagy hadisarcz mellett, kedvező békeszerződést kötött. Ezen időből a papkatonák-ról több jóízü történetet följegyeztek a tréfára kész francziák. Így az egyik biborost becsúletszóra elengedték, hogy többé nem harczol és nem küzd a francziák ellen. Mégis újból mint ellenség került a francziák kezére.

— No hát ez a becsületszó? A katonák így incselkedtek vele.

— Nem! De hát ő szentsége feloldotta a becsületszavamat, mentegetődzött a biboros, a mely mentsége általános derűtséget keltett.

Egy másik bibornok meg csak ennyit mondott:

— Peccavi! Vétkeztem!

Napoleon megkegyelmezett neki. Sokkal veszedelmesebb ellenség indult ellene, mint a biborszoknyás papok.

A Rajna melletti császári seregek diadalkoszoruzott fiatal vezérét, Károly főherczeget állította a bécsi udvar most Buonapartéval szembe. Idáig mindig dicsőségesen verekedett Károly is és méltó ellenfélnek ígérkezett Napoleonnal szemben. Hadi diadalokhoz szokott sereg volt az ő serege is. Tavaszodott az Alpokon. Olvadozott a hó és a sziklahasadékokból patakok áradtak.

(A kétfejű sasok porba hullanak.)

Majdnem beteljesedett a régi Rákóczi korabeli jóslat, hogy a kétfejű sasok fészke felhányattatik. Mert ha a fészek fel nem is hányattatott, de a kevély kétfejű sasok porba hullottak. Az osztrák zászló ismét megalázkodott Buonaparte tábornok előtt. A legjelesebb,

legszerencsésebb osztrák fővezért, a rajna-menti csaták diadalmas hőjét, Károly osztrák főherceget két csatában teljesen tönkreverte Napoleon. A Tagliamento melletti csatában porba hullottak az osztrák kétféjű sasok. A francziák bevonultak Ausztriába, most már egyenest Bécsset fenyegették, a honnét a császári család, a főhivatalok fejvesztetten menekültek, hisz a francia ágyuk dörgős szava behallatszott nagy Bécs városába... A megremült osztrák ismét az alkuhoz folyamodott. A szokott módon csel-csaloskodtak. Ezen megszorult helyzetükben is keresték a kibuvó ajtót, miképp juthatnának valami alattomos előnyhöz, de Napoleonon nem fogtak ki. Napoleon kurtán-furcsán elbánt velük

(Katalin czárnő teás csészéje.)

Kobentzinek hívták az alkudozásra kiküldött osztrák követet. Ez vén fogatlan osztrák diplomata volt. Ravaszkodva húzta-hallasztotta a béke alkudozásokat, mignem Napoleon kifakadt s nagy haraggal förmedt az osztrák békekövetekre.

— Tehát jó! így szólt! Önök a háborút akarják! Ám legyen!

Az asztalon teás edény készlettel begyeskedett a vén osztrák diplomata, a melyből

csak az ímént teáztak is. Ugymondá a dicsekedő Koblentz, hogy a készletet Katalin császárnőtől kapta ajándékba. Elképedtek az osztrákok, mikor a haragos Napoleon a drága teás készletet felkapta s oda vágta a szmirnai szőnyegre az osztrák követek lába elé. A drága ajándék izre-porrá tört. Napoleon pedig ily szavakkal hagyta oda a megrökönyödött czopfos osztrákokat:

— Megutáltam az urak hunczutságát! Ámde látják, így töröm össze az önök monarchiáját is . . .

A megrökönyödött osztrákok annyira a szivökre vették a csésze törést, nem ravaszkodtak tovább. 1797. október havában aláírták a Campo-Formióban keltezett békét. Lemondottak Lombardiáról, Belgiumról és a Rajna-melletti birtokairól, kárpótlásul Velenczét és Velence szárazföldi birtokait kapták. A francziákat orvul támadó Velencei köztársaságot kitörülte Napoleon a nemzetek sorából. Az osztráknak sokba került a Katalin czárnő teás csészeje.

E békekötés után Napoleon Párisba utazott, miután két hosszú esztendő telt a diadalmas, dicső hadiszolgálatban. Azt az utcát, a hol megszállott s a hol magánlakása volt, a lelkes párisiak a »győzelem utcájának« keresztelték.

IV.

(Napoleon Párisban.)

A halavány, fiatal tábornokot ujongva fogadta Páris népe. Ilyen változó a nép. Királyt gyilkoltak, évszázados rendet forgattak fel. Most hogy a diadalmas csaták dicsőített, lánglelkű vezére közibük érkezett, a kocsmákban a polgárság, katonaság egyre csak őt magasztalta. Nyiltan kurjongatták:

— Kergessük el a fiskális kormányzókat!
Válaszszük meg Napoleont királynak!

A köztársasági kormányférfiak emiatt sanda szemmel tekintettek Napoleonra, de a népszerű vezér ellen nem mertek nyiltan fellépni, sőt inkább ők tömjéneztek legjobban neki. Ámde Napoleon ismerte embereit. A hizelgések elől kitért. Legjobban töltötte az időt otthon bizalmasai körében.

(Napoleon a nőkről.)

Napoleon a tudákos nőknek nem volt sohasem barátja. Ellenszenvét mindenkor kimutatta irántuk. A többek között a hires

madame de Stael-el, az európai hirü tudákos nővel is volt egy érdekes szóváltása. Ez a tudákos, elmés, szellemes hirü nő nagy fontoskodva kérdőre fogta a fiatal tábornokot, bizonyosan valami kedves bókot remélt tőle, mert ily kérdést intézett a tábornokhoz:

— Mondja kérem tábornok ur, hogy akár a multból, akár a jelenből, melyik nőt tartja a legnagyobbnak?

Buonaparte kurtán így felelt:

— Asszonyom! A ki a legtöbb gyermeket szült a hazának.

A tudákos, de gyermektelen Stael asszony soha meg nem bocsájtotta Napoleonnak ezt az őszinte kiszólását.

(Tömjén felhők között.)

Párisban valóságos tömjén felhők közé került Napoleon. A nép, a katonák rajongva éljeneztek, a hol megfordult. Maga a köztársaság feje Barras oly hódolattal beszélt a kis soványka tábornokkal, mintha az lett volna az ő feje, nem pedig az alárendelt tábornok. És ha valahol a köztársaság fejeivel megjelent, azok mind a tömegbe sülyedtek mellette. Mert csak őt éljeneztek:

— Éljen az olaszországi hadsereg vezére!
Ez a tömjénezés Napoleont nem szédi-

tette meg. Jól tudta, hogy örvény szélén áll. És épp hizelgő hatalmas barátai azok, a kik a legszivesebben letaszítanak a mélységbe. Az ily fajta emberek mindenkiben halálos ellenségüket látják, a ki mellettük kitünik, hát még a ki felibük emelkedik, mint a lángelméjü Napoleon, azt méreggel is elpusztítanak a tehetetlen kicsik . . . Ezek meg elakarták fedtetni Napoleont. Ez is méreg. Megöli a hírnevet. Ámde Napoleon újabb csodákkal aranyozta nevét. Elindult egy válogatott sereggel a tengerentúlra, a Sfinxek országát, a nemzetek temetőjét, a titokzatos Egyiptomot meghódítani, mely az őshajdanban az emberi művelődés bölcsője volt.

(A halott emlékek.)

Egyiptom valóban a halott emlékek országa. Sok ezredéves sárga mumiák, sirboltok, pirámisok, templomromok, futóhomoktól betemetett csatornák, a sárgafényű homok pusztában magánosan rejtőzködő óriás kőalakok, a csodálatos Sfinxek, kősziklába vésett titkos betűk, megannyi halott emlékek a hirdetői ezen ország hajdani fenségének és nagyságának és fenségének fejlettségének. A Nilus vizében piros szárnyu madarak tollászkodtak a vizenuszó fehérrózsák mellett, a melyek közül néha-

néha kapzsi krokodilus is elődugta otromba szúrós tekintetű fejét . . . Közben pálmafákból is ligetek s aztán a végtelen, végtelen sárga homok puszták, a halál sivársága mindenütt, ahol évezredekkel előbb az élet virult, gyönyörű nők szaladgáltak a balzsamos virág és gyümölcs ligetekben. Napoleon idejében az őslakók itt leigázva szenvedtek s robotoltak az ugynevezett mameluk seregnek, a muzulmán nemességnek. A nép erejét, a föld megmaradt kincseit ezek rabolták ki. Mind az övék volt a város, a városi paloták, a gyönyörű ménesek, nő és férfi rab-szolgák százai. Keleti bujaságban éltek, csillogtak az aranytól, a drágakövektől, palotáik körül kerített kertjeik a régi egyiptomi csodakertekkel vetekedtek.

. . . Azonban aztán ismét csak a sárga pusztá következett, a hol sárga a föld, rezes piros a levegő, sakállók vonyitanak, a seregtől elmaradozó tikkadt katonák pedig a buczkák mögül elővágtató arabs pusztalakók biztos áldozatai . . . Halál mindenütt. Halált hirdető őskori emlékek. A kősziklából faragott Sfinx szobor meredt szemmel bámul a sárga pusztába.

Napoleon válogatott kis seregével a csodák ez országának a hóditására törekedett. A köztársaság fejei, a polgár direktorok maguk-

ban örültek, hogy ily olcsó szerrel szabadultak tőle. De ha a vállalkozás beütött: Franciaország kereskedelmileg, tudományos szempontból mérhetetlen hasznát remélte az egyiptomi hódításnak.

(A szent krokodilusok földjén.)

Miután a katonákkal, szerelvényekkel terhelt hajóhadával az üldöző angol hadihajókat szerencsésen kikerülte Buoneparte, 1798 július havában kikötött és partra szállott Alexandria előtt. A fáradt francia katonák alighogy reá léptek a szent krokodilusok földjére, mert a régi egyiptomiak szent állatként imádták ezt az irtózatossá gyilkos férget, már harcot kellett vívniok. Napoleon még az ágyukat sem szállította le a hajókról. A sereg nagyobb része is a hajókon vesztegelt még, Napoleon már rohamot intézett Alexandria ellen. 7000 fáradt katonával támadta meg a várost. A puskájukat sem igen lötték ki. Szuronnal győztek a francziák. A Napoleon seregét tudósok is követték. A serege alig haladta meg a 28,000 embert. Ezen csekély erővel indult ezt a titkos világrészt, a csodák ezen országát meghódítani. Mert még a hajóhadat is visszaparancsolta Franciaországba, de, mivel a franciaadmirális önfejüleg késlekedett, a hajóhadat

Nelson angol admirális meglepte s néhány hajó kivételével teljesen elpusztította. Maga a francia tengernagy is levegőbe repült a fölrobbantott tengernagy hajójával. Ez az abukiri kikötőben történt augusztus elsején... Már ekkor Napoleon véres csatákat nyert a száraz földön. Elmondom.

(Előnyomulás a sivatagban.)

Alexandria után Kairo elfoglalására indult Napoleon. Még ekkor kétszázfőnyi lovasságánál nem volt több. Miután a mamelukok gyönyörű lovasseregét két izben szétriesztotta, nagyobb akadály nélkül nyomultak előre a Nilus mentén. Ez utjokban a természet, a föld volt a legnagyobb ellenségük. A forró pusztaságból szomoruan gondoltak vissza a katonák Olaszország enyhe ligeteire. Buza táblákat ugyan találtak utközben, tengerként hullámozó nagy táblákat, de malom nem volt sehol, mely a búzát megőrölte volna, de kemencze nem füstölgött sehol, hol a kenyeret megsüthették volna. A nagy forróságban elepedtek egy-egy korty borocska után. Olaszországban csöbörszámra ihatták a bort... A puszta, a puszta mégsem volt olyan szomorú, mert lám midőn a tikkasztó menet után rájuk esteledett és egy falu alatt, a gyönyörű ősrégi szi-

kamor fák alatt, táborba szállottak, a szomszéd mezőkön találtak elég frissítő gyümölcsöt. Olyan forma kedves frissítő gyümölcs volt az mint a görög dinnye. Az egyiptomi paraszt úgynevezte hogy »batteh« e kellemes frissítő csemege. A tréfára mindig kész fürge franczia katonák pedig »szent batteh«-nak nevezték el, ha már a krokodilus is szent, miért ne lehetne a dinnye is az. Ilyen csemegét a pusztákban mindenütt találtak. Reájuk is fért. Egyébként nagyon vékony volt a menázsi. Kint a szabadban, sátor nélkül táborozott még a fővezér is, neki sem jutott fáczány pecsenye. Többször lencsét vacsorált a tábornokaival.

— Ördög vigye ezt a krokodilus országot, így káromkodtak a tábortűz mellett a katonák és vissza sohajtoztak szép Olaszország után, hol kövér marhák legelnek a réteken, hordókban, kőmedenczékben, tömlőkben zamatosodik a tüzes bor és az asszony nép sem ellensége a medvebőrös gránátosoknak. Lobogott a tábortűz. A csodálatos kőemlékek óriási árnyékokat vetettek a pusztába, a mely fölött ragyogva borította szét ezüst sugarait a holdvilág. Varázsfényétől édes álmra zsibbadt a fáradt katonák szeme, de im felriadtak. Puslövés dördült. Bizonyára valamely őrszemet támadtak meg a tábor körül csatangoló pusztafiak, a beduinok... A fáradt katonák még

az édes álmoközben sem feledhették el, hogy a halálországban járnak. Gyilkos fészkekre, orvtámadókra mosolygott az ezüstös orczájú hold. És panaszkodva kérdezték egymást:

— Miért jöttünk ide?

(Csata a gúlák alatt.)

Murad bej vezérelte a mamelukokat. Egyiptom gyöngyét, Kairót nem akarta küzdelem nélkül a francziáknak átengedni, azért Kairó előtt, jól be a pusztába, a Nilus mellett, az ezredéves gúlák aljában nagysereget állított csatarendbe. Mameluk, janicsár, spáhi, lovas beduin, ily fegyveresek alkották ezt a ragyogó keleti hadsereget. Fanatikus elszántsággal harczoltak, de Napoleon ily szavakkal vezette katonáit a csatatüzbe:

— Bajtársak! Itt győznünk vagy halnunk kell! Negyven évszázad pillant le rátok a gúlák teteiről.

Tizezer mameluk maradt a csatatéren. Murad bej lovasaival futván-futva menekült. A francziák győztek. Elsákmányolták a mameluk sereg ágyuit, dereglyéit, podgyászait, 8—900 tevét és mintegy ezer foglyot. Napoleon előtt nyitva állott az ut Kairóba. A mamelukok felgyújtották kincsekkel terhelt hajóikat. Már aláhanyatlott a nap és az alkonyati

mélységes kék égboltozatról Kairóba bera-
gyogott a mameluk hajók lobogó lángja. A
medvebőr süveges gránátosok, a fúrge vadá-
szok, a kevély vértések, a könnyü huszárok,
sőt még a mogorva tüzérek is vigan mutogat-
ták egymásnak a mamelukoktól zsákmányolt
fegyvereket. Némely kardon, némely piszto-
lyon ragyogott annyi drágakő, Franciaország-
ban tizezer forintot is megadtak volna érte...
Messze esett a gúláktól Francia ország.

Majd behódolt Kairó is, a mecsetek gyö-
nyörü városa. És Napoleont felette megszeret-
ték a jámbor muzulmánok. Hitüket tisztelet-
ben tartotta. A zsarnok mamelukoktól felsza-
badította az országot, ahol az ágyuk dörgése-
közben a francia tudósok a királyi sirboltok,
a kőoszlopok néhányévezredes öreg írásait,
csodálatos jeleit betűzgették.

(Szörnyű csapás.)

Nelson angoltengernagy Abukir mellett
tönkre verte a meglepett francia hajó hadat.
Két napig hősiezen küzködtek a francziák.
De levegőbe repült az admirális hajó is. A
hajóhadnak csak a roncsa menekült meg. Ez
a végzetes csapás lesujtotta a száraz földi
francia sereget is. A katonák és tisztek
zugolódtak. Messze a hazától, messze minden

segítő seregtől, magokra maradtak egy oly csodálatos országban, hol pompásabb a sir mint az elevenek hajléka. Óriási kőszobrok vigyorogtak az arczukba, mintha csak a halál kőszobrát látták volna a sivatagban. Csak az ellenség, csak a pusztaság mindenütt. Hol a jóbarát? Napoleon mégis megnyugtatta, újból felbátorította katonáit. Meghódította Egyiptomot, bemerészkedett a sziriai sivatagba. Ujabb diadalokat nyert. Tudósai régi világ titkait kutatták elő az öreg Egyiptom mesés romjai, óriás sirhalmai alól, ámde ama merész tervéről mégis lekellett mondania, hogy a fűszeres gyémántmezős Kelet-Indiát az angoloktól elhódítsa. Napoleonhoz méltó álmom volt ez.

(Százhalál között.)

Napoleon a világhódító nagy Sándor regeli nagy és gazdag birodalmáról álmodozott, holott magát, seregét százféle pusztulás környezte. A török kormány Szíriában gyűjtötte a hadat. Másrészt a törökökkel összeszövetkezett angol hajóhad a tengerfelől is fenyegette a maroknyi sereget, magában Egyiptomban is patakokban csurgott a vér. A százmezes Kairó fellázadt. A nap leégette a Napoleon szikár arcját. Minthacsak bronzból öntötték volna. Száz veszély között sem változott

az. És miután a kairói lázadást elfojtotta, Szíriába indult serege egyrészével. Száz halál fenyegette s pusztította a francziákat. A hőség, a sivatag mérges levegője, az élelem hiány, a szomjuság, mert egy korty vizért kardot rántottak egymásra a katonák, aztán a döghalál is, és lappangó ellenség százai, a fegyelmezett angolok által vezérelt török sereg mind a Napoleon serege fejére esküdtek százhalált. Buonaparte pedig teveháton ülve vezette seregét keresztül a halál sárgaszínű pusztáin. Nem rettentette őt vissza száz halál sem.

(Szíriai hadjárat.)

Midőn a sivatagon keresztül hatolt a francia sereg, Napoleon Szíriában a véresebbnél véresebb csatákat vívta a fanatizált, vad ellenség ellen. Seregeket pusztított el. Várakat hóditott meg, városokat zsákmányoltak ki katonái. Egy ilyen ostrom alkalmával a várból bomba csapódott a tábornok közelébe. Két katona abban a pillantásban odaugrott a tábornokhoz. Átölelték és saját testükkel védtek a roncsoló golyó ellen . . . A katonák annyira bálványozták Napoleont. Nevét dicsőítve rohantak a biztos halálba. Máskülönben Napoleon e két hűséges katonát tisztí rangra emelte. Ilyenfajtáju emberekből nevelte ő világhódító seregének rettenthetlen tisztikarát.

Sziria poshadt levegője gyilkos méreggel volt telve. A döghalál lebegtette szárnyain a fűvó szellő is, azért, miután a törökök között szét-ütött, a döghalál elől visszavonult az egészségesebb Egyiptomba a százhalál által megtizedelt vitéz sereg. Bizonyosan szomorú visszavonulás volt ez. A huszárokat is leszállította Napoleon a nyeregből. A lovak sebesültekkel, pestis betegekkel voltak felmálházva. Iszonyú karaván volt ez. A fekete halál lépést bandukolt a roskadozó katonákkal.

Napoleon a sebesültekre, a betegekre való tekintetből megparancsolta, hogy mindenki gyalog meneteljen. Azonban a tábornok lovászmestere a nyeregben maradt. Napoleon, hogy meglátta, szigorúan reászólott:

— Nem hallotta a parancsot? Mindenki gyalog megy, én legelől!

És kardját hóna alá szoritotta. Lovaglósizmája süppedezett a forró homokban. Tekintetét, mint sasmadár, a napra szegezte. A pusztában, a végtelen szomorú, a végtelen sárga sivatagban így vezette seregét ez a kemény vezér. A seregből néha-néha egy szomorú, mogorva csoport félre állott. A sívó homokban keskeny sirt ástak.

(10,000 török a tengerben.)

Midőn Napoleon megtizedelt seregével Kairóba érkezett, a béke, a pihenés fehér galambjai helyett a veszedelem fekete hollói röpködtek felé. Az egyik hollóhir a tengereken át hazulról lopódzott hozzá. Az Franciaország belső és külső veszedelmét hirdette, hogy ismét hadak támadtak ellene, hogy a pártok ismét felgyújtották a pártviszályt és a tehetetlen polgár-direktorok talán el is usznak az áradattal . . . A másik fekete holló az közelebről szállott, onnét mindjárt az egyiptom tengerpartról, az abukiri kikötő felől, a hol Nelson angol tengernagy tönkre verte a francia hajóhadat. Most második veszedelemförfögeteg kerekedett onnét. Az angol és török hadihajóhad egész sereg szállító hajóval ott kikötött és számlálhatatlan nagy szárazföldi török sereget szállított a partra. Már az abukiri várat is elfoglalták.

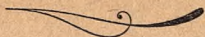
Napoleon még arra sem várt, hogy a különféle egyiptomi őrhelyeken szétszított huszonötezer főnyi seregét összegyűjtse, összevárja, mert futárok nyargaltak szerte a vész-
hirrel, hanem amennyi embere kéznél volt, azokkal menten elindult a törökök és angolok ellen, Ha jól össze számította, lehetett vagy 5- 6000 katonája. Ámde hiszen mikor

arról volt szó, hogy az ellenséget megtámadja, Napoleon soha sem szokta sem a maga sem az ellenség katonáit számolgatni, mint az oroszán oly rettenetes erővel támadt a nagy török seregre. 10,000 török a tengerbe fuladt. A többi a szárazföldön hullott [el, kivételével azon pár ezer janicsárnak, a kiket Mustafa fővezérrel együtt élve fogtak el a francziák. Az egész török tábornoki kar rabságra került. Az angol tengernagy is alig birt elmenekülni. Az egyiptomi hadjaratból ez a csata füződik, mint utolsó egyiptomi diadala Napoleon nevéhez. Ebben a véres csatában Napoleon a 60-dik gyalogezredet maga vezette rohamra. Az ezred kiköszörülte a csorbát, a mit Sziriában szenvedett, midőn meghátrált az ellenség elől. Most hogy Napoleon vezette őket, a legelsőek voltak a csatában.

(Napoleon hazatér Franciaországba.)

Napoleon ezzel be is fejezte a maga részéről az egyiptomi kalandos vállalkozást. A sereget a legérdemesebb tábornokára bizta. Ő már nem nyughatott a hazuról szállongó hollóhírek miatt. Néhány hű emberével titokban hajóra ült és örök bucsut mondott a csodás, titokzatos egyiptomi világnak, a hol a halottak nagy emléke ma is uralkodik az el-

korcsosodott, a törpe jelenkor felett, mely csak piszkos sárkunyhókat képes építeni az ezredévekkel daczó gúlák, óriás szobrok aljába.

V.

(Felfordult világ.)

Mielőtt Egyiptomba elutazott volna Napoleon: szép Franciaországot teljesen rendben hagyta. Elültette a békefáját és győzelmes seregek őrizték azt. Midőn a Sfinxek titokzatos országából hazatért: felfordulva talált mindent. — Napoleon hódításait jórészt elvesztették. Ujból a francziák ellen támadtak a Napoleon távolléte felett vérszemet kapott szövetségesek. A francia seregek vereséget vereség után szenvedtek. Bent az országban a kormányférfiak, a törvényhozó testületek egyenetlenkedtek, aláásták a kormányzás tekintélyét, pártoskodva, hogy egyik-másik csoport főembere felül kerüljön, kézhez ragadva minden hatalmat. A királyság mellett kardoskodott az egyik, a régi puritán köztársaságot akarta a másik, mérsékelt, állandó személyhez kötött köztársasági kormányzást a harmadik és így tovább . . .

Nemcsoda tehát ha Napoleont mindenütt üdvivalgással fogadták. Megtörtént például ez is, hogy midőn Párisba érkezett és várat-

lanul a polgár direktorok palotájához hajtatott, a kiállított diszőr is megéljenezte a tábornokot. A fegyelemre oly sokat tartó Napoleon mosolyogva tisztelgett a medvebőr süveges vén gránátosnak.

(Éljen a köztársaság.)

A polgár direktorok maguk készítették elő a köztársaság válságát. Az ezerzsirral megkent egykori pap, királygyilkos jakobinus Sieyès akarta magához ragadni a főhatalmat, mire vonatkozólag ügyesen előkészített mindent. Napoleont mint kardot akarta behasználni, de kiderült, hogy a fiatal tábornok a politikában is túljárt a vén róka eszén.

Egyelőre közösen fújták a követ. Közösen toborzották katonaék és a tábornokok közül a hiveket. Az öregek tanácsa is a Napoleonék pártján volt. Ők nevezték ki Bounaparte Napoleont a párisi és a környékbeli csapatok főparancsnokává. Egyidejűleg a törvényhozó testület székhelyét is áthelyezték Saint-Cloudba. Mindezt a kormány tudta nélkül. Midőn Napoleon megkapta a rendeletet, a katonaságot összegyűjtvén, ezt a beszédet intézte fegyereseihez:

— Elfogadtam a főparancsnokságot, hogy támogassam azon rendszabályokat, melyeket az

öregék tanácsa a nép javára hozand. Két év óta silányul kormányozzák a köztársaságot. Azt reméltétek, hogy visszatérésem véget vet a bajoknak. Egyértelmű csatlakozástok kötelességeket ró reám. Ti is teljesíteni fogjátok a magatokét s azon erővel, szilárdsággal, bizalommal támogassatok engem, miképp én támogatattalak titeket. A szabadság, győzelem béke fölemelik a francia köztársaságot, de a gyámoltalanság, az árulás kész veszedelem mindnyájunkra.

— Éljen Buonaparte!

Éljen a köztársaság! A csapatok ily éljenszavakra fakadtak, pedig Napoleon épp ekkor bucsuztatta a köztársaságot. Következett az államcsiny.

(Az államcsiny.)

Midőn Napoleon eképp átvette a hadak főparancsnokságát. A tábornokok, a tisztek, a katonák felesküdték neki. Riadót veretett a nemzetőrségnek is. Ezekkel is tudatta, hogy ezentul ő lesz a főparancsnok. Aztán lóra ült Kardot rántott és a lovas ezredeket felvezette az öregék tanácsához. Ott megígérte, hogy a reáruházott tisztet hiven betölti. A hon megmentése az egyedüli célja . . .

És miután a legfőbb kormányzóktól, a

direktortanáctól még az őrsereg is elpártolt, a direktorok beadták lemondásukat. A miniszterek pedig magukra vállalták, hogy a kinevezett fővezér vezetése alatt is tovább viszik az ügyeket. Az államcsiny első része tehát sikerült. Buonaparte ragadta magához a hatalmat. Ámde titkos szövetségesek is kácsingóztak arra, de hátra volt még a követek háza. Ott még sok szilaj köztársasági fej volt együtt. Napoleonnak azokkal is le kellett számolni. Leszámolt azokkal is, mert Napoleon soha sem hökkent vissza féluton. Noha most oly szokatlan volt a helyzete, alighanem szivesebben nézett volna farkasszemet a halált okádó ágyukkal, mint az arkolei hidon. A ravasz Sieyès és Ducos ugyan bátorították, hogy nagy szájjal nem lehet felfalni olyan embert, mint Napoleon. Pedig majdnem megtörtént.

(Halál a zsarnokra.)

— Halál a zsarnokra! Le a diktátorral! az ötszázak tanácsa, a függetlenebb népképviselők ily fenyegető orditással fogadták Napoleont, a midőn a gyűléstermükben jelent. Elcsüggedt hiveit akarta felbátorítani, mert már arról tárgyaltak a képviselők, hogy őt a hazaterületéről száműzzék. Ennek a tanácsnak a Napoleon bátyja, Lucián volt az elnöke.

Napoleon egyedül ment be a gyűlés terembe és elsápadt midőn ily fenyegető szavakkal fogadták. Sőt többen reá is rohantak. Az egyik követ megragadta a karját, reáförmedt:

— Vakmerő! Távozz e helyről! Megferőtzteted a törvények szentélyét!

Napoleon elsápadt. Megfordult. Mire a gránátosok berohantak és kihuzták a teremből. Az egyik gránátost megis szurták törrel.

(Előre gránátosok.)

A követek halált kiáltottak Napoleon fejére, mire ő katonái közé huzódott. Majd utána jött a gyűlés teremből a Lucián bátyja az elnök is. Odabent haragos vihar kerekedett Napoleon ellen. Száműzni akarták, leakarták csapni a fővezérségről, mire tényleg nem maradt más hátra, mint az erőszak.

Az ötszázak elnöke lóra ült és onnét buzdította a katonaságot a gyűlés ellen, hogy ott a többséget maroknyi gyilkos sereg retteg-teti. Ezeket tehát elkell erőszakkal űzni. Ezek a fegyveres banditák nem népképviselők többé. Még inkább feltűzelte a katonákat a Napoleon beszéde, hisz ő legjobban tudta, hogy szokás a katonákkal beszélni.

— Katonák, ugymond, én vezettelek titeket győzelemre; számolhatok e rátok?

— Éljen Buonaparte tábornok! kurjantották a katonák. Ekkor Napoleon tovább így beszélt:

— Katonák! azt hívém, hogy az ötszázak tanácsa megmenti a hazát; de ime magával meghasonlott. A lázítók ellenem bőszi-tették e testületet. Katonák! Itt az ideje! Terítsük észre őket!

— Éljen! Éljen a tábornok! kurjongatták a katonák!

— Előre gránátosok! parancsolta Napoleon. Üritsétek ki a gyűlés termet.

A dob megperdült. A gránátosok megindultak.

(Buonaparte tábornok nevében.)

Az ötszázak tanácsa bizonytalanul tétovázott, hisz az elnök is ott hagyta az elnöki székét. Azon tanakodtak, hogy nem jobb volna-e Párisba vonulni, ott a nép még talán megvédelmezhetné a gyűlést. Mások daczolni akartak az erőszakkal, a mi hamarább elkövetkezett, mintsem gondolták. Egy csapat gránátos rohant a terembe. A tiszt harsány hangon parancsolta:

— Polgárok! Oszoljatok szét!

— Merénylet! Merénylet! kiáltozták a követek. Katonák! Hát elfeledtétek, hogy mi a

nép választott, sérthetetlen képviselői, a törvények őrei vagyunk!

Még a jelenlevő Jourdan tábornok is reákiáltott a katonákra:

— Katonák! Ez hazaárulás!

A gránátosok meghökkentek; de újabb zárt csapat nyomult be a terembe, ezeket Napoleon hív embere, bizonyos Leclerc tábornok vezette. A tábornok így kiállt a képviselőkre és katonákra:

— Buonaparte tábornok nevében a törvényhozó testületet feloszlatom! A ki jó polgár távozzék! Gránátosok előre!

Felzudult az egész terem, de megperdültek a dobok is, a gránátosok kiszorították a teremből a követeket.

— Éljen a köztársaság! elhalólag még felhangzott egy-egy kiáltás.

Éljenezhettek már. Megvolt ásva a köztársaság sirja.

(Konzulság.)

Az öregek tanácsa és a Napoleon párti képviselők, az ötszázak tanácsának a töredéke még ezután eljátszottak egy alkotmányos komédiát. Tanácskozásra gyűltek. Köszönetet szavaztak a tábornoknak. Egy választmányt új törvénykönyv kidolgozásával bíztak

meg. A végrehajtó hatalmat pedig egy háromtagu bizottmányra birták. Napoleon is közöttük volt. Polgár konzuloknak tisztelték őket.

Azonban a két konzul társ, a kik szinte részesei voltak az államcsinynek, nagyot csalódott. Törököt fogtak Napoleonban. Ők azt hívék, hogy ez a kardos katona megelégszik a hadügyek vezetésével, az ország kormányzását, a polgári ügyek intézését teljesen reájuk bizza. Majd hanyatt esett a ravasz öreg Sieyész konzul. Ő különösen számított az elnöki vezető szerepre. De biz másként történt. Az a fránya Napoleon mindjárt az első ülésen maga ült az elnöki székbe. Határozott nyilatkozataival, világos rendelkezéseivel megmutatta, hogy lángelméje a hadi, mint a közigazgatási élet titkait egyformán ismeri. A beképzelt mestereket tulszárnyalta a tanítvány. Sieyész, a vén konzultárs, beadta a derekát. Már az első ülés után így világosította fel a kormány tagjait:

— Uraim! Önök urat kaptak! Neki nincs szüksége a mi segítségünkre. A feltett szándokától senki el nem téríti. Jobb hát ha megadjuk magunkat, mintsem viszálykodás által romlásunkat okozzuk.

(Napoleon az első konzul.)

A Jakobinusból vedlett öreg konzulnak igaza volt, midőn Napoleonnal szemben meg-

adást tanácsolt. Az ő vasakarata nyügbe hajtott volna nagyobb óriásokat is, melyeknek ezek az alattomos fiskálisok voltak. Teljesen a maga kezébe kerítette a hatalmat. A népet is megszavaztatta az új alkotmányra, a mely szerint ő lett az első konzul. Az alkotmány vezérlet többi tagjai, testületei bábalakká sülyedtek fehér kis kezei között. Aczélból volt ez a hófehér, gondosan ápolt kis kéz. Napoleon hiu volt rá, de a kik nyomását érezték: rettegetek tőle. Azonban az alkotmány letiprása, a törvényszegések lánczolata, a nemzeti jogok önkényes kihasználása ellen nem tiltakozott a nép. Sőt a nép örvendve fogadta a Napoleon hatalmának az erősödését. A régi zavarok, a régi bizonytalanságok megszűntek, a tömeg nem az alkotmány hangzatos jelszavait, hanem a való élet jólétét kereste, kívánta. Ezt pedig Napoleonnál senki sem biztosította jobban. Megtanította a jogászokat is a törvények alkotására. Kiterjedt figyelme a művelődésre, a pénzügy javítására, a művészetekre, az ország biztonságára. Az elmúlt évtizedek mocsarait lecsapolta. Buzatermő földeket varázsolt az ingovány helyébe. Sőt vezéri dicsvágyát is leküzdötte, őszinte indulattal kereste a külhatalmakkal a békét, de, midőn visszautasították, újból a régi bűvös kiskáplár lett belőle. Kiszakította magát a

királyi palotából, hová mint első konzul beköltözött és hol oly biztos kézzel vetegette a nemzeti földbe a hasznos, áldott buzát. Ujból a régi bűvös kiskáplárrá változott, a fényt, a pompát könnyűszerrel oldalba rugta és világtörténeti hires, kopott, fakult zöldes kabátjában ujból kiállott serege élére. A medvebőr-süveges gránátosok győzelemről-győzelemre követték a kis káplárt.

(Az örökös konzulság.)

Most már csak egy tyuklépés választotta el Napoleont a királyságtól, mert megválasztották életidőre konzulnak. De ha czime nem is volt királyi, az udvartartása királyhoz beillett. A hajporos czerimóniákat mind fel újították. A nemzet legkitünőbb férfiai siettek a Napoleon udvarlására. Ő különösen a tudósokat becsülte meg. A hálás tudósok be is választották tudós társaságukba tagnak, a mire Napoleon mindig büszke maradt. Egyébként Napoleon a régi udvartartásoknak csak a czerimóniáit szedte át a vén lakájokkal együtt, de a Bourbon királyi udvart jellemző ledérség nem talált az ő komoly, szigoru, méltóságteljes környezetében tanyát. Ő maga, ha mások részéről meg is követelte a czerimóniázást, nem változott. Igénytelen, egyszerű maradt,

mint mikor a közkatonák főztéből falatozott jóízűen vacsorát. A külsőséget, a bibor, a se-lyem, az aranyos diszt, szertartásokat ő mérhetetlen becsvágyának a leplezésére használta, hogy a gyermek szívü nép szokja meg az ő kivételes, felibük emelt helyzetét. És ne legyen majd oly szembeszökő az átlépés valami poros hivatalszobából a ragyogó császári trón-terembe.

Tartósan nem pihenhetett meg a béke olajfája alatt. Hosszu hadsorok indultak a csatamezőkre. A dölyfös angol Európa fejedelmeivel szövetkezve, újból Napoleon lába elé dobta a keztyüt. Bécs sem maradt hátra.

(Marengó.)

Az osztrák generálisok sok ideig megdermedtek, ha e nevet hallák: — Marengó!

Vér áztatott csatamező ez. Napoleon ez egyetlen csatában visszavivta az osztráktól Olaszországot.

Marengó! Jeles név az a csaták történetében. A földből bujt itt a francia az osztrák sereg hátamögé. A leghavasabb Alpeseiken, az örökhó országában vezette át seregét Napoleon leirhatatlan szikla utakon, leirhatatlan nehézségek leküzdése mellett Olaszországba. Ez utra még a zerge vadász sem mert téve-

lyegni. Napoleon egész seregét, gyalogságot, lovasságot, tüzérséget és a municziót átkalauzolta erre. A meglepett, a megriasztott osztrák császári hadat Marengo síkján érte el.

A császár magyar huszárjai ugyan remekeltek. A francziák negyedik támadása után áttörték a franczia hadsorokat. Azok meghátráltak. Az ágyu dörgött. Melas osztrák fővezér már utnak indította Bécsbe a gyors futárt, hogy jelentse be a győzelmet.

Hah! De micsoda rivalgás támad a halmok mögött. Gyönyörű pihent franczia hadosztály rohan elő szuronyszegezve a halmok mögül. A fiatal Dessaix tábornok vezeti a gyönyörű sereget, a hidegvérű Napoleon fagyos modorát felejtí, sarkantyuba kapja a lovát és táborkarával együtt úgy vágtat fiatal bajtársa üdvözlésére. Még a paszomántos kalapját is körülcsóválja a levegőben. Fagyos arcza ragyog az örömtől. Egyetlen mennydörgős éljen szóval kiált felé a hadosztály, a midőn a fővezér lováról leugorván keblére öleli a fiatal Dessaix tábornokot.

Napoleon csak ennyit mond:

— Győztünk! Katonák előre!

(Dessaix halála.)

Tényleg megfordult a koczka. A huszárság által szétriasztott francziasereg összesze-

delőzködött a Dessaix hadosztálya mögött. Lelkesen, egyesült erővel törnek előre. A vértések elfogják az üldözésükre siető osztrák tábornoki kart is. Százával gyilkolják halomra az osztrákot. Azok megrettennek, ember-ember hátán szalad a francziák könyörtelen szuronya elől. Oly teljes a francziák diadala, hogy az osztrákok ez egyetlen csata után kénytelenek az olaszföld elfoglalt részeit a francziáknak átengedni. Azóta jelenti a Marengó név, hogy pusztul az osztrák.

Ámde Marengonál Napoleon is sirva fakadt. Oly csoda ez, mintha valamely szobor gerjedt volna könyekre. Drágán vásárolta a marengói diadalt, elveszítette fiatal vezérét, a hős Dessaix tábornokot, a ki leghüségesebb volt hozzá mindig, a ki vezéri tehetségre és vitézségre mindjárt utána következett . . . A diadalmas roham közben esett el a fiatal vezér. Egy buta puszkagolyó gyilkolta meg a hősök hősét, Napoleon leghivebb vezérét, a midőn a főtábornok parancsára megfutamtotta és maga előtt hajtotta az elkeseredett osztrákot.

A marengói csatában vesztette el az osztrák újból Olaszország földjét, a marengói csata napja volt az, a mikor Napoleon sirva fakadt és úgy siratta a leghivebb vezérét, a kinek a sirjába előbb belőttek a katonák, csak

ugy temették el a fiatal hős véres testét. Es hullottak, hullottak a Napoleon könyei. Leáldozott a nap.

(Az osztrák zászlók Párisban.)

A pusztulás hire előzte meg Napoleon marengói csatáját. Párisban derüre-borura beszélték, hogy Marengónál teljesen tönkrement Napoleon. Annál meglepőbb volt a győzelem, annál szebb diadal jelvények voltak a kétfejű sasos osztrák zászlók, miket Napoleon a Marsmezőn rakott az ujongó nép lábai elé . . . A megbizhatatlan nép. Napoleon már ekkor is tapasztalta, mert veszített hírét keltették és hatalmi helyét más emberrel akarták betölteni . . . A golyótépett osztrák zászlókat, a zsarnokság jelvényeit dobta a zsarnoki szeszélyes nép lábai elé. Párist kivilágították. Az olaszthoni döntő győzelem hire fellelkesítette a Rajna mentén a Németországban küzdő seregeket is. Moreau, Augereau Macdonald bevonultak egészen Ausztriába. Összeköttetésbe léptek az olaszországi sereggel. A megrémült osztrák most már szívesen ajánlotta a békét, noha bőrével fizetett érte. Elveszítette a császár Toszkánát, a Rajna balpartját is. Az osztrák zászlókra lábával tiport a francia katona. Azóta jelenti a Marengó név, hogy pusztul az osztrák.

(A keresztyén vallás visszaállítása.)

A köztársaság tudvalevőleg eltörölte a vallást, feloszlatta az egyházat, üldözte a pap-ságot, a melynek nagyrésze ragaszkodott a régi vakbuzgó Bourbon királyokhoz. Napoleon nyitatta fel a templomok pókhálótól bevont ajtajait. Kiegyezett a pápával és visszaállította Franciaországban az annyi véráldozat árán eltörölt katolikus vallást. Midőn az első misét mondották a papok a Notre-Dame templomban, megjelent ott a sereg és a polgári élet legtöbb kitünősége. Napoleon rendelte így. Még a két nyakas tábornokát, a vitézlő Lannes és Augereau tábornokokat is magával vitte a templomba. Másnap aztán még Napoleon csipkedte meg a vén csatakardot.

— Nos kedves tábornokom, hogy tetszett a szertartás ?

Augereau megfelelt :

— Nagyon jól! Csak az az egy millió ember hiányzott erről a fényes szertartásról, a kik azért haltak, hogy megsemmisítsék, a mit mi most helyreállítottunk.

Napoleon hallgatott.

• Összeesküvések Napoleon ellen.)

Napoleon a csatatéren ezer halálnak szembetartotta a mellét, ámde azért az or-

gyilkosok merényletét sem kerülhette el. Előbb pokolgéppel akarták a levegőbe robbantani, noha kiderült, hogy királypártiak munkája volt az összeesküvés, emiatt sok elvhu köztársasági vezérférfit száműztek az országból.

Majd midőn Anglia ujból durván s erőszakosan meg szegte a békét és ujabb háboruba sodorta Európát, ekkor ismét bérnyilkosságot szított Napoleon ellen, mert úgy hitték, ha Napoleon elpusztul, vele együtt elpusztul a francziák veszedelmes hatalma is. Pichegru tábornokot, a rajongó királypárti csapat főnököt, Cadoudalt, Moreau tábornokot, a francia főnemesség tagjait is bevonták ebbe az összeesküvésbe. Céljuk volt: Napoleont eltenni lábalól és hogy kikiáltják a Bourbon királyságot.

Ez az utolsó összeesküvés rendkívül elbeszerítette Napoleont, hogy tehát nemzetének, családjának csufolója, a kevély angol nár orgyilkosokkal is tör ellene, sőt francziákat is, mindenesetre elvakult francziákat bevont ebbe a merényletbe. Azért Napoleon példás megtorlással élt. Midőn felfedezték az összeesküvést, Cadoudált nyolcz társával agyonövette a konzul. Másokat bebörtönöztek, smét másokat, mint a vitéz, de határozatlan Moreau tábornokot száműzték a hazából.

Pichegru a börtönben öngyilkos lett. Napoleon ezt hallva, ily keservesen fakadt ki:

— Gyönyörű halál! Méltó Hollandia meghódítójához . . .

És hogy a további összeesküvéseknek elejét vegye, Badenben elfogatta Enghien bourboni királyi herceget, miután az összeesküvésben való részessége kiderült, haditörvényszék elé állították. A törvényszék halált mondott a fejére. A vincennesi vár árkában agyonlőtték a királyi herceget. Ettől kezdve meglapultak a Bourbonok és nem szövetkeztek többé a hatalmas ellenfelük ellen orgyilkosokkal.

(Éljen a császár.)

Napoleon, hogy sorsát még inkább a francia nemzet sorsához kösse, most már az örökös konzuli székből a császári székbe törekedett. A nép, a katonaság vele tartott. Megszavaztattak minden községet és így néhány millió szavazattal császár lőn Napoleon. Az ünnepélyes kihirdetés a szenátusban történt 1804. május 18-án. A második konzul a szavazatokat összeolvasva, kikiáltá a »franciák császárául« Buonaparte Napoleont. Az öregek tanácsa versenyezve ujongta:

— Vive l' empereur! (Éljen a császár!)

(A sasok.)

Minden testület, minden hatóság térdhajtva hódolt a felkelő nap előtt. A hadsereg leginkább ujongott, hisz Napoleon megtiszteltetésével a hadsereg katonái érezték magukat megtisztelve. Hisz a francziák császára az ő sorukból emelkedett ki. Hisz ő mondta azt a szájrul-szájra adott mondást: — Elöttem nincs születési tekintély. Minden vitéz közkatona a tarsolyában hordja a tábornagyi pálczát.

Fényes példák, tábornokok, ezredesek, főtisztok egész serege igazolta, hogy Napoleon betartotta az elvét. A katonák annál inkább ragaszkodtak a kiskáplárhoz. Most midőn a császári székbe ültették, minden katona úgy érezte, hogy neki is része van a császári hermelinhez. De ne felejtsük, ez a sereg nemzeti hadsereg volt. De ne felejtsük, ezt a sereget nem zsoldért verbuválták össze, hanem a haza védelmére. Ennek a seregnek tehát joga volt dönteni a haza sorsa fölött is. Örömrádások között fogadtak a császárnak hűségesküt. Napoleon a nap emlékére egész sereg érdemes katonát léptetett elő magasabb rangra. Ez nap osztotta ki először az általa alapított becsületrend első keresztjeit. A sasok, a sasos zászlórudak is ekkor osztattak ki, mint a francia seregnek vezető jelvényei.

Napoleon azonban megőrizte a régi igénytelen katonás külsejét. A marengói csatatéren viselt molyette, osztrák golyóktól szaggatott ruhája volt és maradt mindig a legkedvesebb, legszebb pompaöltönye . . . A sasokat, a császárság világhíres sasjelvényeit is ekkor bocsátotta világhódító utra. A korszikai sasok jól sejdítettek az ügyvédfiu születése napján.

(Császárrá koronázás.)

A császárrá koronázás 1804. december másodikára volt kitűzve. Az idő kellemetlen decemberi idő volt ugyan, de a koronázás pompája gyönyörű. Népek százezrei gyűltek össze az öreg Notre-Dame egyház köré és a hadsereg teljes cserfaleveles diszben. Maga a pápa is Párisba fáradt. Fehér szamár hátán lovagolt a templomba.

— Éljen a császár! e kiáltással fogadták a császári párt az óriás templomban összezúfolt előkelőségek. Gyönyörű diszruhát viselt mind a császár, mind a császárné, a mísét, a felkenést a pápa maga végezte, de a koronát a császár önmaga illesztette a fejére. Önmaga tartotta a császárné feje fölé is, aztán úgy helyezte vissza a biborvánkosra. A császár azután az új testamentumra letette az esküt.

A krónikások feljegyezték: »Az ünnepély

sokáig tartott. Az idő legnagyobb része alatt kedvetlenülnek látszék s a nap alkonyodni kezdé, midőn a diszsereg a tuilériák palotáját elérte.

(A vaskorona.)

Ezután Napoleon, noha a pápa ellenére is, Olaszországban is megkoronáztatta magát. Az olasz köztársaságokból olasz királyság lett. A régi olasz lombard királyoknak Monzában őrizett vaskoronájával koronázták meg Milánóban. A császár a koronát itt is maga tette a fejére. Akkor mondta ama emlékezetes szavakat:

— Az Isten adta nekem, jaj annak, a ki hozzá nyúl!

A koronázás emlékére a vaskorona rendet alapította. Olaszországi helyettes alkirályává pedig mostoha fiát, a hőslelkű Beauharnais Jenő herceget nevezte ki.

Napoleon mint császár nagy pompával környezte magát, de maga fentartotta a régi egyszerű életmódját. Ragaszkodott azon jelszavához is, mely így hangzik: — a mit ma ma megtehetsz, ne halaszd holnapra.« Azért is az ő császársága nem léha hiuskodásból, de megsokszorozott munkából állott. Udvarát a fény, a jóizlés, a rend jellemezte, nem pedig a pazarlás. A császári trónon is igazságos, szelid és illedelmes maradt mindvégig és testől-lelkestől francia.

VI.

(Háboru.)

Napoleon nem sokáig pompázott a császári hermelines kabátban. Ujból felhuzhatta a tábori csizmát. Indulhatott a csatamezőre. Az ő és a francziák örökellensége: az angol pénzével, gyűlölködésével újabb ellenségeskedést lázított ellene. Ausztria és Muszkaország hadát zuditotta ellene és noha Napoleon nem is álmodott oly támadásokról. Hisz semmiféle hadizenet nem történt, hisz a békeszerződés megszegésére nem szolgáltatott okot, mivel Franciaországot belsőleg akarta fejeszteni, mindazáltal a váratlan harc nem lepte meg az oroszánt. Midőn az első harci hir megérkezett: a hadi országutakon megindult a franczia sereg, a rettegett franczia tábornokok és maga Napoleon.

(Napoleon és az angol herczegnő.)

Ezen felvonulás alatt történt, hogy Napoleon két éjszaka a württembergi fejedelem ven-

dége volt. Az angolok, mióta Napoleon neve világhirűvé emelkedett, mindig csak gyalázták azt és kegyetlenebbnél kegyetlenebb híreket terjesztettek arról. A sok csufolódásnak nem volt sem vége, sem hossza. Annál inkább meglepte a fejedelemnőt, a született angol herczegnőt a császár. Megírta az angliai rokonainak, hogy hiában csufolkodnak, Napoleon mégis oly udvarias, kellemes, kedves ember, hogy ritkitja párját.

Napoleon nem csak a csatában, de a nőkel szemben is fentartotta hóditó hatalmát.

(Az elfogott osztrák hadsereg.)

Az osztrákok fővezére, bizonyos Mack nevezetű czopfos osztrák generális volt, a ki a multakból semmit sem okult. Még messze vélte Napoleont, még az ulmi vár nyugodalmas sánczai között lustálkodott nagyseregével: az első franczia csatázók már a nyakán voltak és az osztrák sereg kikülönített szárnyait egymásután következő véres csatákban irtották a francziák. Halottakban, foglyokban napról-napra gyöngítették az osztrák sereget, melynek eredeti ereje a százezer katonát meghaladta. Ugyannyira, hogy mire Mack tábornok észhez kapott, Napoleon serege már egész körül kerítette Ulmot. Mack egy 25 ezer főnyi sereg

kiküldetésével próbált szerencsét, hogy utat erőszakol ki. E sereget Ferdinánd főherczeg vezérelte, de a francziák tönkre verték a sereget, egyrésze a csata téren maradt, másr észé rabságba került. Az Elchingen melletti csatát is megnyerték a francziák. Eznep nevezetes arról, hogy térdig gázoltak a pocsolyában a francziák, maga Napoleon hat napig csizmában aludt. Csak midőn az osztrák hadsereget elfogta, Ulmot bevette, akkor vetette le a sáros csizmákat.

Szomoru oktoberi napok borongtak. Az eső hétszámra szakadt. Mack tábornok a csurgó zivatarban az ulmi magaslatokról kémlelte, miképp gyűrüzi körül seregét a franczia sereg. Most már teljesen beszorultak az osztrákok Ulmba. A várat Napoleon vérontás nélkül bevette. Néhány gránátlövés, no meg az a lesujtó hir, hogy az oroszok felszabadító seregére sem számithatnak, betetőzték Mack kétségbeesését és zavarát. Feladta a várat. Seregével letétette a fegyvert. Pergett a dob. Harsogott a tábori zene, midőn megnyiltak az ulmi vár kapui. A szégyen miatt a fogukat csikorgatták az osztrákok, szemlesütve, szótlanul ugy vonultak fel a kijelölt helyekre, halomra rakták a fegyvert, franczia kézre adták az ágyukat, sáros fűre fektették a zászlókat, a huszárok is leszállottak a nyeregből, franczia

lovasok ültek a magyar pusztán nevelt paripákra. Csak a váron kívül mozgó osztrák seregből menekült el 15 ezer főnyi, az ulmi sereg többi része mind rabságra került, felül 50,000 ember, tenger ágyu és egyéb hadiszerek. Napoleon egy kis dombról nézte a fegyverletételt. A tábori tüznél száritgatta lucskos ruháit és ott fogadta az osztrák tábornokokat is, hevesen panaszkodott ujabb oktalanságuk és szószegésük ellen.

(Az auszterliczi nap.)

Napoleon serege feltartóztathatatlanul nyomult előre. Benyomult Ausztria szívébe. Schönbrunnba helyezte a főhadiszállást. Hadai magyarországba is mozgolódtak, de Tirol, Morva, Csehország is neki hódolt. Brünn közelében a francia lovas gránátosok különösen kitűntették magukat. Napoleon itt éber figyelemmel megszemlélte a mezőséget, kitanulta annak minden dombját, minden völgyét. Ez a mező volt az auszterliczi mező, ezen a mezőn virradt fel az auszterliczi nap, melyre Napoleon annyit hivatkozott, mely egyik legjelesebb győzedelmét virágoztatta ki. Itt már az egyesült muszka és osztrák sereggel mérkőzött. Az elbizakodott muszka vezérek készakarva erőszakolták vesztüket. Fenyegetőztek, most Na-

napoleon alá öntik a forrót. Most elfogják Napolent; mert ők nem oly gyávák, mint az osztrákok. Azokat kiporolhatta Napoleon, most fordul a koczka, most majd ők porolják ki a győzhetetlen hirű kis káplárt. Mert más az osztrák, más a muszka vitézség.

Napoleon táborkarával egy magaslatról szemlélte a muszkák és osztrákok felvonulását. Érezte, hogy véres viadal előtt áll; de nem csüggedt el pillanatra sem. Már előre megmondta a csata sorsát, midőn tábornagyaihoz fordulva így szólt:

— Ez a sereg holnap estig az enyim!

(Napoleon és a gránátosok.)

Napoleon a kedve szerinti csatarendbe állította seregét. Azok ott letáboroztak és mivel hűvös, fagyos volt a deczemberi éjszaka, nagy tábori tűz mellett melegedtek a katonák. A csata előtti éjszakát virasztották. Szopogatták a tábori kulacsot, az egyiptomi veteránok csodás dolgokat meséltek a krokodilusok országáról . . . A fiatal ujoncznak még a pipája is kialudt.

Napoleon köpenyébe burkolózva meglopta a virrasztó katonákat. Gyalogszerrel sétára indult a táborban. Kis kalapját a szemére huzta, ámde a tábortüznél mindjárt fölösmerték az

imádott vezért. Ujjongva felugráltak a katonák. A lángoló fahasábokat magasra emelték a hűvös deczemberi éjszakában. A sereg bizalmát mi sem jellemzi jobban, egy vén gránátos elébe állott a császárnak és rajongó szeretettel szólította:

— Felséges császárom, holnap fényesen megünnepeljük a koronázásod évfordulóját. Te csak kiméld az életedet, elég, hogy ha szemmel, szóval vezérelsz minket, mert fogadom a gránátosok neviben, hogy a muszka zászlót, a muszka ágyukat mind a lábod elé rakjuk.

— Éljen a császár! dörögték a gránátosok. Napoleon nevetve köszöntötte őket.

— Köszönöm fiaim!

(A nap ragyogva felderül.)

A tábori tüzek lassán kialudtak. A regélő katonák dideregve ébredtek a zsibbadt tompult álomból. Felvirradt az auszterliczi csata napja. Ködös párák borították a tájat. Mint a jövődő, oly ködös volt a nap. A ködből puska ropogás, vezényszavak hallatszottak ki... A ködöt azonban szétverte a gyönyörű, ragyogó szép hajnali nap. A harmatos fűszál megragyant, a ködpára szertefoszlott. Napoleon hires szürke lován ellovagolt a hadsorok előtt.

Néhány rövid szóval csak ennyit mondott:

— Ez a gyönyörű hajnali nap az auszterliczi győzelem napja! Katonák! ezt a hadjáratot villám csapás módjára kell bevégeznünk!

— Éljen a császár! rivalgtak a katonák és a gyönyörű napsugaraktól megvilágítva, beragyogva, a naptól, a császár jelenlététől felmelegítve, emelt fővel indultak csatába.

(A francia és muszkagárda
mérkőzik.)

Az ütközet megkezdődött. A muszkák elszántan védték az elfoglalt helyeket. Több mint 100 ezer muszka és osztrákra támadt 80 ezer emberével Napoleon. Véres és elszánt mindkét részről a küzdelem, már a francziák is elveszítettek egy sas jelvényt... De bomladoznak a muszka hadsorok. Napoleon, tábornagyai és katonái csodákat művelnek. A francia lovasság áttöri a muszkák derékhadát. Az oroszcsár és az osztrák császár egy magaslat tetejéről kétségbeesetten szemlélték a harcz ilyen fejlődését. A muszkák hatalmas császára büszkeségét, a fényes muszka gárdát indítja a sereg erősítésére. Napoleon a francia gárdát indítja ellenük. Összecsap a két gárda. A pompás muszka testőrséget teljesen leverik, megsemmisítik a vén francia veteránok, át-gázolnak a ragyogó seregen...

Még fenragyogott a nap. A muszkák és osztrákok közül, a ki menekülhetett futva futott. Napoleon beváltotta szavát, még nem es-teledett, már megverte és nagyobbbrészt el-fogta az egyesült muszka és osztrák sereget. Tömérdek ágyut, zászlót és 25,000 hadi-foglyot martalékolt, hát még a sebesült, a ha-lott mennyi volt. Irtózatoss csapás volt ez mind az elbizakodott muszka czárra, mind az oszt-rák császárra, a kikre csak borut, bánatot ho-zott az auszterliczi véres csata. Halottakban és sebesültekben is vesztettek vagy 30 ezer embert. Napoleon nem feledkezett meg a se-besültekről sem.

(Napoleon a sebesültek között.)

Mert ilyen ember volt Napoleon mint császár, mikor kivivta a világcsatában a dia-dalmat, nagy kíséretével végig lovagolt a harcz-mezőn, a merre vitéz ezredei vérüket onták. Hogy a sebesültek nyögését meghallják, a beszédet is eltiltotta, a honnét jajszó hallat-zott: mindjárt odasietett és meleg szavakkal bátorította, égett borral erősítette a sebesült itézeket. Kisérete egész éjszaka a sebesül-ekkel foglalkozott és mivel hűvösre változott az éjszaka, a halott muszkák köpönyegével

takargatták be a sebesülteket. Nagy tüzet is gyújtottak a csatamezőn. Az őrcsapatok is egyre czirkáltak a csatamező éjszaka lappangó iszonyu martalóczai ellen. Az orvosok, a sebészek sem pihenhettek addig, a mig a kórházba nem szállítottak minden sebesültet. Es az a sok véres, szenvedő katona mind áldotta Napoleont, a ki eközben elrendelte a muszkák üldözését is.

(Napoleon és Ferencz császár.)

A kevély osztrák császár, a fehér kabátos, aranygyapjas rendü Ferencz császár kénytelen volt magát megalázni, kénytelen volt Napoleonhoz vezekelni szánom-bánom módon, hogy kikönyörögje a békét, a melyet ők szegtek meg. Egy szélmalomnál találkoztak, Auszterlicztől három óra járásnyira. A lángész előtt meghódolt a született kevélység; noha Napoleon nem akarta teljesen megszegyeníteni a vén Habsburgot, a kinek gyalog elébe sietett. Összeölelkeztek. Napoleon a vén, rozogamalomra mutatott:

— EZ az én palotám!

— Megbecsülheti, ön itt is megtalálta a maga hasznát, felelte Ferencz császár.

Napoleon mindvégig tapintatosan, simán viselkedett az osztrák császárral szemben.

Csak az angolok ellen fakadt ki. Ekkor mondta a jámbor Ferencz császár szövetségeseiről ezen örökigaz szavakat:

— AZ angolok kalmárok! Az angolok az egész szárazföldet lángba borítják a világkereskedelmük miatt.

Ferencz császár, a mit fegyverrel, erőszakkal el nem ért, elérte a sima, engedékeny szavakkal, mert noha Napoleon most elfoghatta, teljesen tönkre verhetne volna a muszka és osztrák sereget, előbb fegyverszünetet, majd békét kötött az osztrákkal, a mely újabb terület, újabb hatalom átengedéssel adózott a szószegésért, békerontásért. Napoleon azzal vigasztalta magát:

— Jól van így is! Legalább kevesebb köny hullott.

(Francia minden előtt.)

Napoleon az auszterliczi győzelmet kihasználta. A foglalt részekből új királyságokat, új herczegségeket alapított. A koronákat maga öntette, a királyokat maga nevezte ki ez a bámulatos ember a saját rokonságából, a saját főemberei közül. Polgárokat házасított össze királylányokkal és uralkodó ősi, kevély családokat fosztott meg a tróntól, miként a nápolyi családot, a mely az angolokhoz pártolt.

Napoleon kurtán végzett a felkent családdal. Egyszerűen kimondta: — A nápolyi dinasztia megszűnt uralkodni!

Megszűnt. Massena hadteste kikergette Olaszországból a Bourbonokat. Nápoly trónjára József testvérét ültette Napoleon. Mostoha fiát, Jenőt Olaszország alkirályává nevezte ki. Lajos testvérét a hollandiai királyi trónra emelte. Azzal bocsátotta el:

— Uralkodjék Ön a hollandiai nép fölött, de soha se szünjék meg francia lenni.

Napoleon a királyai által is így terjesztette a francia dicsőséget, a francia szellemet. Császár volt ő, de ekkor is francia.

(65 ártézi kut.)

A francia nemzet rajongva hódolt Napoleonnak. A szenátus »nagy« melléknévvel tisztelte meg. Mások diadalmi emlékeket akartak neki emelni a saját költségükön. Napoleon megtagadta. Ugymond:

— Ily diadalemlékekre csak egész életpályája által reméli, hogy majd érdemeket szerezhet.

Ahelyett 65 ártézi kutat furatott a párisiaknak. Így kereste a hasznát a népének.

(A harcziás burkusok.)

A porosz, másképp burkus nép sehogysen akart belenyugodni a nagy Napoleon dicsőségébe. Nagyra tartotta az erejét a burkus sereg is. Nekik is voltak gránátosaik, még pedig a nagy Frigyes idejebeli minta szerint. Hatalmas czepfos katonák. Sok katonája is volt a burkus királynak. Ugy tartották magukról, hogy ők a világ első katonái. A gyakorlótéren nem is igen volt nekik párjuk, de el voltak telve még a nagy Frigyes idejéből származó hadi dicsőséggel is. Néhány hasonló korbéli fogatlan vén generálisaikra is sokat tartottak. Elbizakodtak a vasfejü burkusok és fenték a fogukat Napoleonra. Ha valaki Napoleonnal megmérkőzhet, ugy ők azok. Mert náluk már a franczia sem érti jobban a húzódást, fordulást. A burkus király, a burkus királyné egyenlőképpen gyűlölték Napoleont. Az ő hadidicsőségével mintha csak őket rövidítette volna meg. Az a régi gyűlölség volt ez, mely a németet a francziával már évszázadok óta szembeállította. Az a régi gyűlölség volt ez, mely mint szikra lappang és az első gyöngye fuvalomra fellobban. A nemzetek gyűlölsége ez.

A burkusoknál tetőpontra hágott ez a gyűlölet és ki is tört nyiltan. Berlinben a

francia követséget így meggyalázták: az ablakait beverték, a porosz huszárok pedig a francia követ küszöbén köszörülték a kardjukat, természetesen megfelelő szidalmak között a francziák ellen.

De valamennyi burkus között a legharcziasabbnak mutatkozott a királyné, a ki nemcsak férjét, de a nemzetet, a katonaságot tüzelte a háborura. Még a maskuraságot sem röstelte a tüzvérü fiatal királyné. Felöltözött amazonnak, a burkus dragonyos ezrede ruhájába, úgy esküdtette meg férjét a nagy Frigyes sirjánál, másrészt a hadsereg előtt is bemutatkozott. Ugy buzdította a burkusokat Napoleon ellen. Az is csak polyákkal, osztrákkal mérkőzött idáig, majd letörik a szarva, ha a burkuskatonával mérkőzik.

A tűz fellobbant. Poroszország a muszkákkal, angolokkal szövetségbe: 1806. október havában megüzente a háborút, de daczára a friss pecsételésü békelevélnek, számítottak az osztrák támogatásra is. Az osztrákoknál tudvalevőleg könnyen áll a hitszegés... Napoleon mit szól erre?

(Napoleon udvariassága.)

Napoleon midőn 1806 október 6-án megkapta a burkuskirály hadüzenetét, már nem

találta tétlenül a levél. Már bent volt a németalföldön a seregével. Őt igen jól tájékoztatták a burkus királyné harcziaskodása, lázításai felől, azért a hadüzenetet megkapván, azt ily szókkal nyujtotta át Berthier tábornoknak :

— Ime találkára hívnak bennünket. A szép burkus királyné adatott a csatamezőn találkát. Már pedig nőekkel szemben az udvariasság a fő. Siessünk Szászországba, hogy mi legyünk az elsők.

Napoleonnak ezt a nagy udvariasságát megsiratták a burkusok, legjobban a büszke burkus királyné.

(Murat, a rettenetes lovas.)

Murat tábornagy egyike volt a francia hadsereg legvitézebb lovasainak. A forradalom vetette őt is a tömegeből felszínre. Napoleon tábornagyot, herczeget, később királyt faragott belőle és egyik hugának a keze által sógorává is felfogadta. A régi királlysági viszonyok mellett Murat is alighanem mint valami érdemes, érdemrendes öreg dragonyos őrmester pusztult volna el.

Napoleon kitudta választani az embereit. A rettenetes lovas Murat példája bizonyítja, hogy micsoda főembert faragott a vakmerő

huszárból. Az ily embereket kitünően behasz-
nálta Napoleon.

A burkusok arra is számítottak, hogy
mielőtt Napoleonnal a végső csapásra össze-
méri kardjukat, a szövetségeseikkel is egye-
sülhetnek. De Napoleon bámulatos, csodás
gyors felfejlődésével nyakát szegte ennek a
reménynek. Alig pár nap mult el a hadüzenet
után, a franczia seregek a burkusok előhadát
már is szétszórták. Murat is remekelt. Kivont
karddal vágatott az ellenség legsűrűbb sorai
közé. Az összecsapásnál a burkus háboru
párt feje, Lajos burkus királyi herczeg is el-
esett.

— Add meg magad! így kiáltott reá egy
vén franczia huszár; de a herczeg nem akarta
a kardját átengedni. A vén huszár sem teke-
tóriázott soká, hanem levágta. Csak később
tudta meg, hogy kit vágott le. A rettenetes
Murat huszárai ilyen legények voltak.

(A burkus sereg pusztulása.)

A hires minta burkus hadsereg a jénai
csatában pusztult el. Köd borongott a tájon.
A poroszok százötvenezer főnyi sereget vontak
itt össze, de midőn Napoleon homlokból, oldalt,
sőt hátulról is megtámadta őket: hátráltak.
Eleinte csak mintha parádéztak volna, aképp

mozgolódtak a seregek, de lovasaival közbevágott a rettenetes Murat. Ezek a fene gyerekek keresztül gázoltak, keresztül kaszaboltak mindenkit.

Felbomlott a kevély burkus sereg. Megsemmisült egyetlen csatában. Huszezer halottat és sebesültet sirattak a burkus anyák. Foglyot meg majdnem kétszer annyit fogtak el a francziák. Tüzérségük, száz és száz ágyujok oda veszett. Élelmi szerek és lőszer, össze sem lehetett számitani, hogy mennyi.

Nagy Napoleon udvariasságát megsiratta a kevély, a harczias burkus királyné.

(Napoleon bevonul Berlinbe.)

A porosz had roncsait, többi még meglévő hadtestét maguk előtt hajszolták a francia seregek. Egyre fogyott a burkus sereg száma. Itt is megadta magát egy töredék, amott is behódolt egy egy erősített hely. Végzetszerű bomlás-pusztulás nehezedett a büszke burkus seregre. A boldogult Nagy Frigyes haditetteire oly elbizakodott burkus sereg vesztére mérközött Napeleonnal, a francziák teljesen megsemmisítették. Napoleon nemsokára bevonult Berlinbe, Burkusországfővárosába . . . Később a nagy Frigyes kardját is magával vitte.

(Napoleon nagylelkűségéről.)

Midőn Napoleon Berlinben tartózkodott, benmaradt ott bizonyos Hatzfeld nevű herceg is, a burkus király bizalmas embere. Ennek a hercegnek egy levelét csipték el a francziák. A burkus királyhoz írta. Abban a franczia sereg erejéről, körülményeiről árulkodott. Ez árulkodás miatt mint kémkedőt a haditörvényszék elé állították a herceget. Maga a császár parancsolta. Még mindig a császárnál volt a veszedelmes levél is, a mely a herceg fejére a halálítélet kihivta. . . . Midőn a hercegnő értesült a férje elfogatásáról és halálveszedelméről, noha nem tudta az indító okát az elfogatásnak, a császárhoz sietett. Audienziát kért. Bevezették a császárhoz. A császár szónélkül végig hallgatta a hercegnő panaszait és sirását, a ki igazságot követelt a hercegen ejtett sérelemért, mivel nem tudta az elfogatás okát. Ekkor a császár átadta a hercegnőnek férje levelét.

— Im itéljen asszonyom! Rágalom-e ez?

Halálra sápadt a hercegnő. És sirva fakadt, miután végig olvasta férje levelét, a mit Napoleon ismét átvett tőle.

— Ha, ugymond, e levél nem léteznék, úgy férje ellen semmi sem tanuskodna.

— Igaz! a herczegnő busan felsóhajtott. Ámde ez csakugyan a férjem írása.

— Ez esetben el kell égetni a levelet! szólt Napoleon és ledobta a végzetes levelet a kandalló lobogó tűzébe. Azzal kegyesen intett, hogy vége a kihallgatásnak.

A túl boldog herczegné nemsokára ölelhette férjét. A császár parancsára szabadon bocsátották Hatzfeld herczeget.

(Szárzöldi tilalom.)

Miután Napoleon a tenger által is oltalmazott ánglius népnek nem árthatott, sőt a szigetlakók hajóhadaí a tengeren mindig nagyobb-nagyobb előnyöket vívtak ki, e kalmár népet a legérzékenyebb részén akarta pusztítani. Az angol kereskedés ellen tört. Berlinben adta ki amaz emlékezetes tilalom-rendeletét, a melyben a szárzöldi Európa és a szigetlakó ángliusok között megtiltott minden kereskedelmi közlekedést. Azonban ez a tilalom kétélü fegyvernek bizonyult, a mennyiben sértette a kevély kalmár-nép érdekeit, épp oly sértő volt Európa szárzöldi népeire is. Kelet fűszeres portékái a czukor, a kávé, a selymes gyapot, és a többi gyarmatáru portékák kifogytak az áruházakból. Mindezeket a kalmár ángolok szállították és lőn panasz, a fogaknak titkos

csikorgatása Napoleon zsarnoksága ellen, ez-uttal maguk a jó módhoz, a jó czukros kávéhoz szokott vagyonos pugrisok elégedetlenkedtek leginkább. És ha Napoleon célját nem is érte el tilalma által, habár az angol kereskedelmet nem is tudta megfojtani — sima kigyó ez, más fontos sikerei voltak e tilalomnak és pedig a felfedezések terén. Napoleon ugyanis a tudósait jutalmakkal kecsegtetve buzdította, hogy az eltiltott szükségleti czikkeket más találmányokkal fedezzék. A czukor gyártására ekkor történtek az első kísérletek. De a tudósok más nagyjelentőségű felfedezésekkel is remekeltek. Az ideiglenes nélkülségért a jövőbe kiható hasznokkal fizetett Napoleon.

(Burkusország végvonaglásai.)

Nem pihentek a Napo'en hadvezérei sem. Mint az őrlőmalom, úgy őrlték össze a porosz sereg részeit. A burkusok legerősebb várait elfoglalták. A nyílt mezőn megszorított burkus hadseregek egymásután lerakták a fegyvert. Még a kurtapipás vén Blücher generális, a vén burkus huszár is átadta a fraucziáknak a kardját.

A burkus király menekült. Családjával együtt átmenekült szövetségese a muszka

király védelme alá. A muszkák ismét késve érkeztek szövetségesük segítségére, ekkor már Napoleon ellenük indult. Már őszi idő volt. Megérkezett a sárgalábu november hónapja.

(A lengyelek messiása.)

A burkusok által bitorolt lengyelföldre, Pózenbe, elérvén, ez a szabadságért, nemzeti önállóságáért rajongó lengyel nép, mint egy üdvözítőt, mint egy Messiást üdvözölte Napoleont. Az ősz legkései virágait lába elé szórták. A fegyveres lengyelek ezrével sorakoztak hadai közé, oly hiven, oly elszánt vitézséggel harczoltak a sasos jelvények alatt, hogy például a híres lengyel dzsidásokat Napoleon is nem egyszer megcsodálta. És merre, a rózsa-termő szép lengyel földön, a vesztett szabadságát sirató bús lengyel nép között elvonult Napoleon, a lengyelek szívében ott mindenütt a legvirágosabb pacsirta dalos tavasz támadt. Ujongtak. Vérüket, vagyonukat felajánlották Napoleonnak. Hitték, hogy most elkövetkezett a rég óhajtott megváltás órája. Ujból szabadok lesznek. A nagy lengyel nemzet ujból szabad földön fekszik, ujból szabad földön ébred. Napoleon ígéretett is, de határozott nyilatkozattal nem kötötte le magát. Pedig most legjobb alkalma lett volna a rablengyel

nemzetet a csufos, a szomorú, a gyülölt rab-ságából kiszabadítani. Ennek a népnek a há-lája soha ki nem aludt volna; ezzel a néppel szövetkezvén, mint szabad ország népével, megtörte volna még a nagy Roszsiát is. De Napoleon habozott. Ez egyszer tulságig körül-tekintő volt, ha az egész lengyel földet, az összes lengyel népet régi szabad jogaiba vissza akarta volna helyezni, három kapzsi fejedelem örök haragját vonta volna magára, a muszka, osz-trák, porosz fejedelmek haragját, a kiknek ősei rabló módjára felosztották a szép lengyel országot, meggyilkolták a szép lengyel nemzet szabadságát . . . Ezen érdekek miatt habozott Napoleon. Pedig a kishitű császárok haragja, gyűlölete egy nagy nemzet örök háláját, igaz barátságát és erős szövetségét biztosította volna.

Azonban a számító önzés elfojtotta Na-poleon meleg szándékait a lengyelek szaba-dítása iránt. Megindította ugyan a nagy ra-gaszkodás, midőn mint megváltót üdvözölték a virágos nyelvű, az elvesztett szabadságért rajongó lengyelek.

Gyönyörű diadal ünnephez hasonlított, a midőn Napoleon bevonult Varsóba. Még a fagyos hóra is virágokat szórtak a lelkes len-gyelek. Bizonyos lengyel gróf üdvözölte Napo-leont a szabadságért sóvárgó nemzete nevé-ben. Eképp beszélt ez a gróf:

— A lengyel nemzet még mindig idegen járom alatt nyög, de azért a legtisztább örömmel üdvözli felségedben hazája helyreállítóját a világ törvényhozóját. A lengyel nemzet megalázkodva hódol fölséged akarata előtt. Teljes bizalmasan füzi reményeit, önhöz mint kinek a végzet oly hatalmat adott, birodalmakat alkothat és ronthat és porba tiporja a kevélyeket.

Szegény lengyelek! Csalódtak a lengyel Messiásban is, a kinek szive vonzalmát előlte a számítás és nem sok hónapok multán a zsarnokság rettentő képviselőjével, a muszkaczárral ölelkezett.

(Karácsony a lengyelföldön.)

Miután a muszka sereget négy napon át minden csatában megverték a francziák, visszahúzódtak a muszkák az orosz földre. A nagyhideg miatt egy hónapig szüneteltek a csatázások is. Mindkét ellenséges fél téli szállásra vonult. Pihentek a katonák, a vezérek pedig készülődtek, tanulgattak a tavaszi döntő csatákhoz. A francia seregek a szent karácsonyt a lengyel földön töltötték el. A kastélyokban, a parasztházakban vig élet pezsdült ekkor. Minden francia katonában a felszabadítót ünnepezték a lengyelnek. Zene zendült. A szép, tejfehér arcú lengyelek tüzesen táncolták a

krakoviánkát, még a francia huszárok is kedvet kaptak tőlük.

(Tavaszi háboruk.)

A ropogós hóban ösvényeket, utakat törtek a marsoló csapatok. Napoleon császár a végét sem várta el január havának: fegyverbe parancsolta a hadait. Megkezdődtek a januári: első csatározások, ütközetek. A veteránok, a kik Sziria izzó homok mezőit gázolták, most a hóban gázoltak derékig... Eképp haladtak elő a seregek Eylauig. Szakadt a hó, sűrű homály borult a két ellenséges elszánt hadseregre. Mindkét sereg elszántan, makacsul kitartott. De miután Augereau tábornok a hózivatarban az ellenséges hadak közé tévedt seregével, a francziákra majdnem végzetesen fordult a csata. Napoleon a gárdát, egész lovasságát küldte a vitéz tábornoka megszabadítására, ekkor megfordult a koczka. A rettenetes Murat lovasaival keresztül, kasul gázolta a muszka hadsorokat, majd midőn oldalról, hátulról, a többi francia hadosztályok is működőleg felléptek, a véres tusa után megretirált a muszka. A két részről harmincz-ezernél több halott és sebesült feküdt a fagyos, véres, hóborította csatamezőn. A hollók, a varjak jól éltek ekkor. Sok fürge francziát,

sok mélabus muszka harczost hiába várt haza az édes anyja, de a német földön is több családhoz beköltözött a bánat, mert Napoleon seregének egyrészét a szövetséges német fedelmek állították ki.

(Marengói csatanapja.)

Szőke fejét lengette, ringatta már a rozs is, a jó tündérek virágokkal himezték ki a pástot, a zord tél, a szeszélyes tavasz átváltoztak gyümölcspirosító nyaratszákára. A kisebb nagyobb csatázások még mindig riasztották a csöndes vidékek népét. Időközben Lefebvre tábornagy is bevette Danzigot, mely hely által a poroszok utolsó védvára is elveszett és noha így Sándor muszka czár teljesen magára maradt, a göggjét még nem törték meg teljesen a francziák, ánde június havában elkövetkezett a friedlandi csata napja.

— Ez szerencsés nap, mondá Napoleon, ez a marengói csatanapja!

Esti öt óráig tusakodtak a seregek. Ekkor döntötte el a csatasorsát Napoleon. Ney tábornagyot, a hősök hősét indította a rohamra. Iszonyu mészárolás következett. A muszkák vad futással menekültek. Huszezer muszka maradt a csatatéren és közöttük harmicz tábornok.

Ez a csapás a Sándor czár harczy kedvét is lelohasztotta.

(Tilsiti béke.)

Most már Sándor czár is hajlandó volt a békére. A két császár a Niemen folyó szigetén emelt pompás sátorban találkozott. Csónakon egyszerre indultak el, egyszerre léptek a szigetre. Majd össze is ölelkeztek. Napoleon egészen a maga részére hódította a rajongó természetű Sándor czárt, a ki már korábbi idők óta bámulója volt a Napoleon lángeszének, világhódító csodás erejének. A békét Tilsitben kötötték meg 1807. évi július havában. Hiába könyörgött, hiába alázkodott meg a szép burkus királyné, elvesztették birodalmuknak a felét. A muszka czár Napoleon szövetségébe lépett és hozzájárult az angolok elleni szárazföldi tilalomhoz. Ő nem vesztett, de a lengyelek elvesztették azon fényes reménységüket, hogy Napoleon a rabságból felszabadítja őket. A lengyeleket kifelejtették a béke szerződésből, a lengyel nemzet által rajongva üdvözölt Messiás, a szabadító hős az örök rabság, az örök zsarnokság fejedelmével, a muszka czárral ölelkezett és csókolódzott inkább. Napoleon a diadalmas hadjárat után gyorskocsin hazasietett Párisba, a hol mint valami bálványt oly hódolattal üdvözölte nemzete.

VII.

(Spanyolországi veszedelmek.)

Idáig még mindenütt az ellenség kötött bele Napoleonba, de Spanyolországba, a büszke hidalgók regényes hazájába a Napoleon serege tolakodott be. Az öreg spanyol királylyal összeveszett a fia. Ezek közé lépett fel Napoleon, mint békebiró. A békéltetés vége az lett, hogy Spanyolország koronája a kezében maradt. Mindjárt kereste is a koronának gazdát. József bátyjának szánta. Józsefnek tetszett is a czifra korona. De nem úgy a hidalgóknak József király. Fegyvert fogott az egész ország. A spanyol portyázó hadak megkeserítették a büszke francia tábornagyok napjait. Még a malaga bor sem ízlett nekik, annyi sok csufság érte itt a győzhetetlennek hitt francia seregeket. A mi még soha meg nem történt, egész francia seregeket elfogtak a hazai földért küzdő hidalgók. Való igaz, hogy az angolok is segítették őket. De angol segít-

ség nélkül is a francziák fejére nőttek a spanyolok, akik előbb hű szövetségesei voltak Napoleonnak. Most annyira megerősödtek: Madridból is kikergették József királyt. Végül maga Napoleon ment a kevély spanyol földre rendet csinálni. Az ő hadvezéri lángesze és ereje pillanatig vérbe fojtotta a spanyol szabadságot, ámde alig huzta ki lábát a regényes spanyol földről, újból kezdődött a táncz, de a spanyolok tánczoltatták a francziákat. Csak akkor nyugodtak meg, mikor az utolsó francziát is kiűzték az országból. Napoleon később váltig is sajnálta, hogy a lomtárba nem dobta ezt a koronát. Maradt volna a spanyolok maguknak, ha jobban szerették az inquisitiót a papi uralmat, mint a Napoleon nyalka testőreit. És bizony, bizony a spanyol kéz által szenvedte nagy Napoleon az első csorbákat serege győzhetetlen híréen. Tömérdek francia katona csontja elporladt azon a földön. Egy czifra korona miatt.

(Hat nap alatt — hat csata.)

A spanyolok után az osztrákok is vérszemet kaptak. Károly főherczeg válogatott nagy sereggel tört a németföldi francia hadállások ellen. Eleinte kedvezett is neki a szerencse. Napoleon szövetségését a bajor királyt is

kiverte országából, de alig érkezett a sereghez Napoleon: mindjárt megvigasztalta az elbusult bajor királyt.

— Ne búsuljon fönség, mondá Napoleon két hét múlva Münchenben leszünk. Még két hét sem telt bele, csakugyan bent voltak a francziák a bajor király fővárosában. Müncheni virslivel, no meg hires bajor sörrel szivesen vendégelte a bajor király a franczia katonákat, hogyne! Hisz a trónját foglalták vissza a franczia katonák, a kik hat nap alatt hat csatát nyertek az osztrákok fölött.

(A császárt meglövik.)

Eckmühlnél száztizezernyi osztrákot támadott meg Napoleon. Ez a csata mindjárt Regensburg előtt történt. Alig tartott számbavehető ideig az összecsapás, az osztrákok 15 zászlót, huszezer rabot veszítettek. Másnap Regensburg ostroma közben történt, hogy lövés érte a császár jobb lábát. A francziák előbb megrémültek, de midőn látták, hogy lovon maradt a császár: a nyulat meglehetett volna velük fogatni. Örömeükben Regensburg falait egy szempillantás alatt megmászták. A ki le nem rakta a fegyvert, pardont nem kért, azt levágták, leszurták, csak itt is felül nyolczezer fehércabátos »császárit« fogtak el.

(Bécs bombázása.)

Ugy retiráltak, hogy Bécsig meg sem álltak az osztrákok, pedig ekkor a vitéz Károly főherczeg vezette őket. E hátrálás alatt több mint ötezer embert vesztettek foglyokban és mellé száz ágyut is. Még sem tudták Bécs alatt visszatartani Napoleont. Bécsbe szorult a főherczeg. Napoleon bombáztatta is a kevély sásfészket, a honnét éjszaka szökött ki seregével Károly főherczeg. Másnap Napoleon is bevonult a sásfészekbe. Ekkor ösmerkedett meg jövődöbeli feleségével, a szépséges Mária Lujza főherczegkisasszonnyal, a ki betegsége miatt maradt vissza a bécsi várkastélyban. Már a bombázás alatt történt egy érdekes esemény vele. Eleinte a francziák gránátokkal pusztították a várkastélyt. De midőn meghallotta Napoleon, hogy beteg főherczegi lány fekszik a kastélyban, azonnal beszüntette a lövöldözést. Másfelülről lövette a kedélyes bécsi bugrisokat, a kik a pinczéből hallgatták az ágyu dörgést.

(Napoleon meghátrál.)

Aspernnél történt, hogy Károly főherczeg végre kényszerítette a győzhetetlennek hitt Napoleont a visszavonulásra. Károly főherczeg

százezer embert állított Napoleonnal szembe. Napoleon harminczötezer ember fölött parancsnokolt. Aspern és Eslíngen között ütköztek össze; a kis francia sereg késő estig kitartott. Másnap azonban, midőn elszakította az áradat a francziák dunai hidját, Napoleon a körülkerítéstől tartva, Lobau szigetére visszavonult. A két napi ádáz csata után iszonyu tömeg halott és sebesült maradt a csatatéren. Ez volt az első csata, a melyben Napoleon meghátrált.

(Egy hős halla.)

Az asperni csatában esett el a francia hadsereg Rolandja, a montebellói herczeg, Lannes tábornagy, a ki több mint száz diadalmas csatában küzdött a legelsők között. A czombját szakította el az ágyugolyó. Lobau szigetén halt meg, utolsó szava is a Napoleon neve volt. Napoleon egyik leghivebb emberét, vitézeinek első virágát vesztette el benne, a ki a balszerencse napjaiban is kitart a barátja, a vezére mellett.

(Farkasveremben.)

Lobau szigetén igazi farkasverembe került Napoleon. Károly főherczeg igazi vérfür-

dőt onthatott volna, de Napoleon bűvös varázsa visszariasztotta a támadástól. Mult az idő, a kedvező alkalom vissza nem fordult többé. Napoleon hevenyében hidakat veretvén: visszaállította az összeköttetést a Duna jobbparti seregével, a melyet Davoust tábornagy vezérlett; majd Jenő király, az olaszországi francia sereg egy részével már Magyarországon csapásolván, mostoha atyja segítségére sietett. Az egyesült, megerősödött francia sereg most már ismét hadképes állapotban szervezkedett Napoleon személyes vezérlete alatt. Károly főherczeg arra ébredt, hogy verik a riadót, hogy a francziák hadirendben nyomulnak ellene. Megkezdődtek a csatározások.

(1500 ágyu dörög.)

Napoleon így készítette elő a hires wág-rámi ütközetet. Ekkor a két ellenséges részről ezerötszáz ágyu okádta a tüzet. Reszketett a föld. Napoleon délebédre annyira megverte az osztrák sereget, hogy a fehér kabátosok futva-futottak a csatatérről. És az ezerötszáz ágyu úgy bőgött, mint az országos égiháboru mennydörgése.

(Könyörgés a békéért.)

A tönkre vert osztrák szokásához képest megalázkodott. Békéért könyörögtek a fehérkabátos generálisok. E bécsi békében Ausztria ismét elveszítette tartományainak néhány gyöngyét. Az osztrák diplomaták szokásuk szerint csürték-csavarták eleinte a dolgot. Napról-napra halogatták, nyujtották a békealkudozásokat. Végül Napoleon belefáradt és ily szavakra fakadt:

— Ha még sokáig csavargatják ezt a dolgot, menten a würzburgi nagyherczeg után küldök s az ő fejére teszem az osztrák császári koronát.

A megrökönyödött osztrák diplomaták sebtibe aláírták a békét. Tudták, hogy Napoleon a szavával nem tréfál.

(A fogoly pápa.)

Napoleon, minekutána így mindenkit meggyőzött, a fehér selyem talláros pápa világi uralmát sem türte tovább. Hódító seregeivel megszállatta a pápai birtokokat is.

— Papnak nincs szüksége földi birtokra, ugymondta.

Ámde a fehérselyem talláros agg pápa szivósan ragaszkodott fejedelemsége gazdag

határához, népes városaihoz. A szent trónus mellett a földi, királyi trónust sem akarta elveszíteni. Szikár kezével görcsösen ragaszkodott a fejedelmi hatalompálczához. De Napoleon nem tűrte a pápa makacskodását sem. Elfogatta a pápát és elhurczoltatta Rómából. Nem sokat teketóriáztak a fehérselyem talláros aggastyánnal. A megbízott francia főtiszt sürgette a rögtöni indulást. A pápa kísérő bibornoka kérlelte a tisztet.

— Mégis meddig készülődhetünk az utra ?

— Engedek egy félórát ! felelte a tábornok.

A fehérselyem talláros öreg pápa csak ennyit mondott:

— Legyen meg az Isten akarata !

Beült a kocsiba. Francia lovasok kísérték a kocsit. Harang sem zúgott a merre vittek a fogoly pápát. Virágot sem szórtak az útjára. Csak az őrség kardja csörgött-zörgött, a mikor hozzáütődött a kard a kengyelhez.

(Napoleon töprengései)

A fejedelmeket, a pápát mind legyőzhette Napoleon. Azonban egy bús érzés legyőzte az ő szívét is. A hatalom, a diadalok káprázata már belefásult a szive. Bizalmas otthon, család után vágyódott a hódító. Mindig elszomorodott, ha végig járta a párisi üres palotá-

ját. Talán ezer szoba is volt abban a nagy palotában. Aranyból, ezüstből, drágakövekből volt abban minden pompa. Szolga is ezer és ezer várta a felség parancsát. Ibolyakék szemü szép felesége is az első gyönyörű virágszál volt az asszonyok között, a szelidlelkű Jozefin császárnő . . . Szerették is egymást, mint a páros galamb, mind hiába ! Mégis csak bánat rágta a világhódító szivét ; mert az ezer szobában sem volt egy oly szoba, a hol bölcső ringott volna, a honnét édes gyerek kaczaj csendült volna felé . . . Épp a miatt buslakodott Napoleon. Gyémántos koronáit, tizezer mérföldekre terjedő szép országait kire hagyja majd ? A nagy trónterembe fel és alá járva sokszor órákig is komoran eltöprengett a királyoktól rettegett világhódító. Hiába ! Hiába ! Nem csendült felé a szomszéd szobákból a gyerek kaczaj.

(Szegény Jozefin császárné.)

Szegény Jozefin császárné kedves ibolyái közé, falusi kastélyába vonult vissza. Egy novemberi napon lehervadt, lesárgult szive minden virága. Az életkedv kiröpült abból, mint madárka a kalitkából, melyre nem vigyáztak jól. Az nap volt az, mikor, férje, a császár tudtára adta, hogy válniok, örökre válniok

kell. Komoran, szomoruan fogyasztották el az ebédet. Alig szóltak egy-két szót. A császárné szive megsejditette, hogy nehéz bánat fenyegeti, talán azért is volt oly szomoru. Ebédután, mikor magukra maradtak a császár és császárné, Napoleon odaült a felesége mellé. Elrekedt, bus szavakra fakadt. Megfogta a kis kezét. Egész elérzékenyült a világhódító, midőn is fejét lehajtá a császárné izgatottan dobogó szívére!

— Jozefin! Édes Jozefinem, magad tudod, jobban szeretlek mint galamb a buzát. Ha boldog voltam, ha gyönyört élveztem, ha néha virágos kertnek tetszett előttem az élet a sötét viharok között is, ezt is csak neked köszönöm, ezért is csak téged áldalak édes. Az én igaz szerelmem nem is változott irántad, ámde!... ámde magad tudhatod, hogy Franciaország érdeke mit kíván . . . Azért — —

— Ne mondja tovább! Tudom! Válnunk kell, nyögdécselte Jozefin és elájult.

El is váltak. A szegény szomoru császárné falusi kastélyába, kedves ibolyái közé huzódott ki. Az öreg fák alatt hallgatta a bús gerliczék bűgását. Megérte azt a napot is, hogy a császár új asszonyt vitt a házhoz. Jozefina vajon mit érezhetett akkor? Sírt. Hallgatta a gerlicze bűgást.

(Császári háztüznézés.)

Az öreg királyi családok lyányos szobáiban mihamar hire futott a Napoleon házasság szándékának. Az aranykoronás királykisasszonyok kíváncsian várták, vajon melyikőjükért kopogtat a hatalmas francia császár biborbársony ruhás, gyémánt csillagkeresztes lyánykérője. Mert a királyi palotákbeli faluszájják, ott is kerülnek olyan bőrharangok, azt is kitudták, hogy Napoleon családi tekintélyét beházasodás útján szándékozik emelni. Valamely öreg királyi család finom kisasszonykájára számít. Különösen két udvarnál fogadták nagy érdeklődéssel a háztüznézés hírét, a bécsi várkastélyban meg a muszka czáréknál számítottak leginkább a francia császár lyánykérőjére. Különösen a muszka czárék reménykedtek Napoleonra. A pétervári ezerszobás czári palotában szép eladó lyány, muszkaherczeg kisasszony várta a lyánykérőt... De Napoleon Bécs felé fordult. Onnét hozott magának német asszonyt. Muszka czárék szörnyen zokul vetették ezt, mert már aranyczérnával gyönyörűen kivarratták a lyánykérő kendőt is.

(Mária Lujza.)

A buzavirág kékszemű, tejfehér arczu osztrák főherczegi kisasszonyra, a fiatal és

szép Mária Lujzára esett Napoleon választása. Az öreg Ferencz császárnak volt a lyánya e bájos, fiatal főherceglő, a kit a politika sodort nagy Napoieon karjai közé, az érdek politika, mely kölcsönös volt mind az osztrák, mind a francia részről. Mária Lujza, a mily könnyű szivvel indult a francia császár ezer szobás palotájába, később az idők változása-kor, szint' oly könnyen költözött ki onnét.

Osztrák természetű lyány volt. Napoleon szavai szerint szivjóság is gyökerezett szivében, de több frivolság . . . .

A házasságot Bécsben kötötték meg, a Napoleon által elrendelt formaságok szerint. Itt a császár személyét vitéz ellenfele Károly főherceg, osztrák fővezér helyettesítette. Minekutána a császári ara átadása megtörtént, Mária Lujza a német öltözetet levetette és francia módi szerint átöltözött, a minthogy az legjobban is illett a francziák császárnéjához. A nápolyi királynéval együtt utazott el Franciaország földjére, a hol a hitvest Napoleon oly bohó oly határtalan izgalommal várta, mint mikor fiatal hadnagy korában először indult találkára . . . A szerelmi szenvedély így elérzékenyíti még a kemény jelleme-
ket is. Midőn francia földre ért a császárné, gyönyörű virág bokrétát küldött elejbe Napoleon. A szőke Mária Lujza pirulva fogadta a

virágokat, levelet is talált a virágok között. Abba a levélbe volt a Napoleon nagy szerelme megírva. Ekkor tavasz volt, kitavaszkodott szép Franciaország földje, merre csak az udvari aranyos hintó vonult: vidám francia dalokkal köszönté a föld népe, mely a virágos mezőn munkálkodott.

(Regényes találkozás.)

A hivatalos nagy fogadást, nagy pompát Compiègne városba tervezték. Ugy volt elhatározva, hogy Napoleon itt várja meg fiatal menyasszonyát, de nem nyughatott már a szenvedélyétől, vigye manó a czeremóniát, a pompát, Napoleon lóra kapott és a nápolyi királylyal lopva kilovagolt az érkezők elé. Ugyan sarkantyuzták a nemes paripát. A mezőségről, a ligetektől illatozott a gyönyörű tavaszi nap. Napoleon röpült a vágató ló hátán a felesége elé, kipirult az arcza, otthon hagyott lángoló szerelmén kívül minden hódító pompát, csak egy közönséges szürke katona ruha volt rajta.

Egy barátságos kis falucskában találta a császárnét. Épp pihentettek, a mig a lovakat váltották. Napoleon lepattant a nyeregből és izgatottan futott a hintóhoz. Lázasan nyitotta fel a kocsi ajtót. A nápolyi királyné meglepetve felsikolytott:

— A császár!

Mária Lujza felpirult, mint a hajnali naptól megvilágított piros pipacs a buzában és Napoleon szerelmesen ölelte keblére a fiatal menyecskét. A falusi virágos kertekből mézes illat csapódott feléjük és a postaház tetején boldogan, egymást körül-körül tipegve turbékoltak a galambok, a hitvesi szeretet, a családi termékenység bájos jelképei.

(101 ágyulövés.)

Boldog időket töltött a császár a fiatal császárné oldalán. Napoleon megifjodott maga is. Majd elérkezett az a nap is, midőn fiát, a császárkorona reménybeli örökösét karjában ringathatta. Páris lázasan várta ezt az időt. Ugy volt elrendelve, ha hercegnő születik, akkor 21 ágyulövés dördül el, ha trónörökös herceg születik: 101 ágyulövéssel hirdetik ki a nevezetes eseményt.

Az 1811-dik esztendő márczius hava 18-ik napján következett el az az örvendetes családi esemény. Este dördült el az első ágyulövés. A zajongó nagy világváros, Páris egyszerre elnémult, elcsöndesedett, a nép a házakból kiszaladt az utczára. Ugy számlálták az ágyulövéseket. Midőn a 22-dik ágyulövés is eldördült, az örömtől felrivalgott a nép.

— Éljen a császár! Éljen a császárné!
Éljen a trónörökös! Az utczákon tolongó nép
ugy kiáltozott.

Az ujszülött herczeg a születése napján
mindjárt királyi koronát nyert. Hatalmas atyja
fiára ruházta a római király czimet.

(Császár és kádár.)

Hogy fia született, a Napoleon örömét is
nehéz volna leirni. Talán még arany penná-
val sem lehetne azt a nagy örömet leirni.
Mindjárt elhatározta, hogy pompás palotát
épített a fiának: a római király palotája ne-
vezése alatt. E végből Páris város egyik részén
összevásárolta a telkeket s házakat, a hová
a nagyszabásu királyi palotát felakarta épít-
tetni. Ezen városrészbe esett egy szegény
kádár mester kis telke, rozoga házikója, a
mely testvérek között sem ért ezer frankot.
De a kádármester használni akarván az alkal-
mat, mindjárt 10,000 frankot kért.

Midőn jelentették a császárnak az alkut,
a császár ráhagyta, hogy megadhatják. Ámde
a vásárra kerülván a sor, a kádár ekorra már
30,000 frankra csapta fel a telke árát. Ezt is
ujból jelentették a császárnak. A császár azt
is engedélyezte. De mikor az átvételre került
volna a sor, ismét felcsapta az árt a kádár és

pedig most már 40,000 frankra. De már egész megzavarodott az építő udvarmester, a kit Napoleon császár a telkek vásárlásával megbizott, de mit tehetett mást, újból jelentette a dolgot Napoleonnak. Napoleon, a ki szokva volt ahhoz, hogy a félvilág hódoljon előtte, megrázta a fejét és elmosolyodott a kádár mester konoksága fölött.

— Ugy látom, hogy ez a ficzkó macskázik velünk. De hát mindegy, nem tehetünk mást, ki kell fizetni . . .

Igen ám, de mikor a megbizott udvari ember a császár helybenhagyásával felkereste a kádárt, a keményfejü czimbora újból gondolt egyet, megint felcsapta az árt. Most már 50,000 frankot követelt. A hogy ezt Napoleon meghallotta, ilyen szavakra fakadt :

— Már látom, ez a semmirekelő csak csufolkodik velünk. Most már azért sem veszem meg a házát. Hadd maradjon ott a helyén. Hadd tanuljon belőle a többi kádár is, hogy a törvény még a császárnak is parancsol és a bagoly is ur az odvában.

(Elrepült galambok.)

Nagy Napoleon nem sokáig gyönyörködhetett a béke fehér galambjaiban, — nem is az ő padlására való madarak voltak azok . . .

Betelt minden kívánsága, hisz aranyos bölcső rengett-ringott a házában. Az aranyos bölcsőből kedves kis fia gügyögött reá. Karjába pedig bájos asszonyka simult. Ha tréfás kedve volt, úgy mondá tábornagyainak :

— Már csak a házi sipka hiányzik a fejemről . . .

Arra nem került a sor. A spanyol földön kuruczosan szorongatták a francia hadakat, majd mivel hogy igaz : a csapás rendesen párosával szokott járni, más hadi -hir is dübörgött be a császár virágos, aranyos palotájába. A muszka czár megüzente Napoleonnak a háborut. A béke fehér turbékolós galambjai elriadtak a nagy Napoleon házapadlásáról. Az elrepült galambokat soha többé be nem fogta. Elrepültek azok mindörökre. No de nem sokáig busult utánok Napoleon hisz a csata volt az ő eleme. Felnyergeltette tüzes harci lovát, aztán előre !

VIII.

(A seregek megindulnak.)

Midőn kenyértörésre került a sor, Napoleon és a muszka czár között, a két hatalmas ellenfél a fegyveresek százezreit mozgósította. Hadosztályok, társzekerek, tüzérség végtelen sora kanyargott az országutakon, mely utak végpontja a nagy orosz földre vezetett. Ekkor történt, hogy midőn a császár hadai után maga is elindult Párisból, a merre csak elment ez a sápadt arcú, tüzszerű lejedelem, a hetedik megyéből is elébe sereggett a nép. A munkás pedig, ki az utmentén dolgozott, kapáját, kaszáját eldobta és ujongva rohant valamennyi a császár elé. A városok lakói megbámulták a gyönyörűbbnél gyönyörűbb ezredeket. Még idáig ennyi katonát Napoleon sem vezetett a csatába. A medvebőrsüveges gránátosok ökrökkel huzatták a muniációt. Ugy tréfálkoztak a vén csatárok, ha majd az ökrök abrakja elfogy, akkor a gránátosok abrakolják fel az ökröket, a mi hamar is be-

következett, mivel a jámbor, lassu igahuzó állatok nem birták ki azt a katonás marsot. A katonák útközben leszurkálták az elkényszeredett ökröket.

Eképp indult meg a muszka háboru. A szláv sikokra 400,000 gyalogost, közel 100,000 lovast, másfélezer ágyut, tenger municziós szekeret vezérelt Napoleon. Ekkor állott hatalma tetőpontján. A francziák és a külső országi szövetségesei ugy dicsőítették, mint valami csodalátványt. Tizezrek siettek a hódolatára, a midőn Drezdában a királyi palotában megszállott.

(Napoleon katonái között.)

Napoleon érezte, hogy nagy tuskóba vágta a kardját, midőn a muszkákkal hadba elegyedett. E végből minden alkalmat felhasznált, hogy a győzelmet biztosítsa, ő reá életkérdés volt a muszkák diadalmas letiprása. Katonáit végletekig tüzelte. Nem elégedett meg a gyújtó, harcziás csatakiáltványaival, de közé elegyedett a seregnek s midőn a roppant test fölött szemlét tartott, beszéddel, kitüntetésekkel gyújtotta a harcziás kedvet. A világhíres csatamezőkről ismert öreg katonáival perczekig elbeszélgetett, de nem mellőzte a fiatalokat sem. Ujból a régi rajongva szeretett kis káp-

lárá változott, a ki katonái között, a tábortüz mellett, a puszta földön álmolta a legjobb izü, egészséges álmait, midőn a pacsirtaszó helyett puska lövésekre ébredt.

E vállalat óriás nagysága elragadta az egész Európát. Tábori zene harsogott, fegyver csörgött, mámoros jó kedvvel nyomultak előre a feltüzelt katonák.

(Napoleon szózata.)

Napoleon a határszélen ily gyujtó szózat-
tal tüzelte katonáit :

Katonák! Elkezdődött a második lengyel háboru! Az első Friedlandnál kezdődött és Tilsitben végződött. Oroszország Tilsitben örök szövetséget esküdött Franciaországnak és örök harczot Angliának. Oroszország két-szinüsködött. Elragadta végzete. Ám hadd teljesüljön tehát! Elfajultaknak tart-e bennünket? Nem mi vagyunk-e többé Auszterlicz harczosai? Csak szégyen és harcz között hagyott választanunk. Nem habozhatunk. Előre tehát! lépjük át a Niement és vigyük a háborut Oroszország szivébe. A második lengyel háboru a francia fegyverre nézve épen oly dic-sőn fog végződni, mint az első; de a bkeé

végét veti Oroszország kárhozatos befolyásának, a melynek sulya Európát ötven év óta nyomta.

A mezőség vetéseit legázolták a harci paripák.

(Baljóslatu jel.)

A francia sereg hadtестeи már mérköztek a muszkákkal. Napoleon az óriás sereg zömével a határfolyón, a dombos partu Niemen folyón akart átszállani, mikor vele ez a baleset történt. Az erdős tájékról kilovagolt a folyó domboktól szegélyezett partjára, hogy az alkalmas átmenő helyet illetőleg tájékoztassa magát. Ekkor lova megbotlott, elesett. Napoleon is a homokba bukott.

— Ez gonosz jósjel! Egy római visszatérne, mondá a császári környezet egyik tagja.

Napoleon nem tért vissza, hanem három hidat veretett. Eközben dördültek el az első lövések is. Egy kozákra lőttek az árkászok, a kik átladikáltak a tulsó partra a tájat kémlelni. A kozák az erdőbe vágatott. Három lövést lőttek utána, ez volt az első hirdetője a világháborúnak. Megkezdték a hidak építését.

(Gabona földeken.)

A folyó partján letáboroztak a francziák, még junius hava volt. Arrafelé még ilyenkor

zsendül a gabona, a mezőség hullámzó tengere. Legázolták azt a seregek. A ló ebből abrakolt. A katona ebből vetette az ágját. Csöndes susogással kavargatta az örvényeit a Niemen. A hidakat egész éjszaka állitgatták a hidászok. Csak hideg minázsit bicskáztak a katonák. Még tábortüzet sem szabad volt gyújtani. A táborizene, a kürtjel, a dobszó, a dal mind elvult tiltva. A katonák, egymás mellé megbujva, csak susogva beszéltek a következményeket. A harmat belepte az arcukat, a csákójukat. Majd virradt. A hajnali szürkületet átragyogta a támadó reggeli fény, a piros arczu hajnal. A katonák megdörzsölték a szemüket, fázósan huzták össze a köpönyeget, a reggeli fényben előttük kéklett a muszkák nagy, szent oroszöldje. Az ígért Kanahánból egyelőre csak kopár homoksíkok, tekete erdősegek mutatkoztak. Ellenség sehol.

(Napoleon türelmetlen).

Napoleon a hidfőnél megállva bátorította seregét. Mert megkezdődött az átvonulás. Az elősereg majdnem összeverekedett, hogy közülök kik lépjenek előbb a muszkák földjére. Maga Napoleon is türelmetlenkedett. Sőt lovas gárdistáival át is nyargalt a hidon, messze be a muszkaföldre. Vezérestül annyira

türelmetlenkedett a fényes sereg, hogy ellenséget láthassanak, hogy ellenséget kaszabolhassanak. Még csak egy rongyos kozák sem mutatkozott, mire Napoleon gárdistáival visszatért a tulsó partra a főhadiszállásra.

(A lovas testőrök pusztulása.)

Ugyaneznap történt az is, hogy Napoleon parancsára a lengyel lovasgárda egy százada belevágtatott a folyóba. Gázlót akartak keresni. Ki akarták próbálni a folyó mélységét és sodrát. Eleinte gyönyörűen usztattak az elszánt lovasok, hanem a folyó közepén sodrásba jutottak és többet lovastól együtt elsodort közülök a víz. És midőn már alá merültek ekkor is Napoleont nézték. Utolsó elfojtott hörgőszavuk is az volt:

— Éljen a császár!

Magát Napoleont könyekre indította ez a rajongó szeretet. A bajtársak pedig iszonyodva nézték a rémjelenetet, ennyi derék bajtársnak menthetetlen pusztulását. Besötétedett az ég is. Haragos vihar támadt . . .

Napoleon serege három hosszú napig mindig költözködött a folyón, oly sokan voltak.

(Az elérhetetlen ellenség.)

Az orosz földön már napokig előre nyomultak Napoleonék, még mindig nem nyilt

alkalom, hogy a muszkákkal a fegyverüket összemérhették volna. Ugyan lesből reá-reácsaptak a kisebb francia csapatokra, de teljes sereget nem szoríthatott meg Napoleon. Csak tűnő, futó kozákokat láttak, a kik ott szemtelenkedtek a sereg körül, de ha fegyveres csapat indult ellenük, bevágtattak a pusztába. AZ erdő, a nádas megannyi rejtekhelylyel szolgált. Ilyen hadviselés mellett diadalokra, győzelmekre nem nyílt alkalom. A muszka sereg, mint a délibáb, úgy csalogatta a pusztába Napoleon seregét.

(A bokor titka)

Napoleon midőn Vitepszk városánál a muszka sereget utolérte, megörült. No most nyakon markolja a győzelmet, így gondolta, mert végre a muszka sereg is védelmi állást foglalt vele szemben. Kihívóan füstölögtek, világítottak a pusztából a muszka tábor ezer és ezer tábortüzei. Az alkonyati szél busongós muszka melódiákat sodort a francia tábori örsek felé. Napoleon kora hajnalra rendelte az általános főtámadást, eznap csak csatározások történtek. Napoleon biztatta katonáit, tábornagyait.

— Katonák! Holnap hajnalban ismét az auszterliczi nap ragyog le reánk!

A jóslat részben be is vált. Tényleg gyönyörűen ragyogott a nap, hanem a muszka seregnek csak hült helyét találták az előrenyomuló francia csatárok. Pislogó tábortüzet . . . A muszka sereg az éjszaka alatt ismét tova huzódott, így ütközetre nem került a sor . . . A vadludak elrepültek. A fényesnek ígérkező csatanap lefolyása csufos felsülés volt. Midőn a francziák a muszka táborba benyomultak, egy bokorban megmozdult valami. A fényes tábornokok körülnézték a bokrot, egy muszka katona hortyogott a bokorban. Elaludt a jámbor. Ott felejtette a többi. Oroszlán helyett egeret fogott Napoleon.

(Csalódások.)

A lelkes lengyel nép ezúttal másodszor is csalatkozott Napoleonban. A nemzet felszabadítóját, a világbiráját üdvözölték benne, ő pedig latolgotó, fontolgotó embernek mutatkozott. A csalódott lengyelek nagyobb része így hidegült el Napoleontól, aki Vitepszk városában kvártélyt ütött és az asztalon kiterített muszkaföldi térképre dobta a kardját. Elérte Ó-Oroszország határait s így szólt tábornagyaihoz:

— Itt megpihenünk. Ez esztendőre befejeztem a hadjáratot.

Azonban katonái még eközben is keresték az elérhetetlen muszka seregek nyomát, melyeknek az izzóhomok pusztában nyomuk veszett.

(A délibáb után.)

A csalogató délibábtól nem nyughatott Napoleon. Ekkor még nyár volt, nyár hevitette az oroszpuszták szikrázó levegőjét. Ilyenkor lustul az ember. De néhány napot alig pihent Napoleon, már változtatott a tervén. A térképeket tanulmányozván két város név ötlött szemébe. Szmolenszk és Moszkva városok neve. Mindkettő szent városa az igazi hitű muszkáknak. Ezek elfoglalása által kényelmes téli kvártélyt, másrészt békét is remélt Napoleon, hogy a kevély czár ekkor inkább reáadja fejét a békére.

Napoleon megindította seregét a szent orosz földre. Nem várt meglepetések fogadták.

(Lakatlan falvak.)

Napoleont az a hír sem gátolta előnyomulásában, hogy a muszkaczár a törökszultánnal békét kötött, az sem tartóztatta, hogy Bernadotte svéd király, a kit a közlegénységből az ő kegye emelt a főtábornagyságra, majd a királyi trónra, szinte békességre

lépett a muszkával... Napoleont egész elvakította az oroszföld délibábjá, mely előtte lebegett, melyet elfogni nem tudott, mindig tovább szállott az a pusztában, hiába törekedett feléje.

Az orosz sereg még mindig nem akart harcot fogadni, a mi Napoleont mindinkább ingerelte. Nagyon meglepte az is, hogy a merre elvonult, a lombos fák között, ha falvat talált, lakatlan volt a falu mind, a népesség elmenekült a családi tüzhelyétől. Úgy kellett a készből élelmezni.

(Drága a puskaapor.)

Eközben Krasznoi városánál véres csatát vívtak a muszkák és a franczia elősereg. Az elkeseredett viadal után visszavonult a kisebb muszka hadosztály, de ezer foglyot, több száz halottat hagytak a francziák kezében, kiknek diadalt szomjazó lelkét feltüzeltelte az a kis győzelem. Ugyanez napra esett a Napoleon születésnapja is. Murat és Ney tábornokok mindjárt száz ágyulövést lövettek e nap ünneplésére. Napoleon kedvetlenül megróttá őket:

— Uraim! Muszkaországban minden marék franczialőpor aranypor drága!

— Felség! Hisz muszka puskaaporral lö-

völdözünk mondá a két tábornagy. Napoleon csak akkor értesült a győzelemről, a mi némileg felderítette.

(Muszka fortély.)

A muszkahadzsereg vezetőit kétféle szellem vezérelte. Az egyik védelmi háborút akart, a másik támadást. Meggátolását annak, hogy a francziák a szent muszkaföldre benyomulván, azt lépteikkel meggyalázzák. Eddig azt a rendszert követték, hogy csak fárasztották, csak csalogatták Napoleont, de nem nyújtottak alkalmat a dühödt oroszoknak, hogy támadhasson; mert ilyenkor fortélyosan elvonultak előle. Most azonban Szmolenszket, a szent várost fenyegette, itt villant fel Napoleon lelkében is a reménység, hogy valahára talán döntő csatát vihatnak.

(Napoleon felkiált.)

A francia előhad megtámadta a szent várost. Minden elfoglalt lépésért vér hullott. Napoleon egy dombtetőről szemlélte a várost és a folyó tulsó partján sürgő, feketén összeolvadt muszka seregeket. A fegyveres tömeg majdnem megközelítette a másfélszázezert. Napoleon, hogy végre annyi fegyveres muszkát látott egy csapatban, örömeiben felkiáltott!

— Valahára megfogtam őket!

De csalódott. A muszka sereg éjszaka elinált a döntő mérkőzés elől. Előbb azonban a szent várost felgyújtották. A jól berendezett kényelmes, biztos kvártély helyett csak romokat, pusztulást, véres holttesteket talált Napoleon. A tűzszárnyu füstfelhők, mint a végzetsötét angyalai, úgy lebegtek az éjszakai égboltozaton. Ezt a szándékos pusztítást látván a császár, maga is elborzadt. Pedig még csak ez a kezdet volt. Muszkaország földjét, Muszkaország népét még csak ezután ösmerte meg Napoleon. Rettenetesen nagyszerű, borzadalmasan csodás föld ez és a nép is halálig gyűlöli a földjét, vetéseit letipró idegent. A szent város tüze messze beragyogott a sötét pusztába, a merre a muszkasereg komoran, daczosan lappongó gyilkos módjára elvonult. A sötét pusztából vadszitkok hallatszottak.

(A francziák ördögök.)

A Ney hadteste utolérte a hátráló muszka sereg egyrészét. Harminc ezer muszkát. Ámde csak nyomoruságos volt ez a hadjárat, a hogy beljebb haladtak mindenütt csak a pusztulást találták. A városokat, falvakat elhagyták a lakosok. A francia sereg perzselt romokat talált.

A kozákok különösen az oly nagyobb községeket dulták fel, a hol esetleg nagyobb sereg is megszállhatott volna. A falvakban még inkább találtak élelmet, takarmányt és fedett szállást a francziák, a kiktől annyira irtózott a papság és nemesség által felbujtogatott együgyű muszkanép, hogy csak ördög volt a nevük, Napoleon pedig maga a pokol fejedelme . . . A letarolt pusztaságban, az elhagyott falvak, leégett városok között ekép nyomultak előre a francziák, mindenütt irtózatot, rémületet és undort terjesztve a felbujtogatott nép között. Közbe a hátráló muszkasereg utóhadával össze is csaptak. Már sárgulni kezdtek a levelek is. Hűvösödtek az éjszakák. Az oroszföldön rövid életű a nyár, de a sárga rózsás ősz élete még rövidebb, annál hosszabb a tél és a dermedtő fehér orosz éjszakák.

(Véres küzdelmek.)

Az arany keresztekkel ékes szent Moszkvát drágán szerezték meg a francziák. A 120 ezer főnyi muszkasereg 300 ágyuval szembeállott velök. Megfelelő erő felett rendelkezett Napoleon is, a ki borodinói halmokról nézte az oroszok táborát, a hol az ó orosz öreg Kutusov főtábornok parancsolt. A csata előtti nap a nagyszakállas muszka papok, éne-

keket énekelve, körmenetbe hordozták körül a táborban a szmolenszki boldogságos szűz arannyal, gyöngyökkel kirakott képét, melynek csodaerőt tulajdonítottak a muszkák. A francia sereg dicsvágyával így állították a muszkák feltüzelt hazaföld szeretetét és vallási rajongását szembe.

Alkonyodott. Árnyék borult a borodinói halmokra. Megzördült a sárguló haraszt, a szakadozó falevelek. Hűvös esős szélvihar támadt, mely egész éjszaka füttyülte a didergő katonák fülébe, hogy közeledik az ősz.

Napoleon nem nyughatott. Nyugtalanította, hogy a muszka sereg az éjszakát használván, szokása szerint, kitér a döntő összeütközés elől.

Végre virradni kezdett. Szétoszlottak a fellegek is. Napoleon három napi élelmet osztott ki katonái között és körül tekintett köztük. Így kérdezte az egyik tábornokot:

— Tábornok! Mit gondol? Győzünk?

— Kétségkívül felség, de véresen megfizetjük a diadalt.

Végre hajnali öt óra tájt az előseregből jelentették, hogy a muszka sereg még mindig helyén áll. Napoleon egész feléledt. Kiadta a parancsot:

— Előre! Ma kinyitjuk Moszkva kapuit.

A nap is előbujt a szomoru felhők mögül. Napoleon ezt jó jelként fogadta és száj-

rul-szájra szállt a hadsorok között a császár mondása, hogy ez a nap az auszterliczi csata napja.

Délután négy órakor már visszavonult a holttestekkel borított csatatérről a megtört orosz sereg. Minden talpalattnyi mezőt, minden őszivirágos halmot vérrel kellett megvásárolni. Huszezer jó francia vitéz és harmincezer muszka véres teste borította a csatatért. A muszkák foglyokban is, ágyukban is sokat vesztek, de elszántságukat, halál megvetésüket a csapás nem törte meg. A vén Kutusov azzal vigasztalta katonáit:

— Fiaim majd jó a tél, az lesz a mi hű szövetségünk.

(Rostopcsin.)

Rostopcsin gróf Moszkva főkörmányozója volt. Az orosz vadság és rajongó hazaszeretet jellemezték ezt a férfit, a ki nevét a világtörténelembe páratlan borzadalmas emlékekkel írta be. Hogy a francziákat elpusztítsa, kész volt a muszkák szent városát is a pusztulásnak, a lángoknak feláldozni. Ő beszélte reá Kutusovot és a többi orosz főembereket, közöttük a czárt is, hogy Moszkva falai között ne fogadjanak csatát. Ellenkezőleg Napoleont kellett oda seregével engedni. Hadd legyen

muszkaczárok e hires fényességü városa sirjuk nekik. Majdnem úgy is lőn. E végből Moszkva lakóit vándor utra indította Rostopcsin. Ki ürültek a fényes főuri paloták, a czári kastély, a derült polgárházak, csak a muszka sereg utóhada és a nép legsöpredéke maradt vissza. Rostopcsin felnyitotta a börtönök ajtajait a rablókkal, tolvajokkal, gyilkosokkal összeszövetkezve koholt iszonyu tervet, hogyha az aranykeresztekkel ékes Moszkvát el is foglalja Napoleon, sirját találja benne.

(Napoleon bevonul Moszkvába.)

Szeptemberi szép délután ért fel a francia hadsereg ama utolsó határdombra, amelyet a buzgó oroszok az »üdvözlet hegyének« neveznek. Innet már belátni a pompás Moszkvába. Ezen a dombon térdre borul a buzgó muszka és keresztet vetvén, úgy tekint a szent városra.

— Moszkva! Moszkva! így ujongott a sereg, midőn a ragyogó pompás várost, az Európa és Ázsia közötti fővárost megpillantották. Napoleon hideg arcza is felderült, hisz e város falai között békét, tündéri kincseket, örök dicsőséget remélt nemcsak ő, de a legutolsó katonája is.

Napoleont csak az aggasztotta, hogy a

muszkák minden vérontás nélkül lemondtak a szent városról. Az ágyu nem dörgött onnét, a mit szivesebben hallgatott volna, de ez a csönd, ez a halálos csönd aggasztotta. Az előhadak már a város falait környékezték, végre nap-alkonyat tájt néhány vakmerő tisztt, noha cselvetéstől tartottak, belovagolt a szent városba. Azzal a jelentéssel tértek vissza :

— Moszkvát elhagyták a lovasok. Moszkva lakatlan, csak a söpredék maradt vissza.

Murat lovasaival már bentjárt a városban. Paloták között haladtak. Az elhagyatott lakóházak csöndjét szokatlanul zavarta a patkók dobogása, a kardok csörgése. A szent Moszkva így került francia kézre. Murat néhány ágyu lövéssel feltörte a Kreml kapuit is, a melynek a bástyáit fegyveres, részeg csőcselék tartotta megszállva.

Napoleon eznap éjszaka egy külvárosi házba szállott be. Moszkva főváros kormányzójává Mortier tábornagyot nevezte ki.

(Moszkva pusztulása.)

Nem az ellenséges kéz, de az elkeseredett, az őrjöngő hazafiság pusztította el Moszkvát. Most kiderült, miért adták fel az oroszok Moszkvát csata nélkül, miért költöztek

ki a lakosok az ősi tüzhelyek mellől és mi volt Rostopcsin iszonyu terve ?

Napoleon másnap a Kremlbe bevonult és elfoglalta a czári lakosztályt, a melyet teljesen érintetlen állapotban hagytak az oroszok. A pincze, az éléskamara, a kincstár telve volt. A kandallókban vigan lobogott a tűz. Napoleon innét derülten írta a békelevelét a czárhoz. Már napközben több aggasztó hirrel nyugtalanították, hogy Rostopcsin a lángok közé temeteti őt és seregét. Éjfél után két órakor megkondultak a vészharangok, a gyujtogatás munkája lángot vetett. A város minden pontjáról rémitő fénysugarak világítottak az éjszakába. Oltószerük nem lévén, a lángtenger elharapódzott az egész szent városban, kigyuladt a Kreml is, a mely lángtengerből Napoleon is csak életveszedelmek között menekült. Ugy vitték erőszakkal a testőrei. A lángeszü férfi megdőbbent. Moszkva égését, pusztulását szemlélvén, bús sejdítések ébredtek lelkében, hogy vajon ily rettenetes áldozatra kész hazaszerétet fölött erőt vehet-e ?

Napokig dult Moszkva égése. Ha egyik helyen elfojtották a tüzet, a másik helyen újabb veszedelmet támasztottak a titokzatos, rettenetes gyujtogatók.

(Romok között.)

Napoleon belátta, micsoda iszonyu kelep-czébe csalták. Belátta, hogy a romok között nincs biztosítva a remélt biztos, meleg téli szállás. Belátta, hogy a romok között az idő elpusztítja seregét, azért terveket koholt, hogy mit tévő legyen? Pétervárárt támadja meg, Kutusovot hajszolja, vagy pedig visszaforduljon a határ felé? Ezen a három terven tépelődött, a míg Sándor czártól békelevelére a választ várta. Hiába várta. A válasz elmaradt. A kedvező idő elmúlt. A francia katonák ez idő alatt Moszkva romjait zsákmányolták . . . Mult az idő. A hűvös ősz nyomon követte a dermedtő, zord muszka tél.

Napoleon most már tovább nem habozhatott, kivonult a romvárosból, de nem előre, hanem hátra, hátra a határ felé . . . Megindult a havazás is. A sűrű hó palástot takart a mezőkre, betakarta a sereg nyomát is. Az utolsó francia csapat október hónap 23-dik napján, éjfél után kotródott ki a hóborított romvárosból, a hol tolvajok ütöttek tanyát.

A visszavonuló sereg még a távolból is meghallotta az iszonyu robbanást, mely meg-rázta a földet. Egy francia tüzér törzstiszt légberöpitette a kevély czári várkastélyt, a Kremlt, melynek egy részét megoltalmazták a tüztől

a francia császári gárdisták. Hullott, hullott a hó is. Sűrű palástot takart az uton-utfélen maradozó fagyott francia katonákra.

(A fehér halál.)

A mit a muszkafegyver nem ért el, a muszka klíma elvégezte. A fehér halál, a muszkaországi tél megtörte még a Napoleon elszánt, hősi seregét is. Ettől a fagyos, fehér hó palástos haláltól nem volt menekvés.

A szemtelen kozákokat szuronnal, karddal visszaverték a halálig vitéz francziák, de az idővel nem mérkőzhettek. Nagy temetővé változott a hóborította rónaság a merre Napoleon serege vonult. Tünelmes történeteket jegyeztek fel a sereg katonáiról. Közvitézek, tiszték vetekedtek a páratlan hősi önfeláldozásban. Dicsteljesen viselték a halált, az inséget, a pusztító tél gyötremeit. A lovak, emberek együtt pusztultak el a hóviharokban. A tartalék szerházakat legtöbb helyütt feldulva találták. Az elmaradókat a kozákok, a parasztok válogatott kinzásokkal gyilkolták le. A farkasok nyájokban csatangoltak a visszavonuló sereg körül. A legvitézebb, a száz csatákban oroszán erős katonákat elnyomorította a fagy. Mérföldről-mérföldre fogyott a fegyverfogható sereg.

A fehér halál leteritette gyilkos lepedőjét a haldoklókra, a pusztára. Ez a kedves idője a kozáknak, mikor szakad a hó. A kozákok a fenyvesek mögül orditozva vágattak elő.

— Huráh! Huráh! És gyilkolták és gáztolták az elmaradozó kisebb összefagyott, elnyomorodott francia csapatokat. Iszonyu romlás, iszonyu pusztulás, mint nagy temető olyan volt a mérhetetlen óriás, a mérhetetlen vad és vakító hófehér orosz pusztaság.

(Napoleon elcsügged.)

Napoleon lelki erejét, lángeszét még ezek az iszonyu csapások, ez a borzasztó bomlás sem törte meg. Mindent elkövetett, hogy katonái életét e vadföldön is biztosítsa, de leg-hüségesebbjei elpusztultak mellette. Szíve megkeményedett és ő a fehér halál mezején bolyongva, e pusztulás közepette is már a jövőre gondolt, már a jövőbe tervezgetett. Érezte e csapás nagy súlyát. Tudta, hogy most ellene az egész elnyomott Európa felfog támadni. És a Napoleon lángeszé már a muszkasivatag közepén oly merész terveken töpregett, melylyel császári trónját, seregét a további nagyobb csapások elől megmentheti. Most már azon főtt a feje, hogy mely uton

juthasson hamarébb Párisba. Tudta, a honi talajon ereje újra éled, új seregeket teremtve remélte, hogy a győzelem istennője ismét oldalához szegődik. Az ágyu megdördült. Puskalövés ropogott. Néha a kozákok vad kurjongatásait is fülébe csapta a szélvész. Ez volt a zene Napoleon merész álmaihoz.

(A Berezinánál.)

Halottak, beszögezett ágyuk, eldobott fegyverek jelezték azt az utat, merre Napoleon seregével elvonult. Csak a szánalmas roncsa volt ez a büszke, világhódító seregnek, mely oly sok reménységgel, oly nagy dicsvágygyal indult a muszkaföld meghódítására. A muszka fegyver nem is birt velük. A föld, az éghajlat maga volt az, mely a vakmerő betolakodókat megboszlatta, elsenyvesztette.

A lefagyott, elsenyvedt sereg így érte el a Berezina folyót. Idáig a fagygyal, a nagy hideggel kellett küzdeniök, most enyhült az idő, de reájuk ez sem hozott tavaszt. Ez is a pusztulást zuditotta elkényszeredett fejükre. Az olvadástól feldagadt a folyó. A hidverés a legnagyobb nehézségekkel járt. Kétszer elsodorta a már levert hidat az áradat. Itt közel állott Napoleon ahhoz, hogy serege roncsaival együtt elpusztul. Mert az orosz tábornokok nagy,

erős, edzett csapatokkal támadták a hátráló francziákat. Borzalmas zavar támadt. A muszkák fegyvere biztosan pusztított a tömegben, mely egymást gázolva törekedett a hidakon keresztül. Puskaporos szekerek robbantak a légbé. Sok ezernyi ember pusztult nyomorultán el, de talán elpusztult volna maga az egész sereg, ha Ney és Viktor tábornagyok oly halálmegvető elszántsággal és erővel nem állottak volna helyt az erejüket többszörösen meghaladó muszka vitézekkel szemben. Ez üldözőket a közvetlen támadástól visszariasztották.

A Berezina folyón átvergődve: biztosabb földet ért a »nagy sereg« roncsa. Visszamaradoztak a kegyetlen üldözők, enyhült az égalj, a meleg kvártélyokban erejét összegyűjthette az elkényszeredett katona.

A dicsőséggel, fényes reménykedésekkel indított hadjáratnak ily nyomoruságos, ily szomorú lett a vége. A remélt dus zsákmányok odavesztek, örült, ki rongy életét megmenthette.

(Napoleon titokban elutazik.)

Napoleon így valamennyire serege roncsait biztonságba helyezte. Tábornagyaitól elbucsuzott. Titkon elment a seregtől. Feltűnés

nélkül, három hű tábornagya kíséretében, csukott hintón elutazott Párisba. Mert jól tudta, hogy ellenségei felhasználják az alkalmat, új hadakat zudítanak ellene. A támadás ellen akart szervezkedni Napoleon. Személyes megjelenésével a francia nemzetet akarta felbuzdítani. Ezért vált meg hű seregétől. Négy-
száz óra távolságra ezért utazott a kétes barátok vagy titkos ellenségek földjén álnév alatt, feltűnő kíséret nélkül . . . A hazai földre-
téréstől remélt mindent. A fővezérséget Murat nápolyi királyra ruházta.

(Viszálykodó tábornokok.)

Midőn Napoleon eltávozott, ismét nagy megpróbáltatások vártak a francia sereg roncsaira. Az időjárás változásával a hideg tél ismét megdermesztette a világot. A kozákok is e'ő-előrohantak a havas buczkák közül. Maguk a tábornokok is torzsalkodtak a császár háta mögött, a császár távozásával azok agyarkodtak a legmérgebben ellene, a kik neki köszönhették fényes emelkedésüket, mint például Murat, a nápolyi királyi koronát, a ki egy haditanács alkalmával nyíltan kifakadt Napoleon ellen. Így mondá;

— Az ilyen örültet nem érdemes tovább szolgálni, hisz felakarja forgatni az egész vi-

lágot. Hisz a kész veszedelembe hajszolja azt, a ki vele tart. Szavát, a szerződéseket lépten-nyomon megszegi, az európai fejedelmek már többé nem bizhatnak benne. Valóban sajnálom, hogy nem hajlottam Anglia szavára, akkor ma is hatalmas volnék, nem pedig ily üldözött, idegen földön csavargó; hanem uralkodnék mint az osztrák császár, vagy a porosz király.

Davoust tábornagy nem türhette szó nélkül a nápolyi király hálátlan viseletét. Reápirított.

— Az ám! Csakhogy a porosz király s az osztrák császár isten kegyelméből fejedelmek, kiknek trónját az idő hatalma, a hosszú szokás, az alattvalók ősi hűsége erősíti meg. De ön csak Napoleon kegyelméből és a francia nép által király. Ön tehát csak Napoleon hatalma és Franciaország szövetsége által maradhat király. De mint látom: önt egész elvakította a fekete hálátlanság. Ezt a rut hálátlanságát majd megírom a császárnak, fejezte a mondókáját Davoust.

Murat elrémült s magába fojtotta indulatát. De később azonban elhagyta a sereget.

A muszkaországi végzetes hadjárat után a későbbi nyílt árulás, szétszakadás csirái így vertek gyökeret ama fényes főtisztek kebelében, a kik Napoleonnak köszönhatték fényes

rangjukat, fejedelmi vagyonukat, a melybe ugy beleszoktak, hogy igyekeztek azt megtartani, habár urok elárulása által is. Rabszolgákat nevel a zsarnokság, a rabszolgáknak lazák az erkölcsei.

(A hazai föld csodaereje.)

Mikor a hazai földre ért Napoleon, a hazai földnek csodaereje testét, lelkét áthatotta. A muszkaországi rémes napok boruja eltünt a lelkéről. Bizodalomra gerjesztette nemzetét. A francia fegyverek dicsőségét nem a fegyverek csorhitották meg, a kegyetlen muszkaországi tél fagyasztotta le.

Lázba hozta az egész nemzetet. A hazai föld csodákat termelt. Ifjak, aggok gyültek a császár sasai alá. Sik rónákról, zord hegyek közül összetarlózta a nemzet virágait, a fegyverhordozó férfiakat. A hazai föld csodákat nevelt. A havas muszkaföldön pusztult hatalmas erőt, az uton-utfélen pusztult katonáit hihetetlen rövid idő alatt a boszuvágytól égő harczosok ujabb százezzeivel pótolta Napoleon. De szüksége is volt a francia föld minden rögére. Mert kevés töredék kivételével Európa harczosai ellene támadtak. A kevély, az irigy, a sokszor lealázott fejedelemek a muszkaföldi rémes pusztulás után most már végleg leakarták tiporni a rettegett, gyülölt Napoleont,

de ő megmutatta, hogy az oroszlán, habár sebesült is, utolsó lehelletéig oroszlán marad. Uj, friss, lelkes seregek indultak ki a hazából, de a hadiuton szemközt velük nyomorult, béna harczosok vánszorogtak a messze hazai tüzhely felé. A rémséges orosz tél ezen nyomorult menekültjei — az utszéli árokpartjára lerogyva — sohajtottak. Hisz ők is ily lelkesen, ily fegyvercsörtetve indultak el.

IX.

(Véres esztendő.)

Az 1813-ik esztendő a véres esztendők között elsőhelyen emlithető. A harcosok ki-ontott vére elárasztotta Európát. Az édesanyák sirása tele zokogta jajszóval a csöndes völgyet, a zajos nagyvárosokat, távoli országok pusztáit, hol a kunyhókban édesanyák siratták utolsó fiukat, kiket a fejedelmi parancs-
szóra a világháboruba ragadtak el. A vértengerből, a szuronyok csillogó erdeiből, a bömbölő ágyuk halálos füstfelhői közül kiemelkedik a Napoleon sáppadt arcza, áthangzik a szilárd vezényszava.

A császárok, a királyok, a hercegek egymásután küldözték Napoleonhoz hadiköve-
teiket. Egy sem kínált békét, egy sem ajánlott szövetséget, csak a háborut, a kérlelhetetlen háborut: üzengette mind . . . A császár lába-
elé dobatta a harci kihívó vaskeztyüt a muszka czár, a porosz király, a hűtlen svéd király, több német fejedelem, a spanyol, angol

is tovább folytatták a harczot ellene a régi ádáz dühvel. Maga a császár ipaura, az osztrák Ferencz császár is hitét szegte. Megtagadta a vérkötelékeit, mely őt, édeslánya révén, vőurához a hatalmas francia császárhoz füzte, csatlakozott seregeivel a szövetségesek tengernyi seregéhez. Napoleon pusztulását így határozták el Európa urai. Ezért volt oly véres esztendő az 1813-ik esztendő. Sok édesanya elsiratta a zsupfedeles kunyhóban a fiát, a kit a pandurok kötelen hurczoltak el császár katonájának a magyar pusztákról is.

(Haláltáncz.)

Az volt ez a küzdelem: haláltáncz, de a nemzetek haláltáncza. A császárok, a hadvezérek voltak a tánczrendezőök.

Lützen, Veiszig, Bautzen, Reichenbach meganyi hely, a mely a Napoleon újabb diadalmát, újabb dicső győzelmét hirdeti, de dús gazdag arató helyeit a halálnak is. Napoleon elveszíté Bessieres tábornagyot, egyik legvitézebb, leghivebb barátját. Ágyugolyó ölte meg. Elcsesett a veterán Bruyeres tábornok is, Napoleon legelső vitézi tettének tanuja és részese. Duroc tábornagy halálosan megsebesül a bautzeni véres diadal után. Napoleon megállította seregét. Mít neki diadal, mit neki az

ellenség végpusztulása, mikor ily rövid időközök alatt immár harmadik legbelső, leghebbebb barátja pusztul el. A marczona gárda katonák búsongva, szavukat is eltojtva áldogálnak a haldokló vitéz sátora körül. Napoleont egész lesujtja a fájdalom, mintha csak édes gyermekét szakítaná el a halál kebléről, oly levert, oly tompult, oly bánatos. A hadak sorsa, a tornyosuló vészfellegek, a felujuló csatazaj nem érdeklik. A sürgölődő adjutánsoknak, a parancsait aggódva, áhítzva váró vezéreknek más szót nem bir mondani:

— Hagyjatok békét! Majd holnap, holnap...

A csatamezőkön is ezernyi és ezernyi véres holttest hever roncsoltan, temetetlenül. Hát ezek kiért? Miért haltak? Hát ezeknek a sirjára az idegen földön ki hullajt majd könyet? Ki állit majd siremléket? Ki véset majd siriratot?, ... Duroc tábornagynak a siriratát Napoleon maga fogalmazta meg. És vigyorgott a halál. És holdvilágos éjeken vigyorogva tánczol a hősök sirjai fölött. A halál szemében erőtlen, síró gyermek a leghatalmasabb császár is. Hiába állit siremléket a császári parancs szó, az idők vihara azt szétmorzsolja. Csak a nemzetek hálája, szeretete állithat örökerős emléket azoknak sirján, a kik a nemzet szabadságáért, az ellenséges hadaktól letiport nemzeti földért küzdvén estek el.

A halál elkerüli az ily sírokat. A mulandóságnak az ily sírok felett nincs hatalma . . . De az elbizakodott császárnak szemébe vigyorog a halál.

(A lipcsei csata.)

Változó szerencse, cselszövés, áztatás előzték meg azon világtörténelmi nevezetes napokat, mely napok alatt a lipcsei világcsata megvívott. Tünelmes diadalokat aratott Napoleon, de bekövetkezett az erőnek a hanyatlása is. A fáradt vitézeknek túlszárnyalása a túl erő által. Midőn megtántorodtak az erősebb hitűek is Napoleon iránt, midőn a dédelgetett szövetségesek áruló módon hagyták oda a Napoleon zászlait, szövetkeztek elleneivel, úgy törvén ellene. Elkövetkezett az idő, midőn a vesztett csaták hírére, a patakzó véráradatban csupán Napoleon tartotta meg fenséges szilárd lelkinyugalmát, a balhírekre mondván :

— Ez a háboru sorsa : reggel fent, este mélyen alatt. A diadaltól csak egy lépés van a romlásig.

Noha még a merre a lángeszű Napoleon maga vezérlett, ott a szövetséges seregek kitérték saskarmai, sasszárnyalásai elől, mert Napoleon legvitézebb seregeik fölött is ki-

erőszakolta a diadalt . . . Mindamellet Lipcsénél elérte őt is a végzete.

Szinte négy napig viaskodtak itt. Négy napig reszkettette a földet az ágyuk bömbölése. Négy napig ropogott a puska erdőn s mezőn. Napoleon százharminczhatezer emberével hétszázharminczhatezer szövetkezett, hadban is kipróbált sereg állott szembe. Napoleon serege tekintélyes részét ujonczok képezték. Mindamellet a lángeszű hadvezér szétszórta volna itt is tulnyomó erejű ellenségeit. Jól tudta ő, hogy kell a katonákkal beszélni. A csata előtt feleskettette minden katonáját. A krónikás így emlékezik eme hatalmas jelenetről. Napoleon az ellenség nyüzsgő tömegeire mutatott:

— Amoda az ellenség! Esküdjetek meg. Inkább meghaltok, mintsem hogy Franciaország megbecstelenítését túléljétek!

Aképp is történt. A lelkes ezredek a mind halálig való küzdésre megesküdtek. Szavukat vitézi módon betartották. Küzdelmük regés dicső küzdelem volt. Ha az árulás meg nem gyöngíti őket, itt is Napoleoné a diadal. Amde épp a csaták legválságosabb perczeiben férközött a hősök sorába az árulás. Előbb a szász hadak, majd a bajorok pártoltak a szövetségeseihez. Elfogyott a lőszer. Elkéstek a várt segélyhadak is. Az iszonyu küzdelem után

nem maradt más hátra, mint a hátrálás. De vitézekhez illett ez a hátrálás is. Nem futás volt ez. Lépésről-lépésre védekeztek a francziák, akiknek vitézsége bámulatot érdemel. Még egy utolsó éjszakát töltött Napoleon Lipcseben, azután bucsuzott a helytől, hol szerencse csillaga aláhanyatlott. Az ellenség tartóztatására utóhadat hagyott vissza.

Dicsőség e hősöknek. Dicsőség vezéreiknek. E seregnek nagy része sirját lelte itt, mások rabságba kerültek. A hidat, melyen menekülhettek volna, felrobbantotta egy árkász . . .

Macdonald, tábornagy midőn már nem volt miért küzdeni, lovával a vízbe ugratott, társát, a hős Poniatowskit elragadták a véres hullámok. Elpusztult. Vele együtt sok gyönyörű vitéz.

Októberi nap volt. A komor mezőn sötét vonalok kanyarogtak, de túl a folyón, túl messzire. Napoleon volt az és serege. A hadjárat elején kétszáznyolczvanezer emberből állott ez a sereg, most nyolczvanezerre olvadt le. Októberi nap volt. Borongott az ég. Sárgultak az erdők. Köd lepte a mezőt. Lipcse felől egy egy robbanás hallatszott. A puska-
poros kocsik robbantak fel. Tompa morajlás reszkettette a levegőt. Az utóhad akkor vivta halálküzdelmét.

Az osztrák-bajor seregek még utját állot-

ták Napoleon seregének. Vesztükre, mert az elkeseredett francziák legázolták őket. Erdős tájon vívták ezt a harczot. Szerencse volt ez az osztrákokra s a tubákos bajorra, aki irháját menthette, az legalább a bokrok között elbujhatott.

(A császári birodalom bomlása.)

Az ellenséges hadak körülzajlották Franciaország határait, mint midőn a befagyott folyó felszakadt jégtorlódásaival a békés sziget ellen zajdul. Elkövetkezett a hatalmas császári birodalomnak a bomlása. A hódított országok részenként szakadoztak el. A Napoleon által teremtett fejedelmi trónok összeomlottak. Ő ugyan nagy eszével, nagy erejével csüggedetlenül küzdött végzete ellen. Mindhiába, mert az árulás közvetlen környezetében felütötte vakondok fejét. A sereg, a közvitézek, a fiatal tisztek serege akkor is tűzbe-vizbe követte volna Napoleont, hanem az ő dédelgetett kegyenczei, a hercegek, a tábornagyok, a szenátorok, udvarának, a császári alkotmánynak főtisztviselői titokban, kevés kivétellel, ellene dolgoztak. Féltek a további harcztól, mely az ő fényességüket porba dönthette volna . . . Hiába buzdította, hiába dorgálta Napoleon a törvényhozó testületet, a szenátorokat, hiába

hivatkozott a határokat, az ország belső virágos mezőit fenyegető vad kozák hordákra, közönyösen, hidegen hallgatták a hatalom hivatalos oszlopai. Ők már csak a békét akarták, ők már torkig voltak a hadidicsőségekkel. A békét készek voltak még nemzetük gyalázata árán is megvásárolni.

Nem úgy Napoleon. Halálra is készebb lett volna. Szervezte a seregeket. Számította az esendőségeket. Erőt meritett a határszéli parasztság bizalmából és lelkesedéséből, mely csak fegyvert kért, hogy élete árán, családi tűzhelyének feldulását kockáztatván, védhesse az édes hazai földet. Ilyen a nép s amolyanok a nagy urak . . .

Az alkudozások gyümölcs nélkül maradtak. Napoleon gyalázattal nem akarta megváltani koronáját. Békét ígértek neki, de mily áron, ha maga terjeszti Franciaország színe elé, hogy az összes foglalásaikról lemond s alázkodva visszahuzódik a régi határok mögé... Napoleon inkább a végső viadalt választotta. Megdördültek az ágyuk s hatszázezer főnyi ellenség nyomult Franciaország határaitra. Napoleon alig harmadrész erőt vezethetett ellenük. Ezeknek is nagyrésze ujoncz volt, de veszedelmesebbek, megbizhatatlanabbak voltak a kényelmükért, méltóságukért rettegő öreg tábornokok, a kik látván Napoleon szerencse-

csillagának hanyatlását, okos emberek módjára újabb nap, újabb csillag után kémlelődtek.

(Az utolsó küzdelmek és a lemondás.)

A leáldozó nap is ragyogtatja még a sugarait. Napoleon utolsó küzdelmeit is bera-
gyogják a dicső emlékezések. Még keményen küzdött. Még a híres porosz generálist, az öreg kurtaszáru pipás vitéz Blücher generálist is többször megkergette. A szövetséges seregek más részeken is, más vezérek alatt is rémül-
ten, verve hátráltak vagy kitértek előle. Na-
poleon belovagolt a legnagyobb golyózaporba. Kérlelő hü katonáit, akik az életét féltették, nevetve vigasztalta:

— Ne féljeteK barátim, még oly golyót nem öntöttek, a mely engem eltalálhatna.

Midőn pedig némi erőt vett a tulerejében elbizakodott ellenségén, ilyenkor az szokása szerint alkudozott, az alkudozás ideje alatt újabb sereget rendelt a reménykedő francziák ellen, a kik már hazájuk földjén vívták az élet s halál harczot. Hiába a Napoleon lángesze, a legénység példaszerű hősiessége, az áldott nép páratlan hazafisága, az árulók, az önzők egyengették mindenfelé az ellenség előtt a titkos ösvényeket. Napoleon Arczisznál háromszorta erősebb ellenséggel mérkőzik. A

gránát szilánk megöli lovát. Másik lóra ül. Kardot ránt. Hiába . . . Ő mindenütt ott nem lehet. Ha itt egy csatát nyer. Máshol két-három csatát veszítenek vezérei. Páris, az ország fővárosa veszélyben forog. Lóvágóban siet annak a mentésére.

Páristól öt óra járásnyira elébe érkezik a gyászhir. Párisba bevonultak a szövetségesek. Párist feladta Marmont tábornagy, a kiben Napoleonnak oly nagy bizodalma volt éshogy a császárné és gyermeke a római király menekülnek az ország fővárosából.

Napoleon seregével Fontainebleauban húzódott. A keserű poharat itt kellett kiürítenie. Itt élte végig az árulások megdöbbenő sorozatát. A szövetségesek előbb még alkudoztak vele, míg seregétől, vezéri lángeszétől tartottak. Reménykedett, hogy a trónt legalább neje s gyermeke részére megmentheti, de midőn Marmont tábornagy serege egy részével az ellenséghez pártolt, midőn a szenátus trónvesztettnek nyilvánította, midőn újból a Bourbonokat hívták fel az országlásra, midőn öreg tábornokai harcra hívó szavaira mind komoran hallgattak, midőn az államférfiak, mint a hadvezérek, kiket ő emelt a legmagasabb polczra, egymásután elhagyták, egymásután szegődtek az árulók táborába, ekkor Napoleon fájdalmasan felsóhajtott, mondván:

— Hálátlanok! Pedig holdogtalanabbak lesznek nálamnál.

Ekkor elhatározta, hogy a császári koronát eldobja és le is mondott. Pedig még körülte voltak fiatal tábornokai és a hü gárda. De ő rettegett Franciaország be'sejébe felgyújtani a háboru tüzét, másrészt barátainak elpártolása miatt is elkeseredvén, Francia- és Olaszország trónjáról önként lemondott, mert — ugymond — ha életét kívánnák is, készségesen feláldozná Franciaországért.

A szövetségesek kapva-kaptak a lemondáson. Mindent megígérték Napoleonnak, a mit csak kívánt, de ez ígéretek, e kikötések legnagyobb részét sohasem teljesítették.

Tartózkodási helyéül a kis Elba szigetét jelölték ki. Czimeit is megtarthatta. Évi segély pénzt is ígérték neki. Megengedték továbbá, hogy gárdistái közül négyszáz katona elkísérhesse.

Napoleon az indulás előtti utolsó napokat Fontainebleau-ban meghúzódva töltötte. Mindvégig méltóságteljesen, tiszteletet gerjesztően viselkedett a megpróbáltatás emez óriái-ban is. Keserüségét, csalódásait szívébe rejtette. Az indulást a hazai földről, egykori hatalmának fényes, fejedelmi palotájából 1814. április 20 dik napjára rendelték el a szövetségesek. Ekkor azt is megérte Napoleon, hogy

az indulás előtt éjszaka hü komornyika és a hires, még Egyiptomból hozott s a Napoleon által mindig dédelgetett Rusztán mameluk is elszöktek. Ilyen az emberi hála. Ilyen kicsinyek, ilyen gyarlók az emberek. Egyformán viselkedett a tábornagy, mint a hü komornyik. A hatalom, a ragyogás, a gazdagság óráiban kerül ezer barát is, de midőn a megpróbáltatás komor napjai elkövetkeznek, szerencse, ha az ezer közül egy barát oldalunk mellett marad. Napoleon is keserűen tapasztalta ezt, de ő sokkal nagyobb volt, mintsem hogy elítélte volna ezeket a kishitű embereket. Hisz még a felesége is elhagyta. Még a gyermekét is elragadták tőle.

(Napoleon bucsuja a testőrseregtől.)

Az utikocsik már felvonultak. Három hü tábornok megosztotta Napoleonnal a száműzetés kenyerét is. Az udvartartás lefogyott személyzete, néhány hivebb főtiszt a palota lépcsőin szorongott. Napoleon mindegyikőjükkel melegen kezet fogott, aztán lesietett a lépcsőkön. A gárda ezredei hosszú sorokban állottak az udvaron. Kemény tartásban állottak a katonák, de arcuk oly szomorú, szomorú volt . . . Napoleon elejbük lépett. És így szólt a császár:

— Bajtársaim! Isten veletek. Husz évig a becsületből, dicsőségből közösen kivettük a részünk. Ti mindig hivek, mindig bátrak voltatok. Ma is. Ti nem riadnátok vissza a harctól ma sem. Ámde szép Francziaországot polgárháboruba döntenénk. Inséget hoznánk a drága földre. A haza az első. Hazánkért feláldoztam minden érdekeinket. Most elválok tőletek, de ti barátim tovább szolgáljátok Francziaországot. Francziaország üdve, Francziaország boldogulása megvigasztal majd engem is. En miattam ne bánkódjatok. Megörökitem a ti dicsőségteket. Összeirom mind ama nagy tetteket, melyet a közös zászló alatt vívtunk, küzdöttünk ki. Bajtársak, Isten veletek. Boldogság legyen a részetek. Ha már mindnyájatokat meg nem ölelhetlek, engedjétek, hadd öleljem keblemre a zászlótokat. . .

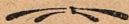
Ugy is történt. Petit tábornok, a gárda parancsnoka kezébe ragadta a császári sást. Odavitte a császárhoz. Napoleon megölelte a tábornokot s megcsókolta a sást.

A vitéz gárdisták, ezek a hü lelkek pedig egyszerre zokogva, sirva fakadtak. Némelyik csörögve dobta puskáját a földre. Másik régi kenyeres pajtása nyakába borult és úgy zokogott. De Napoleon hatalmas lelkierejével leküzdte felindulását és befejezte bucsu-beszédét.

— Isten áldjon régi kenyeres bajtársaim! Ezt a csókot zárjátok a szivetekbe.

Ennyi hü szivtől, ennyi nemes bajtárstól, mily fájdalom volt megválni. Napoleon kiszakította magát a csoportból. Gyorsan kocsijába ült. Hátra sem tekintett többé. Talán jobb is. Mert akkor e hü lelkek is meglátták volna, hogy maga a császár, a nagy Napoleon is sir. Siratta a hazáját, vén katonáit, a közlegényeket, akik a szerencsétlenségben is ily hűségesek maradtak hozzája.

Eltűnt a hintó, a kíséret. Haladtak a tenger felé, a melynek a szomoru, kis szigetén száműzetés, bizonytalan jövő várakoztak Napoleonra . . . Némelyik öreg gárdista a földre dobta fegyverét. No ezek nem tűzik csákójuk mellé a Bourbon királyok fehér kokárdáját. A Napoleon csókja halála órájáig ott lángolt a az öreg gárdisták szivében.

X.

(Oroszlán az egérlyukban.)

A balzsamos levegőjü olasz partokhoz közelesen esik Elba szigete. Kisded sziget, alig 60 angol mérföld területü. Mintha csak az oroszánt egérlyukba akarták volna beszoritani, a szövetségesek is eképp bántak Napoleonnal, a ki a szigetre érkeve sem búsongott. Tevékenykedett itt is. Hétszáz főből álló kis seregét szervezte. Udvartartást tartott. Utakat építgetett. A vasbányászat, a borkereskedés virágzására intézkedett, összeköttetéseket keresve. A sziget jószágállományát fejlesztette. Középületeket emelt. Magához ragadta a lakosságot. Vizműveket létesített. Kórházat rendezett be. Szervezte a tinhalászati tanyákat. A sóaknákat fejlesztette. Szóval vezető lelkévé, atyjává változott a kis szigetnek, melynek birtokát hóditással is gyarapította, ugyanis a sziget szomszédjában mereszkedett egy lakatlan kis szigetcske, egyébként kalózoknak, csempészeknek buvó tanyája,

ezt megszállatta Napoleon kis őrsereggel. Mosolyogva mondá a belsőinek :

— No erre megint elmondhatja Európa, hogy már megint a hódításokon töröm a fejemet.

Ily nagy gondjai voltak. Feltörette a San Martino völgy virágos pázsitját és örvendezve számított, hogy mikor következik el az az idő, midőn ő itt ötszáz zsák rozsot is magtárba takaríthat . . . Ily apró gondok között, kicsinyes munkákkal foglalatoskodva osztotta fel napjait a világhódító, a ki a kis sziget lakosságának, viszonyainak rendezése mellett régi katona természetét sem tagadhatta meg. Hajóhadat szervezett. Tüzérséget állított fel. Kis serege erejét 1500 főre felemelte. A gyakorlatokat rendesen megtartották, de e mellett közmunkák végzésében is hasznosan szolgáltak a csatazajban megöregedett veteránok.

Néha a tengerpartjára is kilovagolt Napoleon. Hü lengyel lándzsásai kísérték. Szótlanul, magába mélyedten, a tengerhabok mormolását hallgatva, órákig elmerengve a végtelenbe . . . Sirályok csapkodták a habot. Azok szabadok voltak, de az oroszánt beszorították az egérlyukba.

(A sas újra fölrepül.)

Mert hiába tépázták meg a Napoleon saszárnyát a sok varju, szarka, héjja, ölyv között csak sas maradt ő. Megcsattogtatta hatalmas szárnyát, újra fölrepült. A szemtelen madársereg újból szétriadt előle.

Más volt a sors könyvében megírva, mintsem hogy hadverő Napoleon békés földesúr módjára fejezze be a kis Elba szigetén életét.

Maga, harcosai tespedtek itt. Az anyagiakat illetőleg is zavart volt Napoleon helyzete. Kis országának jövedelme a fele kiadásait sem fedezte. Mert saját védelmére fenkellett tartania néhány száz főből álló kis seregét, melyet leghivebb testőrei közül válogatott össze. E nélkül bármely alattomos ellensége kalózsereggel támadhatta volna meg magát, kis sziget birtokát . . . A szószegő új francia kormány az évi segélypénzét sem küldötte meg. Elfeledkezett róla. Már pedig Napoleon a császári kincstárból nem hozott magával mesés kincseket. A mi pár millió frankot hű emberei részére megmentettek, az a kis országa rendezésére, kis serege fentartására felemésztődött . . . Feleségével, gyermekével is rutul bántak el a szövetségesek. Az ígért olaszthoni fejedelemségtől kopott az álluk. A

bécsi kongresszusról is gonosz hírek szállongtak Elba szigete felé, hogy a szövetségesek a rettegett Napoleont az elbai bábfejedelemségtől is meg akarják fosztani s elakarják hurczolni a végtelen oceán távoli, magányos szigetére, hogy ott legyen szomorú börtöne, temetőhelye is . . . Ebben különösen az angolok mesterkedtek volna.

Másrészt a hazából, a szép francia földről is a legszomorubb hírek szállottak Elbára, noha a figyelő angol, francia hadihajók állandóan keirengtek a Napoleon szigete körül . . . A Bourbonok nem felejtettek, de nem tanultak semmit sem. A régi zsarnoki rendszert ujitották fel. Ósdi felfogásukkal üldöztek minden szabadabb szellemet. Kevély nemesek, türelmetlen papok ragadták kezükbe a kormánygyeplőt. Sértegetések, csufondároskodások, üldözések napirenden voltak. A polgárság, a Napoleonhoz hű hadsereg voltak az áldozataik. A régi tiszteket, altiszteket féldíjjal, vagy teljesen fillér nélkül csapták ki a hadsereg kötelékéből, kik vérüket a francia nemzeti dicsőségért távoli világrészekben oly hősi önfeláldozással ontották. Feloszlatták a régi gárdát is . . . Csak a gyűlölködést, az ellenszenvet terjesztették. Mint a befojtott must, úgy forrongott szép Franciaország.

Napoleon mindezeket látva vetvén, elhatá-

rozta magát a kétségbeesésig vakmerő lépésre, hogy néhány száz emberével hajóra ül és áthajózik a drága francziaföldre. Ott aztán hadd jöjjön, aminek jönni kell. Előbb azonban még elbucsuzott az édes anyjától. Szerető édes anyjának fedezte fel legelsőbb merész titkát.

(Az édes anya és fia a császár.)

Erélyes, kitünő nemes asszony volt a Napoleon édes anyja, ki fiával a balsorsot is megosztotta. Összerázkódott, eliszonyodva megdöbbsent, midőn megértette fia vakmerő, elszánt szándékát. Midőn az a dicsőség helyett, mint közönséges gonosztevő is végezheti életét. Ott a reménylett diadalmi ut szélén a Bourbonok valamely feltüzelt csapatjától agyonlövetve, mikép az országlázítóval szoktak elbánni. Így szólt a nagyasszony:

— Fiam! Engedj, hadd gondolkozzom elébb, hisz anyád is vagyok. Aztán gondolatiba merült a nagyasszony. A redők elsimultak arczán. Szeme tűzben ragyogott, hangja lelkesen, szilárdan csendült, midőn újra megszólalt: Menj fiam! Menj! Kövesd végzetedet! Inkább halj meg, mintsem hogy itt tespedj, ha már annyi csatában megőrzött, ugyelehet megoltalmaz ezután is.

Az édes anya megölelte fiát. Méltó anyja volt Napoleonnak.

(Különös jóslat.)

Napoleon néhány száz főnyi kis seregével csakugyan rávetette magát a hatalmas Franciaországra. Elérte a francia földet. Most már mindent kockáztatva partra szállott. A vámőrök, kik legelőbb találták, örvendve esküdtek oldala mellé. Midőn pedig Napoleon az ellene töltött fegyverrel küldött zászlóaljat, hősi fellépésével megígézte, zászlaja alá hódította. Beteljesedett kiáltványának a jóslata. A sasok templom tornyától templom tornyáig repültek, míg végre a párisi nagy templom tornyán rövid ideig megpihentek, azután onnét is repültek tovább, ki a harczmezőre.

Napoleon elfogására elsőbb egész zászlóaljat küldtek. Ekkor még hihetetlenkedve fogadták a hírt s gunyolódva jelezte a hivatalos lap, hogy a »korszikai rabló« partra szállott volna . . . Az elfogatásra kiküldött katonák haboztak, hogy fegyverüket ne használják-e? Napoleon lováról leszállván, bátran a katonák szuronya elé lépett.

— Barátim! Hát nem ösmertek. En vagyok, a ti császárotok. Ide löjjetek hát, hadd látom akad-e köztetek, a ki tábornokúra,

császárára föl meri emelni a kezét. És mellén szétrántotta ruháját Napoleon.

A katonák lába elé borultak, melyik hol érte, ott csókolta a rajongva szeretett hadurt.

— Éljen a császár. A havas hegyek között messze elverődött az örömujongás. Napoleon ismét meghódította Franciaországot. Diadalmenet lőn az utja, merre elvonult. A legyilkolására küldött katonák mind ujongva szegődtek zászlaja alá. A nép mint megváltóját üdvözölte. A polgárság, a városok kapuit nyitá fel előtte. Maga Ney tábornagy is mellé állott, ki pedig fogadta a királyéknak, hogy vaskaltkában hurczolja elébük a »korszikait.« Feltarthatatlanul nyomult Páris felé, honnét a Bourbon király, a királyi hercegek, az udvar vesztett ügyöket belátva — futottak.

Ugyancsak a hivatalos lap pedig másnap este bejelentheté, hogy ő felsége Napoleon császár Párisba, császári palotájába hazaérkezett. Beteljesedett Napoleon jóslata, hogy a császári sas megállás nélkül repül toronyról-toronyra, egész a Notre-Dame tornyáig.

Husz nap alatt Párisba ért Napoleon. Megdöntötte a királyságot. Elsöpörte teremtményeivel, gyűlölt alkotásaival együtt és elfoglalta márczius huszadikán este a palotában régi helyiségeit.

(Az őrjÖngÖ tömEG.

A menekülő királyi ház utoljára maradt szolgálói még alig mehettek messze, midőn Napoleon a hintóban berobogott a palota udvarára. Az óriás tömeg, mely izgatottan várta az események fejlődését, csak az éles kurjantásra lett figyelmesebb, midőn felhangzott:

— Eljen a császár!

Ez a roppant tömeg, polgárok, katonák, hivatalnokok, félzsoldra bocsátott császári tisztek mind Napoleonhoz rohantak ekkor. Majd agyonnyomták. Őrjögve emelték fel a palota lépcsőin. Csókolták a kezét, ruháját, szorongatták, kurjongattak. Valóságosan őrjögött a tömeg. Maga Napoleon is elérzékenyült. Azonban a higgadtabb hazafiak ez őrjögő öröm között is aggódva gondoltak a jövőre, hogy majd újra kezdődik az élet-halál harcz Franciaország és Európa között.

Napoleon visszahuzódott termeibe.

(Száz napos uralom.)

Ezt az időszakot, a meddig Napoleon másodszer is magához ragadta Franciaország vezető hatalmát, Napoleon száz napos uralkodásának szokták nevezni. Mert mintegy idáig uralkodhatott. Ez az idő rövid volt arra, de

nem is volt alkalmas, hogy meggyőzhesse a francziákat arról, hogy óhajtja az ország fejlődését és a nép szabadságát. Mert most Európa összes fejedelmei szövetkeztek Napoleon ellen s az óriás szellem elbukott, nevének örökdicőségét mindazonáltal megőrizte.

(Waterloo.)

Hallgassátok! Ezer és ezer ágyu bömbölésétől reszket a föld. Százezer és százezer, majdnem félmillió harczos kézi fegyverétől bögött a viszhang. Azok meg ott Milhaud rezes sisakos, aczélpánczélos lovasgárdistái. Belevágtatnak a gyalogság szörnyü tömegébe. Ropog a fegyver. A puskapor füst elnyeli őket. A merre robog a vérteshad, pallosukkal ugy kaszálnak, mintha csak a szörnyü halál kaszálna . . . Megujitják újra és újra a rettenetes rohamot. Ott hullanak el a dicső küzdelem után halomra. Hatalmasan, csodásan küzd a gyalog franczia sereg is. Hisz innét maradt fel a jelszó, hogy a franczia gárda meghal, de magát meg nem adja . . . «

Meg is halt. Halomra hullt. A véres zászlót testükkel védték a halottak.

Hiába . . .

Hiába a bámulatos, a hősi küzdelem. A csodás vitézkedések, a Napoleon lángesze,

mely a napokig tartó óriás csatában nem egyszer végpusztulással fenyegette a szövetségesek seregeit. Mert lángeszű intézkedései folytán vitéz serege már közel állott hozzá, hogy a waterlooi csatát s ezzel együtt Európa fölötti régi dicsőségét felnyerje, ámde a remélt segítő serege elkésett. A helyett az öreg kurtaszáru pipás Blücher generális vezette elő a poroszait.

ÉZ döntött.

A gyávább lelkek megzavarodtak, mert a főtisztek szívében sok helyütt rejtőzködött árulás. Volt oly csapat, a ki az egyesült angol s porosz lovasság közös rohama elől megfutott . . . A gyönyörű francia vértések már ekkor halva heverték szerte. Az önfejű Ney tábornagy gyalog négyszögek szörnyű gázoltatása, mészároltatása közben elpusztította a vitézek virágait, a kik az ellenséget ime most fentarthatták volna és a gyávák magukkal ragadták a bátrakat is.

Rettenetes zürzavarban gomolyogtak a csapatok. Napoleon elvesztette a waterlooi csatát s minden reménységét, hogy magát tovább fentarthassa, kétségbeesetten rohant a halál torkába. Tisztei erőszakkal hurczolták el a csataterőről. Neki nem irta meg a sors azt a dicső halált, mely a francia gárda nevét s emlékét örök dicsőséggel sugározza körül.

Ez a gárda volt az, hogy midőn már minden reménység elveszett, a waterloói csatatéren utolsó lehelletéig küzdvén meghalt, de magát nem adta meg.

(Napoleon lemondása.)

Most már a másodszori bukástól nem menekülhetett Napoleon. Hü katonái még lettek volna ő neki, a hü népből is támadtak volna seregek, de a hivatalos Franciaország, a követek kamrája, a főemberek támadtak ellene, a kik annyit hajlongtak előtte, míg hatalmát rettegték, míg hatalma kincseit élvezték, most nyíltan támadtak ellene. A külső ellenségeihez szegődtek ezek a belső orvellenségek, mivel Franciaországot nem akarta véráradattal elborítani, inkább lemondott. Eltől kezdve arra törekedtek az intézők, hogy végleg szabaduljanaktőle. Most már császár sem volt. Most már szemtelenkedtek is vele. Napoleon belátta, hogy ez országból távoznia kell.

(Napoleon levele.)

Mindenfelől a vész, az álnokság környékezte Napoleont. Végre arra az utolsó lépésre szánta magát, hogy az angol törvények oltalma

alá helyezi sokat hányatott életét. Levelet irt az angol uralkodó herczegnek, legádázabb ellenségei fejének.

Ime itt a levél:

»Királyi főség! A hazámat szétmarczangoló pártok és Európa legnagyobb hatalmaságainak ellenségeskedése által üldözve, bezártam politikai pályámat. En, mint Themistokles, az angol nemzet vendégszeretetét keresem föl. Az angol törvények oltalma alá helyezem magamat, a mit is ezennel királyi főségedtől, mint leghatalmasab, legállhatatosb és legnemesebb szivü ellenemtől ezennel igénybe veszek. Napoleon.«

Napoleont jellemzi ez a levél, hogy a balsors idején is magaslelkü ember maradt, de az angolok rutul visszaéltek bizalmával.

(Az angolok gyalázata.)

Az angolok örök gyalázata marad, hogy midőn Napoleont hadihajójukra felvették, nemzeti törvényeik oltalmát biztosították neki, mégis a legközönségesebb módon bántak vele. Minden ocsmány rágalmat reászórtak, megalázták s rabbá tették azt, a ki vendégszeretetükben, az ellensége vendégszeretetében is megbizott s oltalmát kérte, midőn ő már utolsó fegyvereit is lehelyezte.

Midőn az angol kikötőbe beért az angol hadihajó, ekkor értesítették a »tábornokot«, hogy: »jövő lakhelyéül Szent Ilona szigete választatott; éghajlata egészséges és fekvése nagyobb kiméletet enged a tábornok iránt, mint minőt akármely más helyen, ama melőzhetlen óvintézkedések következtében, melyet személyének őrizete kíván, elnézhetnének.«

Szóval az angol nemzet rabságra vetette szerencsétlen nagy vendégét. A távol oczeánban jelöltek neki börtönt, kis magános szigeten. Kőfal helyett a tenger örök zugó hullámai zárták el a szabadságtól, mely a legdrágább kincs.

(Megaláztatások.)

Noha Napoleon erélyesen tiltakozott ez erőszak ellen, mely leghivebb embereitől is örökre megfosztotta őt, az angolok elhurczolták a magános szigetre. Csak három hü emberét s orvosát vihette magával. A kardját még sem merték elrabolni.

Elindult a hadihajó. Most már minden külső tiszteletet megvontak a nagy fogságtól. Egyszerűen tábornoknak czimezték. Meghagyták a legénységnek is, hogy ne süvegeljék a szerencsétlent.

(Napoleon rabsága.)

A hódító Napoleon e börtönéből, a Szent Ilona szigeti börtönből most már nem menekülhetett el. Nem is volt vágya menekülni. Annyit csalódott, magában s embereiben. 1815-dik esztendő október havának 16-dik napjától számított hosszú időt élte át a szigeten az 1821-dik esztendő május 5-dik napjáig. Ekkor meghalt, de míg halála napja elkövetkezett, sokszor megkeserítették, megsértették, felboszantották, lealázták angol börtönőrei.

Bizonyos nevezetű Hudson Lowe volt a sziget kormányzója, eképp Napoleonnak is főbörtönmestere. Gyalázatos mesterségének oly nemtelenül felelt meg, mint annak idején a szegény magyar földön Haynau táborszer-nagy a bakó mesterségének.

Bakó, börtönőr egy testvér ez. Napoleontra megváltás volt a halál.

(Szomoru fűzfás sir.)

A sziget szürke levegője elsenyvesztette az erős embert. Más szórakozása már nem volt, mint a könyvtárát bujta, az európai lapokból böngészgetett, emlékiratait mondá tollba hü Bertrand tábornokának, kis környe-

zetével beszélgetett, mély, bölcs beszédeket mondva, néha a változatosság kedvéért kis kertjében kapálgatott, de ebbe is beleunt, mert mindenütt szemközt találta a gyülölt angol poroszlót.

Elete utolsó éveiben már betegeskedett is. Elete utolsó hónapjában már el sem hagyta szobáját. Sokszor keservesen sóhajtott.

— Oh, micsoda nyomoruság! Oh, miért nem is gyilkolt meg valamely ágyugolyó . . .

Eleteje napról-napra csökkent. De megtiltotta, hogy holta után se engedjenek testéhez angol orvost. A láz elrabolta az eszméletét is. Félre beszélt. Régi bajtársait emlegette, a leghivebbeket, a legvitézebbeket.

— Hah! Dessaix, Massena előre! Utolértük őket, miénk a győzelem.

Halála előtt való nap iszonyu vihar bömbölt a szigeten. Az eső szakadt. A szélvész kitépte Napoleon kedves füzfáját, mely alatt rabsága idején legszivesebben üldögélt, 1821. május 5-dikén meghalt a nagy ember. Holttestét azzal a kék köpönyeggel takarták be, melyet a marengói ütközet alkalmával viselt... Nehány hiv embere zokogva csókolta a halott kezét.

Szikla sirba, füzfák alá temették el bal-

zsamozott testét. Emléke tulszárnyalta a muló időkét. A szomorú füzfás sir csak a portestét zárta el. Mert a történelem csodái között említi őt. A francia népnek pedig örök dicsőségét hirdeti a Napoleon név.

UTÓSZÓ.

E könyvben számos nyomtatott adatot felhasználtam. Napoleont, a lángeszű hadvezért, nemzete dicső hőjét irtam le. A sors forgandóságára tanulságos az ő élettörténete. Nagy tévedései között is keresztül ragyog a dicső vezérfonál, hazájának s nemzetének szeretete, melynek csorbitatlan dicsőségéért hadseregeket áldozott fel, de feláldozta magát is a nép ezen csodás fia, a kí Európában megtörte az »Isten kegyelméből« hivalgó születés szerinti fejedelmek zsarnokságát, az emberiség fölé kiemelt helyzetét . . . Erdemes tehát, hogy őt különösen a magyar nép megismerje. Mást nem céloz ez az egyszerű könyv.

Szeged, 1900. november hó.

Ifjabb Móricz Pál.

TARTALOM.

Fejezetek szerint.

I.

Sasok a háztetőn. — A Buonaparte családról. — Napoleon a családi körben. — Giacomietta, a csinos kis leány. — Katonai iskolában. — Mint diák. — Napoleon játécai. — Felsőbb katonai iskolában. — A csapatnál.

II.

A nagy forradalom. — Napoleon első diadala. Napoleon levelet ír, — Napoleont Olaszországba küldik. — Napoleon még fiatal.

III.

A köztársaság megmentője. — Napoleon házassága. — Két hét alatt: hat győzelem. — Kiskáplár. — Napoleon és a vén huszárcapitány. — Buonaparte veszélyben. — 30,000 francia 100,000 osztrák ellen. — A lángész csodákat művel. — Napoleon panaszos levele. A kis káplár az arcolei hidon. — Ujabb csaták. — Biboros vezérek. — A kétfejű sasok porba hullanak. — Katalin czárnő teás csészéje.

IV.

Napoleon Párisban. — Napoleon a nőkről. — Tömjén felhők között. — A halott emlékek országa. —

A szent krokodilusok földjén. — Előnyomulás a sivatagban. — Csata a gulák alatt. — Szörnyű csapás. — Száz halál között. — Sziriai hadjárat. — 10,000 török a tengerben. — Napoleon hazatér Franciaországba.

V.

Felfordult világ. — Éljen a köztársaság. — Aljamcsiny. — Halál a zsarnokra. — Előre gránátosok! — Buonaparte tábornok nevében. — A konzulság. — Az első konzul. — Az örökös konzulság, — Marengó. — Dessaix vitezi halála. — Az osztrák zászlók Párisban. — A keresztyén vallás visszaállítása. — Összeesküvések Napoleon ellen. — Éljen a császár. — A sasok. — Császárrá koronázás. — A vaskorona.

VI,

Háboru. — Napoleon és az angol herczegnő. — Az elfogott osztrák hadsereg. — Napoleon és a gránátosok. — A nap ragyogva felderül. — A francia gárda és a muszka gárda mérkőzik. — Napoleon a sebesültek között. — Napoleon és Ferencz császár. — Francia minden előtt. — 65 ártézi kut. — A harcziaburkusok. — Napoleon udvariassága. — Murat, a rettenetes lovas. — A burkus sereg pusztulása. — Napoleon bevonul Berlinbe. — Napoleon nagylelkűségéről. — Szárazföldi tilalom. — Burkus ország végvonaglásai. — A lengyelek Messiása. — Karácsony a lengyelföldön. — Tavaszi háboruk. — A marengói csata napja. — Tilsiti béke.

VII,

Spanyolországi veszedelmek. — Hat nap alatt hat csata. — Bécs bombázása. — Napoleon első visszavonulása. — Napoleon meghátrál. — Egy hős

Halála. — Farkasveremben. — 1500 ágyu dörög. — Könyörgés a békéért. — A fogoly pápa. — Napoleon töprengései. — Szegény Jozefin császárné. — Császári háztűznézés. — 101 ágyulövés. — Császár és kádár. — Elrepült galambok.

VIII.

A seregek megindulnak. — Napoleon katonái között. — Napoleon szózata. — Baljóslatu jel. — Gabona földeken. — Napoleon türelmetlenkedik. — A lovas testőrök pusztulása. — Az elérhetetlen ellenség. — A bokor titka. — Csalódások. — A délibáb után. — Lakatlan falvak. — Drága a puskapor. — Muszka fortély. — Napoleon felkiált. — A francziák ördögök. — Véres küzdelmek. — Rostopcsin. — Napoleon bevonul Moszkvába. — Moszkva pusztulása. — Romok között. — A fehér halál. — Napoleon nem csügged. — A Berezinánál. — Napoleon titkosan elutazik. Viszálykodó tábornokok. — A hazai föld esodaereje.

IX.

Véres esztendő. — Haláltáncz. — A lipcsei csata. — A császári birodalom bomlása. — Az utolsó küzdelmek és a lemondás. — Napoleon bucsuja a testőrseregtől.

X.

Oroszlán az egérlyukban. — A sas újra fölrepül. — Az édes anya és fia a császár. — Különös jóslat. — Az őrjögő tömeg. — Waterloo. — Napoleon lemondása. — Napoleon levele. — Megaláztatások. — Napoleon rabsága. — A szomorú fűzfás sir.

OSZK

40

OSZK

1467

